

כללי רישום

לא הקפדתי על חלופי –מ/ן.
לא הקפדתי על תיקונים בכתה"י, בדרך כלל.
{ סוגריים מסולסלים מציינים הגהה, מסברא או ע"פ נו"ב. וצוין בהערה.
כאן צמצמתי הרבה ברישום שינויים שנמצאים בכת"י בודד.

סימני כתבי היד

אותיות עבריות מסמנים כתבי יד של נוסח א, אותיות נטיות לנוסח ב, ואותיות יווניות מסמלים ענף בכלל. האות אלפא (α) בא לסמן נוסח א, והאות ביטא (β) בא לסמן נוסח ב.
– רוב ככל הפרטים בטבלה לקוחים מאתר כתיב של הספרייה הלאומית.

סימן	זמנו	מקומו/כתיב	עוד
נוסח א'			
מ	מאה י"ד	אשכנזית	- לא השתמש בו הרב קצנלנבוגן.
ב	מאה י"ד-ט"ו	ספרדית	
פ	1289	ספרדית	- בסיס מהדורת משנת ראובן.
ר	מאה י"ד מאוחרת	ביזנטי	
א	מאה ט"ו	ספרדית	- במהרבה מקומות יש לישנא אחריו של הפירוש ¹ . - לפי הרב קצנלנבוגן קרוב מאוד לדפוס ברלין-אלטנה תר"ח, עד משנה ה:ט.
צ	מאה ט"ו-ט"ז	ספרדית	- שוה כמעט אות באות לכת"י א.
נוסח ב'			
M	1289	אשכנזית	
B			- מופיע בסוף הכרך השני, - צוינו שינויי נוסח מעוד כתבי יד בהערות, ובמהדורתנו מקצתם מובאים באות קטנה לדוגמא: B, =כת"י ג המצויין במהד' B.
Z	1322	איטלקית	- לא בדקתי בפנים יתר על שלשה פעמים.

סדר עבודתי ודרכי בחירת הנוסח

מטרתי הייתה להביא לכלל הלומדים נוסח מנופה ומדויק של פירוש רש"י לפרקי אבות. הערכה של נוסח הפירוש הטמון בכתבי היד כבר התחיל בשנת תשל"ג עם מהדורת הרבנים י"י בלכרוביץ ומ"ש כשר, מתוך כת"י וטיקן 303. שוב בשנת תש"ע הוציע הרב מרדכי ליב קצנלנבוגן פירוש רש"י מתוך ה' כתבי יד, מבוסס בעיקר על כת"י פארמה 327. בסוף אותו הכרך השני מופיע תיאור כתבי היד והדפוסים הקודמים, ורשימה של פירושים שנוספו לפירוש רש"י בכל אחד ואחד. במשך עבודתו הרב קצנלנבוגן גילה שהפירוש הגיע אלינו בשני ענפי נוסח שהוא כינה אותם נוסח א, זה שפורסם בפנים המהדורה, ונוסח ב, שנדפס בנפרד סוף הכרך. שימש עבודתו יסוד בעבודתי, והלומדים בע"ה ימשיכו להנות ממהדורתו, אך כדי לפרסם מהדורה פתוחה שבע"ה יוכל הכל להנות ממנו חזרתי לכתבי יד, ועליהם הוספתי מונטיפיורי 104 של נוסח א וכת"י מיכאל 571 של נוסח ב. בדרך השוואת הנוסח נוכתי לדעת שהיו לאמיתו של דבר ב' תת-ענפים של נוסח א: **מב**, ו**פרא**. יש כמה נוסחים, לדעתתי, עדיפים בנוסח **מב** (כמתואר ביתר הרחבה מבוא), והיא שימשה כנוסח יסוד במהדורה זאת. בעקבות קבעת הרב קצנלנבוגן להעדיף נוסח א, גם אני הגבתי עיקר עבודתי לכתבי יד של נוסח זה. אנמם באמצע עבודתי המליץ לי הרב ד"ר הלל נובצקי לשתמש גם בכת"י מיכאל עקב קדמותו, ולו תודתי. אם כי תשעת כתבי היד של נוסח ב שבהם עיין הרב קצנלנבוגן משקפין נוסח אחיד למדי (לפי שינויי נוסחיו, ולא בדקתי אחריו) נוסח כת"י M הוא ג"כ תת-ענף אחר של נוסח ב. בין כת"י

¹ להרחבה ע"י במבוא.

מונטיפיורי 104 וכת"י מיכאל 571 התקרב הנוסחים עוד יותר, ובמהדורה הנוכחית שניהם משולבים לנוסח אחד ברוב הדיבורים.

ציון שינויי הנוסח

התחלתי עם סינופסיס¹ של ה' כתבי יד: מבפרא, ואף שנוסח **מ** עמד ליסוד, גם שיניתי בהתאם להסכמת שאר העדים. בקביעת נוסח היסוד גם בדקתי ב **Bi M** לשמש סמך בין-ענפית לאחד הנוסחאות, אבל לא בעקיבות. לא ציינתי כל השינויים. מאחר שכל כתב יד היה לו אח, לא ציינתי רוב הקריאות היחידיות שטעו או הוסיפו או דלגו הסופרים. במבוא הבאתי הוספות של ממש מכל כתבי היד. כאמר יש בכת"י **א** הרבה שינויים, ורובם לא צוינו בשינויי נוסח, אך במבוא תמצא הקורא רשימה של השמטות ופירושים שבהם יש בכת"י זה לישנא אחרינא.

אחר השלמת נוסח היסוד השוואתי נוסח זה לכת"י **M** בעקיבות ע"פ מחשב, ואם במקרה שחלקו, אם גם מהד' **B** היתה שונה, ציינתי בשינויי נוסח השינוי בין α ל β .² במקום שהשינוי בין כתבי היד היה גדול, הבאתי יותר מנוסח אחד בפנים. גם בשינויי נוסח, למעט במספר הנוסחים ציינתי שינויים קטנים בתוך הנוסח החולפות בצורה הזאת:

שנאמר.. וכל כך למה לפי α / שכך מעשיך רעים °היו בו (שבידו β) **B**.

ומשמעה שבמקום המילים °היו בו' שבכת"י **M**, במהד' **B** מופיע °שבידו'. תחילת השינויי צויין בסימן °, ונוסח החולפית בא בסוגריים בסוף מקום השינוי, עם ציון סימן כת"י שממנו בא השינוי. בהרבה מקומות הבאתי הוספות בלי דיבור המתחיל, והכוונה כמובן שההוספה מופיע במקום הציון בכתבי היד. לדוגמא:

גמילות^[1] חסדים נוהגת בין בעניים בין בעשירים^[3]. וכן הוא או' וחסד יי' מעולם ועד עולם על יריאיו.

^[1] שהרי גמילות α / (ש)גמילות β .

^[3] +פרא: כמו שאמ' גדולה גמילות חסד' מן הצדקה

כאן ג"כ יראה הלומד שלא סמנתי מקור השינוי (ש)גמילות בין עדי נוסח ב, להקל על הלומד, והמעוניין במקור כל פרט ופרט שוב מוזמן לבדוק בסינופסיס ובהעתיקות.

גם הוספות בתוך שינוי נוסח רשמתי בסוגריים, ושם לא יופיע סימן °. פעמים רשמתי האות בראש השינוי, בדרך כלל כשהוא מנוסח א, שלא יתחלף עם השינויי עצמו:

+רא: °ל"א (א: פ"א) נגד °שמיא (א: שמא) (+ר: אבד שמייה) כל מי °שמושך (ר: שמזכיר) שם הקב"ה (+א: תמיד) בכל עסקותיו אבד שמו. ובגליון כת"י **ר** כאן: פי' יותר (?) שאינו כ'רש"י

¹ אני מניח שעדיין שיש טעויות בסינופסיס. לאחר שהעתיקתי נוסח כל כתב יד, הגהתי לפחות פעם אחת, וגם חזרתי לכתבי היד ותקנתי לא מעט טעויות בשעת הששוואת הנוסחאות וציון שינויי הנוסח. ההעתיקות לא התבססו על נוסח הדפוס, אך ההעתיקה של כת"י פארמה 1425 כן התבסס על נוסח פארמה 327, ונסיתי לבדוק שוב בכל מקום שהיתה להם הסכמה חשודה.

² יש חסרון בסדר זה, שמשאיר האפשרות שנוסח יחידאי בין כתבי היד **מבפרא** בוטל ואף לא צויין בשינויי נוסח, אבל באמת מסכים לנוסח β . נסיתי לחזור לסינופסיס עת ציינתי שינויי הענפים, אבל מי שרוצה לעיין בנוסחים יזכור זאת.

מהדורה ראשונה לנוסח א	נוסח ב, מבוסס על כת"י M
-----------------------	-------------------------

{א:א}

משה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים לא לשבעים זקנים שהיו בימי¹ משה אלא לזקנים שהיו רודים ושוטרים על ישראל שנ' (שופטים ב'ז') ויעבדו העם את יי' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע. ואותן הזקנים² מסרו לכל הזקנים³ שהיו בכל דור ודור כמו לעתניאל ועתניאל לאהוד ושאר⁴ שופטים שהיו אחרי עד⁵ שהגיעו לנבואת⁶ עלי הכהן ושמוא' הרמתי.

כתוב במשנה⁷ ונביאי' מסרוה זה לזה עד שבאו לאנשי כנסת הגדולה זרובבל⁸ שרייה רעלייה ומרדכי בלשן (עי' עזרא ב'ב') שהיו בימי עזרא בבניין בית שיני.

ובמסכ' יומא בפ' בא לו כהן גדול (בבלי יומא ס"ט:) מפרש מה טעם נקראו אנשי⁹ כנסת הגדולה לפי¹⁰ שהיו¹¹ כנסיה גדולה וקדושה והחזירו¹² עטרה ליושנה לפי שמשה אמ' (דברים י"ז) האל הגדול הגבור והנורא באו ירמיה ודניאל (עי' ירמיה ל"ב"ח, דניאל ??) ולא אמרו גבור ונורא והם החזירו כבתחלה (עי' נחמיה ט"ל"ב) לפי שאמרו¹³ זר¹⁴ הוא גבורתו של הקב"ה שאילמלא כך היאך אומה יחידה יכולה להתקיים בין¹⁵ כמה אומות.

והם אמרו שלשה דברים שהתורה מתקיימת בהם¹⁶.

היו מתניין בדין לשון ממתניין שלא יהיו¹⁷ גומרין הדין מהרה אלא חוקרין אותו¹⁸ בעומקו לפי שהדין יושב ברומו של עולם שהרי לעשרת הדברות סמכן הכתו' דכתי' (שמות כ"א:א') ואלה המשפטים, ללמדך שהן גופי תורה. וכן הוא אומ' (משלי כ"ה:א') גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיה מלך יהודה. חזקיה¹⁹ וסיעתו שכתבו ישעיה וספר משלי כמפור' בבא בתר' פר' ראשון²⁰ (בבלי בבא בתרא ט"ו.).

והעתיקו לשון ישן ומיושן. ולענין הדין היו²¹ אומ' שצריך אדם²² לישנו כדי לעיין בו יפה. והעמידו תלמידים הרבה. שאם העמדת תלמידים בבחרותך העמד בזקנותך²³ כי אין²⁴ אתה יודע איזהו²⁵ יכשר מחבריו.

¹ שהיו בימי' / α שבימי β.

² ואותן הזקנים / α / זקנים הללו β.

³ הזקנים / α / זקנים β.

⁴ ושאר / מרא / ואהוד לשאר בר.

⁵ שהגיעו לנבואת... ונביאים מסרוה זה לזה / α - β.

⁶ לבנבואת פאצ / הנבואה מ / [לנביאים והם] ר

⁷ הרמתי. כתוב במשנה / מ / הרמתי שכן כתיב במשנה אצ / הרמתי [ככתוב במשנה] ר (ואין פיסוק בפ)

(לא מצאתי כאף אחד בשום משנה. ברי"ש: ונביאים התקבלו זה מזה, וזה סדר... וכנראה משקף נוסח זה.)

⁸ β+ נחמיה

⁹ אנשי' מבא / - פר.

¹⁰ במ: וכו' כמפור'. וליתא עד 'והם אמרו'

¹¹ ובמסכ' יומא בפ' בא לו כהן גדול מפרש מה טעם נקראו אנשי כנסת הגדולה לפי שהיו α

על שנקרא כך מפ' ביומא פ' בא לו שהם היו M

ולמה נקראו אנשי כנסת הגדולה מפרש במס' יומא בפ' בא לו כ"ג שהם היו B

¹² והחזירו / α / שהחזירו β.

¹³ שאמרו / α / שהם אמרו β.

¹⁴ זר / α / הרי β.

¹⁵ בין / β / בפני רא.

¹⁶ בהם / בפרא / עליהן ממ.

¹⁷ יהיו' / α / יהו β.

¹⁸ אותן / α / בו β.

¹⁹ חזקיה / α / זה חזקיה β.

²⁰ בפ"ק דב"ב / α / בב"ב פרק ראשון β

²¹ היו' / מ / הוא פרא / - ב.

²² אדם / α / לו לאדם β.

²³ בזקנותך / α / אף בזקנותך β.

²⁴ כי אין' / α / שאין β.

²⁵ פרא: + מהם

ועשו סיג לתורה. עשו משמרת למשמרתו¹ כדי שלא יבא לידי איסור של תורה.

{א:ב}

שמעון הצדיק כהן גדול היה.²

משירי לשון שיריים בסוף שלא היה עמהם בתחילת הבית בימי³ עזרא.

על התורה שנ' (ירמיהו לג' ב"ה) אם לא בריתי יומם ולילה חוקו' שמי' ואר' לא שמתיו..

ועל העבודה של בית המקדש כמו ששנינו בתעניות (בבלי תענית כ"ז:) אילמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ לכך היו קורין במעשה בראשית כל השבוע⁴.

ועל גמילות⁵ חסדים. מלוה מעות⁶ לעני לפי שהוא גדול מן הצדקה. לפי שאינו מתבייש. ועוד שהרי גמילות⁷ חסדים נהגת⁸ בין בעניים בין בעשירים⁹. וכן הוא אר' (תהילים ק"ג י"ז) וחסד יי' מעולם ועד עולם על יריאיו. ללמדך שעל¹⁰ החסד העולם עומד¹¹.

{א:ג}

קיבל משמעון הצדיק. את התורה.

הוא היה אומ'. הכי הוה מילתא¹² מרגלא בפומיה.

אלא הוה כעבדים המשמשים את הרב על מנת שלא לקבל פרס.

¹⁴ פרס לשון ערך. כמו בערךך. ומתרגמין בפורסניה (ויקרא כ"ב י"ז).

שלא תאמר אקיים מצות בוראי כדי שיספיק לי צרכי אלא עבוד מאהבה וקבל מאהבה

ויהי מורא שמים עליכם¹⁵. לפי שאין שכר מצות בעולם הזה שנ' (דברים ז' י"א) היום לעשותם ולא היום לקבל שכרם (ע' בבלי עירובין כ"ב.).

¹⁶ ושמעת¹⁷ שצדוק ובייתוס תלמידיו של אנטיגנוס¹⁸ היו¹⁹ ולמד להם אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס אלא הוה כעבדים המשמעים את הרב על מנת שלא לקבל פרס. ולא פירש להם. ומפני שהיה רגיל לומר כן נהפכו למינות ונקראו כלם שבאו אחריהם צדוקין וביתוסין.

¹ למשמרתו {בפר/ למשמרת Mm/ למשמרתי Bx. (אולי נו' Bx מקורית ← למשמרת' ← למשמרת (Mm). ובפר טעות גרפית.)

² היה ניתן להבין 'היה' כתחילת דיבור הבא, אולם כן הופסק ברא Mm וכן במה"ק.

³ בימי' / α / כמו ב.

⁴ {השבוע} α / אותו השבוע ב.

⁵ ועל גמילות {מפרא/ וגמילות ב.

⁶ מעות α / מעותיו ב.

⁷ שהרי גמילות α / (ש)גמילות ב.

⁸ נהגת {ברא/ נוהג מ/ נוהגים פ. (נראה דאב פ גרס נוהג' והושלם בטעות.)

⁹ +פרא: כמו שאמ' גדולה גמילות חסד' מן הצדקה

¹⁰ שעל' α / שבשביל ב.

¹¹ עומד' α / מתקיים ב.

¹² מילתא {α - ב.

¹³ רבו כאן הנוסחאות:

מ | אלא הוה כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס.

ב | אלא הוה כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס.

פ | אלא הוה כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס.

ר | אל תהיו כעבדי' המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס..

א | אל תהיו כעבדים וכו'

וני"ל התהוותם- ב ← פ ← ר.

¹⁴ פרס...בפורסניה {חסר במ/ (טעות משותפת?)

¹⁵ מורא שמים עליכם' α / עליך מורא שמים ב.

¹⁶ שצדוק ובייתוס תלמידיו של אנטיגנוס היו' Bx / צדוקין וביתוסין תלמידיו היו M.

¹⁷ ושמעת' {M/ וראיתי בספר ערוך בפרא.

¹⁸ של אנטיגנוס {פרא~ב/ - מ.

¹⁹ ולמד להם...פירש להם {חסר במ/ ואולי דמ"ד. (polygenetic)

{ד:א}

יוסי ¹ בן יועזר ויוסי ² בן יוחנן קבלו ³ את	יוסי בן יועזר כו' קיבלו ממנו מאנטיגנוס. קיבלו את התורה..
בית ועד לחכמים. ללמוד שם.	
והיו מתאבק בעפר רגליהם ⁴ משמשן ⁵ לשון אבק ועפר.	והיו מתאבק בעפר רגליהם. שתהא משמשן. ⁶
בצמא ⁷ . כאדם שהוא צמא ושותה לתאבון ולא כאדם שהוא שבע.	
בצימאה ⁸ כתו' במשנה ⁹ .	—

פתוח לרווחה. פתוחה¹⁰ לעוברים ושבים.

ויהיו עניים בני ביתך אל תרבה עבדים ושפחות לשמשן¹¹ אלא תן¹² עניים במקומן וישמשוך ותקבל עליהם שכר.
 ואל¹³ תרבה שיחה עם האשה ואפי' היא אשתך לפי שאתה מתבטל מדברי תורה.

או שאם באתה להרבות דברים עמה ¹⁴ ותספר לה אשר הקנטת עם חבריך ותלך היא ותקוטט עם חברתה אשת חבריך. ותמצא מביאתך לידי בזיון. {כ}ך מפ' באבו' דר' נתן שהובאו מארץ ישר' (אבות דרבי נתן נוסח א פרק ז, נוסח ב פרק טו) ..	
באשתו אמרו ¹⁵ קל וחומר באשת חברו שלא ירבה ¹⁶ שיחה עמה מפני חשד ¹⁷ . ובאבות דר' נתן (נוסח זה לא הגיע לידיו ¹⁸) מוקים לה באשתו נדה שלא ¹⁹ יבא ²⁰ לידי הרגל עבירה. ²¹ ואנן גרסי' לה ²² (אבות דרבי נתן נוסח א פרק ז, נוסח ב פרק טו) אפי' באשתו טהורה מפני שמתבטל מדברי תורה.	קל וחומר באשת חברו שלא ירבה שיחה עמה מפני החשד. ובאבות דר' נתן (נוסח זה לא הגיע לידיו ²³) מקים ליה באשתו נדה וכדי שלא יבא עמה לידי הרגל עבירה..

¹ יוסי' / בצא / יוסף מפרא. וכן בסמוך. (בריי"ש: יוסה, אך בכת"י ק של ריי"ש יוסי.)
² קבלו מאנטיגנוס את התורה / α / קבלו ממנו מאנטיגנוס. קיבלו את התורה. (ונראה נוסח β ונמצא טעות משותפת בכל עדי α)
³ משקף נוסח 'קבלו ממנו' במשנה. וכן הוא בריי"ש ובמשניות קדומים. (הערת הרב קצנלנבוגן.)
⁴ בעפר רגליהם {מבא} / M – פרא.
⁵ משמשן {פר / משמש מ / לשמש ב / להיות משמשין א} / שתהא משמשן β. (אולי טעות משותפת בכל עדי α. ואולי תלוי בהוספת בעפר רגליהם לדייה.)

לשון אבק ועפר / α – β.

⁶ נ"א: +לשון אבק ועפר.

⁷ במצאה {מבא} / והיו שותה בצמא פרא.

⁸ בצימאה {מב} / בצמאה פרא.

⁹ כתו' במשנה {מבר / כתו' במשנה א / פ. (וכנ"ר הוכנס לפ בסמוך, בטעות. שרייט: צמאה) כתו"ק ריי"ש מ ש 4 ת 5.)

בצימאה כתוב במשנה / α – β.

¹⁰ פתוחה / α / פתוח. (יש לציין שבכת"י מ כתוב פתוח' עם גרש)

¹¹ לשמשך..וישמשוך / α / לשרתך..וישמשוך β.

¹² תן / α / הבא β.

¹³ ואל / בא / אל מפר.

¹⁴ דברים עמה M. עימה דברים B. ותספר לה M. תבוא לספר לה B. אשר הקנטת M. המחלוקת שעשית B. (שינוי

להקל הלשון). ותלך היא ותקוטט M. ודעתן של נשים קלה ומיד תלך גם היא ומתקוטטת B.

¹⁵ באשתו אמרו / פר / באשתו א / מבא.

¹⁶ ירבה {מפבא} / תרבה ר.

¹⁷ חשד / α / החשד β.

¹⁸ כן קבע קיסטר (עיונים באבות דרבי נתן עמ' ???)

¹⁹ שלא / α / כדי שלא אβ.

²⁰ יבא / α / יבא עמה β.

²¹ ואנן..תורה / α – β.

²² לה {פרא} – מב.

²³ כן קבע קיסטר (עיונים באבות דרבי נתן עמ' ???)

{א:ר}

יהושע בן פרחיה ונתאי הארבלי קבלו מהם מיוסף¹ בן יועזר ומיוסף בן יוחנן.

יהושע בן פרחיה אומ' מרגלא בפומיה הכי², והכי אמרי' בכולהו.

עשה לך רב³ ללמוד⁴ מן השמועה ולא מן הסברא⁵.	עשה לך רב שלא תהא לומד מעצמך מן הסברא אלא מן הרב מן השמועה.
וקנה לך חבר⁶ ספרים. ואמרי לה חבר ממש לפי שטובים⁷ השנים מן האחד (ע"פ קהלת ד':ט') ואומי⁸ (ירמיהו ב':ל"ו) חרב על⁹ הבדים ונאלו. ¹⁰חרב על צוארי¹¹ שונאיהם¹² של¹³ ישראל שיושבין בד בבד ועוסקין בתורה. (ע' בבלי מבות י.)	וקנה לך חבר. ספרים ואמרי לה חבר ממש לפי שטובים השנים מן האחד. חרב על הבדים ונאלו. חרב על צוארי שונאיהם של ישראל שיושבין בד בבד ועוסקין בתורה. (ע' בבלי מבות י.)
והוי דן את כל האדם לכף זכות. ¹⁴עד שתדע בברור אם לטובה נתכוון¹⁵ אם לרעה נתכוון¹⁶ שאם אתה עושה כן¹⁷ יהיו¹⁸ דנין אותך למעלה¹⁹ לזכות²⁰ כמו שמפורש בבמה מדליקין²¹ (צ"ל מפנין, בבלי שבת קכז:).	והוי דן את כל האדם לכף זכות. עד שתדע בברור אם לטובה נתכוון אם לרעה נתכוון שאם אתה עושה כן יהיו דנין אותך למעלה לזכות כמו שמפורש בבמה מדליקין (צ"ל מפנין, בבלי שבת קכז:).

{א:ז}

רחק . תתחבר²³

¹ מיוסף / α מיוסי ב.

² הכי מב – פרא.

מרגלא בפומא הכי / α הכי (כך B) הוה מרגלא ב.

³ עשה לך רב {פרבא/ – מ.

⁴ ללמוד {פרבא/ למוד מ. (היא מתאים לגרסתו שחסר דיבור המתחיל, ולשון ציווי, ופראפרזה של המשנה.)

⁵ ולא מן הסברא {מרב/ – פא.

/ שלא תהא לומד מעצמך מן הסברא אלא מן הרב מן השמועה ב.

⁶ חבר {מפרא/ חברי' ב.

⁷ שטובים {פרב/ שני טובים מ.

⁸ ואומר / α וכן הוא אומר ב.

⁹ על {הבדים} מבא/ אל פר. (ובמקרא שלנו 'אל', אולם בכת"י של התלמוד ובעוד הרבה מקורות 'על'.)

¹⁰ חרב.. בתורה / α – ב.

¹¹ צוארי {מא/ צואריהם של ב/ צוואר פ.

¹² שונאיהם / פ/ שונאי מבא/ שונאיכם ר. (וכנראה נכתב באביהם של פר שונאי')

¹³ של {מפר/ – בא.

¹⁴ +β: על כל מה (M) שתשמע עליו אמור שנתכוון לטובה (לטובה נתכוון B). (ואולי שיש כאן טעות משותפת בכל עדי α, דמ"ד על..עד)

¹⁵ נתכוון {מבר/ – פא.

אם לטובה נתכוון אם לרעה נתכוון / α שאינו כן ב. (ואולי אירע דמ"ד (נתכוון) באב ב והוצרך להשלים מדעתו.)

¹⁶ נתכוון {בפא/ – מר.

אתה עושה כן {מבר/ עושה אתך כן פ/ שאם תעשה כך א.

¹⁷ יהיו {מבר/ – פא.ב.

¹⁸ למעלה / α / מן השמים ב.

¹⁹ לזכות {בפרא/ לכף זכות מ.

²⁰ בבמה מדליקין {מבפר/ בפ' מפנין M. (וצ"ל מפנין, אך השארתי הטעות שכן הוא ברוב ככל העדים, ואף ברוב עדי ב כן הוא. אם כי ג"כ תקין

בכת"י M (הקדום) של נו"ב.וצ"ע.)

ליתר דיוק, נסוח העדים:

מבפר מונטיפיורי 32, NLI – כמו שמפורש בבמה מדליקין

M – כדאמי במסכ' שבת בפרש מפנין.

א – כמו שפירש במס' שבת בפ' מפנין.

²² ברוב עדים בשני הנוסחאות איתה 'בבמה מדליקין'. מבפר. וכן ב מונטיפיורי 32, NLI, ומה"ק.

²³ רחק . תתחבר / מ – בפרא. (ואף הניקוד נמצא B שם.)

ואל תתיאש מן הפורענות. שאם אתה עשיר אל תבטח בעשרך לפי שפורענות קרובה לבא¹. וכן הוא אומר (משלי כ"ח:י"ד) אשרי אדם מפחד תמיד שאינו סומך בעושרו. ולא² נשען על זכותו. וכן אם בא עליך רעה. אל תתיאש מן הטובה שהישועה קרובה לבא. ³ וכן הוא אומר (ישעיהו נ"ט:א') הן⁴ לא קצרה יד יי' מהושיע. שנינו כמו כן (בבלי ברכות י) שאפי' חרב חדה מונחת⁵ על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים.

{א:ח}

כְּאַרְכִי⁶ כתוב במשנה במקום ערכי כדאמ' אוממות במקום עוממות ועידיהן במקום אידיהן.⁷

כעורכי (הדיינין)⁸. כאדם הזה שאינו דיין ומעריך ומסדר לבעל דין טענותיו כדי שיזכה בדין וכדאמרינן התם (בבלי כתובות נ"ב:) אמ' ר' יוחנן עשינו עצמנו כעורכי הדיינין.

—	אל תעש עצמך כעורכי הדיינין. בתלמי' ירושל' (ע' ירושלמי בבא בתרא ט"ד:) שלא תגלה ליחיד את דינו שני' (דברים א"ט:ז) שמוע בין אחיכם ושפטתם צדק שניהם. כיצד שאם בא באו שנים לפניך לדין וטענו טענותיהם וכשברר הדין להיכן נוטה אל תגלה ליחיד לומר לו אחריך הדין נוטה אלא לשניה' ביחד פתח להם את הדין לחייב את החייב וזכות את הזכאי. שכן עושין ומנהג שלהן בערכאת של גוים שהן מגלין את הדין ליחיד על ידי שוחד.
—	ומר רב יהוד' גאון פי' בע"א כדאמ' קמך איניש חד ולימא לך לא מינך בעינא למפסק לי דינא דתהוי לי את בית דין אלא בעינא קמך היכא האי דינא דתביעא האי וטענה האית לי על דברי אסיר לאשתעי לי בדינא כלום שכן מנהג בערכאת של גוים דבעו דינא מיניהו ומחוו ליה מקמיה.. ובלשון אחר בכתובי' אל תעש עצמך כעורכי הדיינין שאם בא אדם ושאל ממך עיצה היאך לטעון על חבירו אל תלמוד לו שום עיצה לטעון ואפילו הוא קרובו והוא דאמור אל תעש עצמך כאותם שמעריכים ומסדרים התענות למי שאינם יודעים לטעות לפני הדיינין.. דההיא קרובה דר' יוחנן דאיתא קמיה דהוה קא מסבר לך למיטען קמיה משום שני' (ישעיהו כ"ח:ז) ומבשרך אל תתעלם. והדר ביה דלא מסבר לה משום דתנינן אל תעש עצמך כעורכי הדיינין..

יהיו בעיניך כרשעים אל⁹ תחשוב בלבך זה חשוב הוא ואל¹⁰ יאמר שקר¹¹ שאם אתה עושה כן לא תראה¹² חובה למי¹³ שהוא חשוב בעיניך¹⁴ לפיכך יהיו שקולין לפניך זה כזה.

¹ לבא} מב/ – פרא.

וכן הוא אומ'. שהישועה קרובה לבא} α / M לכן תהיה כל שעה בפחד B. (וכנראה נפל דמ"ד באב ב והושלם B מסברא. $B \leftarrow M \leftarrow \alpha$)

² ולא} מפ/ ואינו ברא.

³ וכן..מן הרחמים} α / ואומר אשרי אדם מפחד תמיד ב.

⁴ הן} פא/ – מבר.

⁵ מונחת} רא/ – מבפ.

⁶ כן הוא בר"י בר' שמעון. וכן בכת"י פרמה, וכן היה בקאופן קודם מחיקה, וכן בד' קטעי גניזה. סביר שקטע זו מקורי, והושמטה מכת"י אחרים שלא היה הנוסח הזה לפניהם והיה נראה להם שיבוש. א"נ אפשר שהושמט מחמת הדומות, שהיה שם דיבור המתחיל 'כעורכי. כארכי... וכן הוא בב.

⁷ כארכי...אידיהן} מב/ – פרא/ כארכי כתוב במשנה, כארכי כתוב במשנה, אלף מתחלף, ומשמע כערכי הדיינים.. ב.

⁸ הדיינין} פרא/ – מב. ()

⁹ אל} בפרא/ ולא מ/ שלא ב.

¹⁰ ואל יאמר} בפא/ ולא יאמר מר/ ולא היה מדבר ב.

¹¹ β + אלא יהיו בעיניך שניהם שקולים כאחד

¹² לא תראה} α / לא תוכל לראות ב.

¹³ למי} α / לאותו ב.

¹⁴ בעיניך} α / לפניך א/ בליבך B/ כל כך M.

לפיכך..כזה} α / – ב.

שקבלו עליהם את הדין. גרסינן. הואיל וקבלו עליהם את הדין ונתחייב זה שבועה¹ ונשבע² אל תחשדנו³ לומר לשקר נשבע.

{א:ט}

והוי זהיר בדבריך. כשאתה חוקר בהם שמא מתוך דבריך ילמדו⁴ לשקר ולומר מה שלא היה.

{א:י}

אהוב את המלאכה שנא. כדאמ' מר (בבלי בבא בתרא קי.) פשוט נבלת' בשוקא ולא תהדר במילי ותקבל אגרא.	אהוב את המלאכה כדאמרי⁵ (בבלי בבא בתרא קי.) פשוט נבלתא בשוקא ולא תימר גברא רבא אנא, שמתוך שהוא טרוד אחר מזונותיו לא בא לידי ליסטיות⁷ ואינו מתפרנס מתוך קופה של צדקה. וימיו מאריכין שנ' (משלי ט"ז:כ"ז) שונא מתנות יחיה. ושנינו⁸ (משנה אבות ד'א' ? תהלים קכ"ח:ב') יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך.
--	--

ושנא את הרבנות לפי שמקברת⁹ בעליה כדא' מר¹⁰ (בבלי בבכות נה.) מפני מה מת יוסף קודם אחיו שנהג¹¹ עצמו ברבנות. ואל תתודע¹² לרשות שאין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן.

{א:יא}

הזהרו בדבריכם בחזרת תלמודכם.

שמא תחובו חובת גלות שמא תורו¹³ בדבר איסור שיש בו גלות

ותגלו למקום המים¹⁴ הרעים. למקום אחר שאין שם תלמידים הגונים¹⁵ ותלמדו מהם וכשתחזרו למקומכם ישתו התלמידים הבאים אחרים וילמדו מכם להתיר דבר של איסור ויבואו לידי חיוב מיתה ונמצא שם שמים מתחלל על ידיכם לפי שהכל אומרים¹⁶ ראיתם את אלו¹⁷ שהיו תלמידים¹⁸ הגונים ומתו בחצי ימיהם¹⁹ ולא הגינה תורתם עליהם שכת' בה²⁰ כי הוא חייך ואורך ימך. ואומ' (משלי ג'":ח) עץ חיים היא למחזיקים בה.

{א:יב}

הילל²¹ ושמאי קבלו מהם משמיעה ואבטליון.

¹ זה שבועה {מב/ שבועה זה פרא/ שבועה ב.}

² ונשבע {א / מי שנתחייב ונשבע והלך לו ב.}

³ בליבך {א / בליבך}

⁴ ילמדו {א / יבינו מה שבלך וילמדו ב.}

⁵ כדאמרינן {א / כדאמר מר ב / כדאמרינן בעלמא מ.}

⁶ תימר..אשריך וטוב לך {א / תהדר במילי ° ושקיל (ותקבל M) אגרא ב. (ונוסח ב כנראה טעות, והוא אחד מראיותיו של מהר"ץ חיות נגד ייחוס הפירוש לרש"י, וכבר העיר הרב קינסטליכער שאין קושי בנוסח א, אם כי יש לציין שאף טעות שנפל בכל עדי הנוסח אינו מוריד מייחוס הפירוש. בשלמא מילתא דתליא בסברא לחי, הא גירסא היא וגירא אישתבש ליה >פאראפרזה של אביי, גיטין ו: <.)

⁷ ליסטיות {מ / ליסטאות ב / ליסטיס פ / לסטות א.}

⁸ ושנינו {מבפא / אומר ר. (וכנראה ושנינו טעות אך צ"ע)}

⁹ שמק"ת {מבא / שהרבנות מק"ת פצא / שהרבנות מקרבת רא.}

מקברת {מבפצא / מקרבת רא.} וכן בת"ק של ר"ש שמקברת את בעליה למיתה (עמ' קעא) ואולי נפל נוסח מקרבת מ'שאין מקרבין לו לאדם' בסמוך.

¹⁰ {מר / מבא – פרא} (ואולי טעות גרפית מהפרדות כדא*מר'רין) {}

¹¹ שנהג {מב / שהנהגי פרא. (נו"ב: ניהג.)}

¹² תתודא {א / תתודא ב}

¹³ תורו {מב / תתירו פרא/תהיו מורין ב.}

¹⁴ המים {פרא / מים מב.}

¹⁵ שאין שם תלמידים הגונים {מבפצא / של תלמידים שאינם הגונים א.}

¹⁶ אומרינן {מברא / יאמרו פצ.}

¹⁷ את אלו {מפרא / אלו B / הללו B.}

¹⁸ {אלו} בני אדם

¹⁹ תלמידים {מ / תלמידי חכמים בפרא.}

²⁰ {א: כי אורך ימים ושנות חיים וכת'}

²¹ הילל {מ / הלל בפרא.}

הוי מתלמידיו של אהרן¹ שהיה אוהב שלום כמו שכתוב עליו בספר מלאכי² (מלאכי ב'ה') בריתי היתה אתו החיים והשלום כשהיה רואה שנים מריבין זה עם זה הולך לכל אחד ואחד שלא בדעת³ חברו ואומ' לו

פלו' מה אתה מריב עם פלו' הלא הוא נשתט' לפני ופייסני ללכת אצלך לדבר עמך עליו עד שתתרצה להתפייס עמו וכמו כן אומר לחבירו ומותך דברים הללו היה משים שלום ביניהם. ועל כן נאמר	ראה פלוני ⁴ חברך שנתקוטט עמו מבקש ממך ⁵ מחילה על ידי וגם לחברו אומ' כן עד שהיה מפייסן זהו שאמ' הכת' (במדבר כ"ב"ט)
--	---

ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל. ואפי' הנשים⁶ במשמע ובמשה לא נאמ' אלא בני ישראל (דברים ל"ד:ח').⁷ (עי' אבות דרבי נתן נוסח ב פרק כד⁸, וע"ע ספרא שמיני מילואים אות לז⁹)

{א:יג}

נגד¹⁰ שמא אבד שמייה. כל¹¹ ששמו נמשך ועולה לגדולה מיתתו קרובה לבוא¹² כמו שאמרנו למעלה ביוסף (פירוש לעיל למשנה א:י).¹³

ל"א¹⁴ נגד שמא שאינו¹⁵ לומד אלא לגדל שמו ולקרותו¹⁶ רבי¹⁷.

(ודלא מוסיף יוסף).¹⁸ ודלא מוסיף מן הלילות על הימים מט"ו באב ואילך¹⁹ יסף²⁰. אמ' רב יוסף תקבריה אמייה (עי' בבלי בבא בתרא קכ"א:). קטלא²¹.

¹ +β הוי למד מאהרן (סביר שיש דמ"ד בשאר העדים, טעות משותפת בכל עדי α)

² כמו שכתוב עליו בספר מלאכי α / שני עליו בדבר קבלה β.

³ בדעת {פר / בידעת מ / מדעת ב / בפני א.

⁴ ראה פלוני {מבפא / פלוני Mr / פלוני ראה B.

ראה פלוני.. זהו שאמ' הכתוב ויבכו α / מה אתה מריב עם פלוני הלא הוא נשתט לפני ופייסני ללכת אצלך (ו) לדבר עמך עליו עד שתתרצה להתפייס עמו, וכמו כן "אומר (היה מדבר עם B) לחבירו ומותך דברים הללו היה משים "שלום ביניהם (ביניהם שלום B). ועל כן נאמר ויבכו β.

⁵ ממך {מר / מאתך בפא.

⁶ ואפי' הנשים {α / אחד אנשים ואחד נשים β.

⁷ +β שני ויבכו ישראל את משה.

⁸ והוא עמ' כד במהד' שפתי חכמים של כת"י נוי יורק (בני ברק תשס"ב)

⁹ והעיר הרב קצנלבוגן על הצרימה במעבר בין האגדה המספרת על איש לחבירו לדרשת חז"ל אפי' הנשים במשמע.

¹⁰ (הניקוד רק בכת"י מ)

¹¹ כל α / כלי מי β.

¹² קרובה לבוא α / מתקרבת β.

¹³ +רא: "ל"א (א: פ"א) נגד "שמא (א: שמא) (+ר: אבד שמא) כל מי "שמושך (ר: שמוכיר) שם הקב"ה (+א: תמיד) בכל עסקותיו אבד

שמו. ובגליון כת"י ר כאן: פי' יותר (?) שאינו כ"רש"י

¹⁴ ל"א {α / ואית דאמרי β.

¹⁵ שאינו α / כל מי שאינו β.

¹⁶ ולקרותו {מ / ולקרות בפר.

¹⁷ +ר(א): אבד שמו. (ל"א חסרה בכת"י א, וכנראה מחמת דמ"ד מנוסח ר – הוספת רא מסתיים באבד שמו, ודלג לסוף הלי"א

כנוסח ר שמסיים ג"כ אבד שמו. אך צ"ל שזה חלה באבא א קודם שנוסף הפסוק בנוסח הווספה: לא שם לו על פני חוץ..)

¹⁸ ולא מוסיף יסף {אין ד"ה במבא, ואפשר שיש כאן דמ"ד. אך נראה לי יותר ששילב רש"י הדיבור בפירושו, מפאת הסגנון.

יסוף א (וכן במבא להלן) / יסף פ / יסוף ר. (ונו"ב: יסף)

אולם ברי"ש יסף. וני"ל שיש להעדיף נוסח ר.

¹⁹ +ר: עד י"ד בניסן יאסוף אל עמיו

²⁰ הניקוד במ.

²¹ קטלא {מ, (וכן נו"ב: Dt, וכן נכון, שבא להוציא מנוסח קטלה).

קטלא חייב ב (ועוד מנו"ב) / – פ / קטלא חייב מי שאין מלמד לכל שואל חייב מיתה רא

ודישתמש בתגא חלף. המשתמש¹ בכתרה של תורה². כמו ששנינו בנדרר³ (בבלי נדרים ס"ב.) בר' טרפון⁴ שהיה דואג כל הימים על שניצול פעם אחת מיד אריס אחד מפני כבודה של תורה.

חלף ⁵ . עבר ובטל מן העולם.	כאילו חלף ובטל מן העולם.
---------------------------------------	--------------------------

{א:יד}

אם אין אני לי מי לי. אם לא אקיים מצות מי יקיים בשבילי.

וכשאני לעצמי. וכשאני עושה ומקיים אני מגיע לחובתי המוטלת עלי. ⁶	וכשאני לעצמי כי אף כשאני הולך ועושה אני עושה כפי חובתי המוטלת עלי.
אם לא עכשיו. בזמן שאני חי ⁷	—

אימתי שכל מי שטורח⁸ בערב שבת יאכל בשבת וכל מי שלא טרח⁹ מה יאכל (ע"י בבלי עבודה זרה ג.)¹⁰ וזהו ששנינו (משנה אבות ד'ט"ז) התקן עצמן בפרודר¹¹ כדי שתכנס לטרקלין.

{א:טו}

תורתך קבע שלא תהא קובע לה עתים אלא כל היום¹².

אמור מעט ועשה הרבה¹³ כמו שמצינו באברהם שאמר תחלה¹⁴ (בראשית י"ח:ה') ואקחה פת לחם ולבסוף¹⁵ (בראשית י"ח:ז') ויקח בן בקר.

{א:טז}

רבן גמליא' אומ' זהו¹⁶ רבן גמליא' הזקן בנו של רבן שמעון בנו¹⁷ של הילל.

עשה לך רב. פירשנו למעלה (פירוש למשנה א'ו').

והסתלק מן הספק שאם תלמוד מעצמן תרבה לך ספיקות.

לעשר אומדות¹⁸. שלא תפרש מעשרותיך מאומד שפעמים¹⁹ שלא תכוין²⁰ יפה כאדם זה²¹ שאינו לומד מפי²² השמועה²³.

{א:יז}

אלא שתיקה²⁴.

¹ חלף. המשתמש {מב/ – Mf}.

² ודישתמש..תורה {מב/פ/ נוסח רא: ודישתמש בתלמידי חכמים והמשחר אותן (+ר: תמיד נכרת בחצי ימיו כי) נשאתי מתרגמיני' שחרית (+א: הרצה לשחזור) עושה אנגריאה/ א: אינגרא/ צ: אינגריא) בתלמידי חכמ' (+א: תמיד נכרת בחצי ימיו.) מפני שמבטלן 'מלשגת' (א: מלשנות) באהבת התורה. בתגא זה תלמיד חכם שהוא מוכתר בכתרה של תורה (+א: ומוכתר בתפילין).

³ כמו..של תורה {מבר/ – פא. (דמ"ד תורה. עוד מקרא שנוסף בא (ומוכתר בתפילין) אחרי השמטה באביו.)

⁴ שהיה דואג..של תורה {α – β}.

⁵ חלף {α / כאילו חלף β}.

⁶ וכשאני עושה..עלי {α / כי אף כשאני הולך ועושה אני עושה כפי חובתי המוטלת עלי β}.

⁷ בזמן שאני חי {α – β}.

⁸ טורח {ב/ טרח מרא. (נו"ב חלוק. ברי"ש: טרח.)

⁹ שלא טרח {פרא/ שאינו טורח מב. (לא דקדקתי כאן בטרח/טורח, והוא נרשם בסמוך.)

טורח ב/ טרח מרא.

¹⁰ וזהו..לטרקלין {α – β}.

¹¹ בפרודר {ב/ בפרוסדור פ/ בפרודר רא/ לפרודר מ. (ועי' להלן ד:טז)

¹² כל היום {α / כל היום °תעשה תורתך (תעשינה B) עליך קבע β}.

¹³ β+ שכן דרכן של צדיקים.

¹⁴ תחלה {α – β}.

¹⁵ פרי: + אמר

ולבסוף {α / וסמך ליה M/ וכתוב B. (α לגירסתו 'בתחלה', והפיצול בβ מאשש מקוריותו של נוסח α כאן. אפשר שלא הבינו ולבסוף מאחר שנשמט 'בתחלה'.)

¹⁶ זהו {M/ הוא בפרא.

¹⁷ בנו של רבן שמעון בנו {β – β. (דמ"ד בנו)

¹⁸ לעשר עומדות {α / לעשר אומדות. עומדות כתיב במשנה עומדות כמו אומדות β. (כנראה דמ"ד בא)

¹⁹ שפעמים {α / לפי שפעמים β}.

²⁰ תכוין {מ/ תבין פ/ תביא ב/ תהא מכוין β}.

²¹ זה {מב/ פרי}.

²² מפי {α / מן β}.

²³ +פר ומרבה ספיקות (+ הרבה ר) אף כאן נמי.

²⁴ אלא שתיקה {מב/ – פרי. (לאפוקי נוסח 'שתיקה'. בא נמצא פירוש המסיים משתיקה ואולי משקף עיבוד הערת הנוסח.)

ולא המדרש הוא העיקר אלא המעשה. דגדול העושה¹ יותר מן הלומד ואינו עושה.

{א:יח}

²שפטו בשעריכם. וסמך ליה (! עמוס ה'ט"ז) אולי יחנן. ובמשנה אינו כתו' מקרא זה³.

סליק פרק קמא..

{פרק ב}

{ב:א}

רבי אומ' איזו היא דרך ישרה שיכור לו האדם כל שהיא תפ' לעושה⁴ שנוח לו ונוחין בני אדם הימנו. רבי אומ' וכו'. כל שהיא תפארי' לעושיה. כל שהיא נוח לו והנאה, וגם בני אדם נוחין הימנו. תוספת גליון: כל שהיא תפארת לעושה כל דרך שהיא⁵ נוחה ותפארת למי שעושה אותה, {לאותה דרך יברור}⁶ אדם. למה⁷, שבדוע שזה הדרך שהיא נוחה לעושה {ו}תפארת לו מן האדם⁸ שלכל אדם⁹ היא ישרה דאין לך דבר עבירה שיעש' אדם אם לא יתחרט בה ויאמר בלבו מה עשיתי ואינו נוחה לו אבל דבר מצוה¹⁰ ודרך ישרה שיזדמן לידו ויקיימנה שמח¹¹ הוא ביותר {וגם בני אדם מפארי' ומשבחין אותו}.¹²	רבי אומ' וכו'. כל שהיא תפארי' לעושיה. כל שהיא נוח לו והנאה, וגם בני אדם נוחין הימנו. תוספת גליון: כל שהיא תפארת לעושה כל דרך שהיא⁵ נוחה ותפארת למי שעושה אותה, {לאותה דרך יברור}⁶ אדם. למה⁷, שבדוע שזה הדרך שהיא נוחה לעושה {ו}תפארת לו מן האדם⁸ שלכל אדם⁹ היא ישרה דאין לך דבר עבירה שיעש' אדם אם לא יתחרט בה ויאמר בלבו מה עשיתי ואינו נוחה לו אבל דבר מצוה¹⁰ ודרך ישרה שיזדמן לידו ויקיימנה שמח¹¹ הוא ביותר {וגם בני אדם מפארי' ומשבחין אותו}.¹²
שאיין אתה יודע מתן שכרן של מצות. ושמא נותנין לך שכר על הקלה כמו על החמורה שלפיכך לא נתגלו מתן¹³ שכרן של מצות. למה הדבר דומה¹⁴ למלך שאמ' לעבדיו טלו בשכרכם כך וכך והכנסו¹⁵ לפרדס וחרשו בו ותקנו בו כל צרכיו ובפרדס היו בו¹⁶ אילנות חשובות¹⁷ ושאינן חשובות ואילו היה אומ'	שאיין אתה יודע מתן שכרן של מצות. ושמא נותנין לך שכר על הקלה כמו על החמורה שלפיכך לא נתגלו מתן¹³ שכרן של מצות. למה הדבר דומה¹⁴ למלך שאמ' לעבדיו טלו בשכרכם כך וכך והכנסו¹⁵ לפרדס וחרשו בו ותקנו בו כל צרכיו ובפרדס היו בו¹⁶ אילנות חשובות¹⁷ ושאינן חשובות ואילו היה אומ'

- ¹ העושה {מבפרא} / הלומד ועושה M.
- ² ההערה חסרה: פא.
- ³ ובמשנה אין כתוב מקרא זה {מ-בר} ° ובמשנה טבריינית אין {ויש משניות שאין M} כתוב ° שם {בהן שום M} פסוק B.
- ⁴ מנוקד במ: לעושה.
- ⁵ הושלם ע"פ B. דמ"ד במ נוחה.
- ⁶ כאן M קשה לקריאה, ומה שהצלחתי: זה ? דרך (?) ברור.
- ⁷ למה M. לפי B.
- ⁸ האדם B. כל אדם M.
- ⁹ אדם M. העולם B.
- ¹⁰ ואינו נוחה לו, אבל דבר מצוה M. ויש לו בושט פנים מבני אדם, אבל כשיזדמן לידו B. ('כשיזדמן לידו' במ בסמוך, ואינו שם B, ונוסח M נראית לי עדיף מפאת הסגנון.)
- ¹¹ שמח הוא M. אז ישמח B.
- ¹² B, כן נראה עדיף על נוסח M: בידוע שתפארת לו מן כל בני אדם. תפארת לעושה שנוחה לו. והנאה. וגם בני אדם נוחין ממנו.
- ¹³ נתגלו מתן {α} נתגלה B. (ע"ד זהירות אינו כתוב B כאן, שהרי נפל דמ"ד במ כאן.)
- ¹⁴ למה הדבר דומה {α} משל M / משל למה הדבר דומה B.
- ¹⁵ והכנסו {B} / והכניסן M / ותכנסו פרא.
- ¹⁶ בו {מב} – פרא.
- ¹⁷ חשובות {מב} חשובים פרא. (וכן בסמוך)
- ²⁷ בדיבר זה רבו השינויים בין M לB, ואני נוטה להעדיף B כאן מחמת הקרבה לα.
- ²⁸ תוקן ע"פ B, במ נפל דמ"ד 'מצוות', ואיתא רק כדאמ' במדרש.
- ²⁹ הכנסו {M} טלו בשכרכם כך וכך והכנסו αB.
- ³⁰ ונטעו {M} וחרשו בו ותקנו αB.
- ³¹ צורכו ובפרדס היו בו {B} – M. וקרוב האו דמ"ד כל..בו, אם כי אינו דמ"ד ברור, והדילוג מוצלח.
- ³² אילנות {αB} עץ מאכל M.
- ³³ רע וטוב {טובות ורעות.

להם אילן פלו' טוב ואילן פלו' רע הוא ותטלו שכרכם¹ בזה כפלים מזה היו כלם הולכין אל² הטוב כדי להרבות להן שכן והרע יעשה סרק³ מתוך שלא יעסוק אדם בו⁴ לכך אמ' להם בסתם. כך⁵ הקב' לא גלה שכר מצות⁶ כדי שלא⁷ ירוץ אדם אחר מצוה ששכרה מרובה ולא יחוש לאותה⁸ ששכרה מעט⁹.	אחד לפני אילן שנטע¹⁷ ואילו היה אומר¹⁸ להם אילן פלוני טוב הוא ואילן פלוני רע, ותקחן שכרכם בזה יותר מזה¹⁹ היו²⁰ כלם הולכין אצל אילן טוב כדי להרבות שכן והיה אילן רע משתייר בלא נטיעה²¹. {לכך הוא אומר להם בסתם.} ²² כך לא גילה הקב"ה שכר המצות שלא יראו מצוה ששכרה רב ויחזרו עליה²³.
והוא מחשב הפסד מצוה. מה שאתה מפסיד בסחורתך בשעה עסק המצוה²⁵ שיעלה²⁶ שכר העולם הבא לנוכח ההפסד²⁷.	והוא מחשב הפסד מצוה מה שאתה מפסיד בסחורתך בשעה שאתה עוסק במצוה אם יעלה כנגד²⁸ השכר שתקבל עליה לעתיד לבא²⁹.

ושכר עבירה שאתה נהנה בה כנגד³⁰ הפסידה³¹ של עתיד³².

מה למעלה ממך. שכינה³³ רואה ושומעת³⁴ וכותבת³⁵ בספר.

{ב:ב}

בנו של ר' יהודה הנשיא. רבינו הקדוש.

שיגיעת שניהם משכחת עין. שמתוך שהוא לומד ועוסק בסחורה להתפרנס אינו חומד³⁶ וגוזל ממון אחרים. סוף בטילה לגר עון³⁷ כתו' במשנה

¹ שכרכם {פרא/ שכר מ/ – ב.

² אל/ מב/ אצל פרא.

³ יעשה סרק {מב/ לא יעשה ר/ לא יעשה שכר פ/ לא [יבא] להם מהם שום שכר כי אם יפסידו א/ השווה עדי ב. (כנראה מקרה של diffraction שלא הובן ביטוי יעשה סרק. אבל ג"כ אפשרי שנוסח ר מקורית ונתקשו בקוצר הביטוי).

⁴ מתוך שלא יעסוק אדם בו {α – β.

⁵ כך {מב/ כך הוא פרא.

⁶ מצות {α/ המצות β.

⁷ כדי..מעט {α/ כדי שלא יראו (יראה B) מצוה ששכרה מרובה מחברתה (רב M) ויחזרו עליה (ויחזור אחריה B)

⁸ מצוה..ששכרה..לאותה..ששכרה {מב/ מצות..ששכר..לאות..ששכרן פרא.

⁹ מעט {בפר/ מועט מא.

¹⁷ ולא פירש..שנטע {B – M. לכאורה נוסח נכון ע"פ הענין, אך אפשר שהוא הוספה מסברא.

¹⁸ ואילו היה אומר {B/ כי אם היה מפרש M. ('מפרש' תואם נוסחו לעיל 'ולא פירש')

¹⁹ ואילו..יותר מזה B/ כי אם היה מפרש שכרן מתחילה M.

²⁰ כלם הולכין אצל אילן טוב כדי להרבות שכרן {B/ רצין לאילן טוב M.

²¹ והיה אילן רע משתייר בלא נטיעה {M/ ונמצאו אילנות רעות נשתיירו שלא יתקנו B. (נוסח B נראית משובשת וקשה לקריאה).

²² הושלם ע"פ B. כנראה דמ"ד B לכך..כך

²³ ויחזרו עליה {M/ ויחזור אחריה B.

²⁴ בסחורתך {ברא/ בבחורתך פ/ – מ.

²⁵ המצוה {מר/ מצוה בא/ – פ.

²⁶ שיעלה {מב/ שיעלה לך פרא

²⁷ לנוכח ההפסד {מב/ כנגד ההפסד פא/ – ר.

²⁸ כנגד {M/ אל תתעצב על אותו הפסד אלא הוי מחשבו כנגד B.

²⁹ לעתיד לבא {M/ לעתיד B.

⁺B ואם יבוא עוד מצוה לידך קיימנה, אעפ"י שתדע שיש לך בה הפסד ממון, ששכר המצוה הרבה היא.

³⁰ כנגד {M / הוי מחשבה כנגד B.

³¹ הפסידה {מב/ ההפסד פר/ ההפסה א.

³² של עתיד {α/ שאתה עתיד להפסיד בה β.

³³ שכינה {α/ שהיא B. (כנראה טעות גרפית, שם גם 'וכתוב', לי זכר בטעות).

M נוסח אחר לגמרי: עין רואה ואוזן שומעת.

³⁴ ושומעת {בפא/ ואזן שומעת מר.

³⁵ וכותבת {מבא / ויד כותבת ר / כותב פB.

³⁶ חומד {α/ חומס β.

³⁷ סוף בטילה לגר עון M~B (בא להעיר על לגר, כנוסח כתי" ק של המשנה, ובניגוד למחזורים 'לגור' הנמצאת ברי"ש ג"כ. כע"ז B: סוף בטילה לגר עון)

סוף בטילה וגורת עון ב (התאמה לנוסח הרווח)

לפי שאי אפשר לו בלא¹ מזונות והולך וטורה להתפרנס ומלסטס את הבריות ומשכח תלמודו. וכל העמלין יהיו עמלין עמהן לשום שמים שא"פ שא"ן³ עמלין עמהם⁴ זכות אבותם מסייעת. ואתם מעלה אני עליכם שכר הרבה⁵ כאילו עשיתם. כאלו נעשה הדבר בשבילכם הואיל ועסקתם לשום שמים.

{ב:ג}

⁶בְּרִשׁוֹת.

כאוהבין בשעת הנאתן.

{ב:ד}

{כל הפירוש חסר בכת"ל: בא, בהרבה מעדי המשנה אין משנה זו כאן}

הוא. רבן גמליא' אוי⁷

עשה צונו כרצונך שאפי' כשאתה⁹ עושה חפצך תעשה לשום שמים.

כדי שיעשה רצונך כרצונו. ויתן לך¹⁰ טובה בעין יפה.

ובטל רצונך מפני רצונו אם חמדה נפשך בגזל ועריות. ¹¹	ובטל רצונך מפני רצונו. שתחשב הפסד מצוה כנגד שכרה.
---	---

שיבטל¹² רצון אחרים הקמים עליך¹³.

{ב:ד}

הלל¹⁴ אומר. זהו הילל הזקן שפי¹⁵ למעלה¹⁶ (משה אבות א"י ב"ב¹⁷).

סופה בטלה. סוף בטלה לגרר עון פ (כנראה הוספת ד"ה על נוסח מ, וזה גרס לדמ"ד ברא שמצרפים לאותו ענף)

סופה בטלה גורתת עון ר

סופה בטלה א

¹ לו בלא {ברא / בלא מפ.

² עמלין / בלא / עמלין מ / עוסקין פרא. ובריי"ש: עמלים

³ שאין {בפרא / שהן ב. (טעות משותפת ברוב עדי א). והעיר הרב קצנלבוגן: וכ"י פארמה 984 ובכמה דפוסים שהן וכן נראה

שהיה לפני ר' יונה.

⁴ עמהם {א / ב.

⁵ הרבה {מבר / פאל.

⁶ (שתי הערות נוסח קצרות).

Mm | ברשות . / כאוהבין בשעת הנאתן.

Bb | הוי זהירין בראשות / נראין כאוהבין בשעת הנאתן

פ | -

ר | ברשורת וכו' / נראין כאוהבין בשע' הנאתן

א | הוו זהירין ברשות / -

⁷ הוא רבן גמליאל אומר / מ / הוא היה אומר רבן גמליאל רב / היה רבן גמליאל אומ' פ. (אני סוטה כאן מהנכון ע"פ הסטמה

משיקול הסגנון, שעל פיו נ"ל להדיף מ או פ.)

⁸ רצונו כרצונך / M / רצונך כרצונו מפפ. (יש דמ"ד במ, אך נראה שהוא מ'רצונו' ונמצא גרסתו כפ. ולא מצאתי עוד משנה בנוסח זה. אך במה"ק צ"ן שכן הוא בכת"ל קימברידג

662. מחזור מנהג אשכנז, מאה י"ד-ט"ו. וכך היה לקבל נוסח מפב מצד הרוב וכן מצד lectio difficilior M מסייע, גם שיש ראייה פנימית 'כדי שיעשה רצונך כרצונו'. שמתאים לסדר הפוך בראש הדברים. וצ"ע.)

⁹ כשאתה עושה..תעשה / א / בשעה שאתה עושה..עשה M / בשעה שתעשה..תעשה B.

¹⁰ ויתן לך / א / כדי שיתנו לך מן השמים ב.

¹¹ אם חמדה נפשך בגזל ועריות / מ / אם חמד גזל ועריות פ.

אם חמדה..ועריות / א / שתחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ב.

¹² שיבטל / פ / יבטל מ. (לכאורה השמטת אות פשוטה, אך יש קצת עילוי ברציפות הקריאה.)

¹³ עליך / א / עליך לרעה ב.

¹⁴ הילל / M / הילל פ / ר' הילל בא.

¹⁵ שפי' / מפ / שפירשנו ר / שאמרנו B / שאמר B.

¹⁶ למעלה / מב / לעיל פ.

¹⁷ לפי הנוסח פירש/אמר, הכוונה כנראה שנשנה בשמו למעלה. אמנם לנוסח שפירשנו/שאמרנו לא ברור הכוונה, ואולי הכוונה

ללעיל א:טז לנוסח בר שגרסו בנו של הלל הזקן.

אל תפריש מן הצבור אלא השתתף¹ עמהם בצרתם² שנ' (ישעיהו ס"ו:י) שישו אתה משוב כל המתאבלים עליה. ואמרינך³ כל מי שאינו משתתף עם הצבור אינו רואה בנחמת צבור. בפר' בתרא דתענית⁴ (בבלי תענית ל: ע"י בבלי תענית יא:).
ואל תאמן בעצמך עד יום מותך. שהרי יוחנן כהן גדול שימש בכהונה גדולה שמונים שנה ולבסוף נעשה צדוקי.
עד שתגיע למקומו. לואתו דבר⁵ ותנצל.
ואל תאמר דבר שאיפשר להשמע⁶ שסופו להשמע⁷ אל תאמר על דבר של תורה⁸ שאתה יכול לשמוע עכשיו שתשמע לבסוף. אלא לאלתר הט אונך ושמע.

{ב:ה}

בור. ריק מכל דבר כמו שדה בור וגרוע הוא מעם הארץ שאפי' בטיב משא ומתן אינו יודע.
ולא עם הארץ חסיד אבל ירא חטא אפשר שיהיה⁹ שהרי עוסק בסחורה.
ולא הבישן למד לפי שנ' (משלי ל"ב) אם נבלת בהתנשא ואם זמות יד לפה.¹⁰
ולא כל המרבה בסחורה יותר מדאי מחכים בתורה¹¹. וכן הוא אומר¹² (דברים ל"ב) לא בשמים היא ולא מעבר לים היא. לא תימצא לא בסוחרים¹³ ולא בתגרים שפורשים מן היבשה לים.
¹⁴השתדר כמו השתדל ותעסוק בצרכי צבור אבל במקום שיש איש תעסוק¹⁵ בתורתך

{ב:ו}

{פירוש משנה זו איתא ב: מב ואינו ב:פרא. בסוף הפירוש למשנה זו מוסיף B ויש שמקומות שלא נהגו לומר זאת ההלכה. ואפשר שזהו טעם השמטתו משאר העדים}
¹⁶אף הוא הילל.
על דאטפך אטפוך. על שהיית מלסטס את הבריות ומציפך¹⁷ בנהר, הציפוך בנהר. ולבסוף¹⁸ מטיפך יטיפוך. אותם שהציפוך יהיו¹⁹ מתים באותה מיתה שהם היו חייבין מיתה. אלא שנהרגו על יד זה שהק'ב'ה עתיד לגבות מידן. וכן הוא אומר (שמואל א כ"ד:ג') מרשעים יצא רשע²⁰.

	²¹ משל לשני בני אדם אחד הרג את הנפש בשוגג ואחד הרג במזיד לזה אין עדים ולזה אין עדים. מביאין ה'ק'ב'ה' לפונדוק אחד כו' במס' סנהדרין ²² (! בבלי מסות י:) ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו. וכיוצא בדבר שנינו במס' תענית (בבלי תענית י"ח:)
--	--

- ¹ השתתף {מבא/} תשתתף פר.
- ² בצרתם {α/} בצערם β.
- ³ ואמרי' {מפ/} ואומ' ב/ אמ' ר/ כדאמרי' א/ - β.
- ⁴ בתרא ד- {בא/} אחרון של מפר/ אחרון ד- B.
- תענית {מב/} תעניות פראβ.
- ⁵ לאותו דבר ותנצל {α/} שיבא כמו כן לידך ותנצל °הימנו (ממנה M) β.
- ⁶ להשמע {מ/} לשמוע β. (וכנוסח מ איתא בכת"י ק ג"כ)
- ⁷ דבר..להשמע {מב/} דבר פא/ דבר וגו' ר/ דבר שאי אפשר לשמוע M. (דמ"ד בפא, דבר שי אפשר...דבר של תורה)
- ⁸ דבר של תורה {מפרא/} דבר תורה RM.
- ⁹ אפשר שיהיה שהרי עוסק {α/} אפשר דהוי מתוך °שעוסק (שהוא מתעסק B) β.
- ¹⁰ +רא: לא הקפדן מלמד. זהו הוא רב שהוא קצר לב °וועם (א: וכועס) אם ישאל °אותו תלמיד (א: התלמיד) פעמים °רבות (א: הרבה) בעניין אחד תרגום הקצור קצרה ידי האתקפדא אתקפדת גבורתי מן קפדה ומן קפדתי כאורג חיי.
- ¹¹ בסחורה יותר מדאי מחכים בתורה {B/} בסחורה מחכים יותר מדאי °בתורה (בסחורה M) /M סחורה מחכים פר.
- ¹² וכן הוא אומר לא/ מב/ ולא פ/ דכתיב כי לא ר.
- ¹³ סוחרים {α/} סחרנים β. (הסדר B: לא בתגרים ולא בסחרנים)
- ¹⁴ פירוש זה רק במבβ.
- ¹⁵ תעסוק {מ/} אתה עוסק M אתה תעסוק B.
- ¹⁶ נמצא בנו"ב. ושם נוסף: 'ויש מקומות שלא נהגו לומר זאת ההלכה.' וכנראה זהו שגרם להשמטתה של הפי' ברוב העדים. "conditions for polygenesis"
- ¹⁷ מציפן {ב/} מטיפן M.
- ¹⁸ ולבסוף {α/} וסוף β.
- ¹⁹ יהיו {α/} יהיו גם הם β.
- ²⁰ B+ ויש שמקומות שלא נהגו לומר זאת ההלכה.
- ²¹ קטע זה איתא רק במב וחסר בכת"י פראβ.
- ²² סנהדרין {מ/} מכות ב. (וכנראה מ מקורי והד של חילוק הקדום. וצ"ע אם מצוי עוד שריד לזה בפירושי רש"י.)

	בשמעיה ואחיו לא זזו משם עד שבאו דיופלי של רומי ופצעו ¹ את מוחו בגזרין
--	---

{ב:ז}

מרבזה רמה. ללמדך שתלמוד תורה עיקר מרבוי ² אכילה ושתייה.	מרבזה בשר מרבזה רימזה. ללמדך שאינו מועיל ³ ריבוי בשר כריבוי תורה.
מרבזה דיוון ⁴ כתו' במשנה ⁵ .	מרבזה דיוון ⁶ כתו' במשנה.
	קונה לו חייו ⁷ הועלם הבא ⁸ ..

{ב:ח}

אל תחזיק טובה לעצמך לומר כמה וכמה למדתי ולפי שלא הניח בעולם לא מקרא ולא משנה ואגדה והלכה שלא למד (עי' בבלי סוכה כח.) אומר⁹ כן.

רבן יוחנן בן זכאי ¹⁰ מונה שבחן לפי ¹¹ שתלמידיו היו.	הוא היה מונה שבחן רבן יוחנן בן זכאי לפי שתלמידיו היו. ¹² אליעזר בן הורקנוס גרסי' ולא גרסי' ר' וכן בכולן לפי שתלמידיו היו לא קראן בלשון ר'..
---	--

בור סיד שאינו מאבד טיפה לפי שטחוי הוא¹³ בסיד¹⁴. כך הוא לא שכח¹⁵ אפילו דבר אחד מתלמודו.
אשרי יולדתו שהיא¹⁶ גרמה לו שהוא¹⁷ חכם שכל אותן¹⁸ הימים שהיתה אמו מעוברת ממנו¹⁹ היתה מחזרת בכל יום על עשרים
וארבעה בתי מדרשות שהיו בעירה²⁰ ואומרת להם²¹ בבקשה מכם בקשו²² רחמים על העובר הזה שיהא חכם²³.
בתלמוד ירושלמי משמו של רבן יוחנן בן זכאי (?).

{ב:ט}

אמ' להם רבן יוחנן בן זכאי²⁴ שבכלל דבריו דבריכם שהכל תלוי בלב²⁵.

- ¹ ופצעו {מ/ ופצחו ב.}
- ² עיקר מרבוי {מב/ מעקר פ/}
- ³ שאינו מועיל {M/ שאין מועיל לו B.}
- ⁴ דיוון {Bp/ דיוון M/ ראן מ/ נכסים מרבזה דאגה ר/ – ב.}
- ⁵ הערת הנוסח חסרה בב, ובא ליתא כבר מ'זולא כל המרבזה בסחורה'.
- ⁶ מה"ק: דיון, בואו אחד.
- ⁷ חייו {M/ לחיי B.}
- ⁸ הבא {M/ וכו'. B.}
- ⁹ אומר {מבפ/ היה אומר ר/ לכך ° היה (הוא M) אומר B.}
- ¹⁰ רבן יוחנן בן זכאי מונה שבחן {α/ הוא היה מונה שבחן רבן יוחנן בן זכאי B.}
- ¹¹ לפי {מב/ של צדיקים פר.}
- ¹² אליעזר..בלשון ר' {M/ – B. ואולי דמ"ד (לפי שתלמידיו היו').}
- ¹³ שטחוי הוא {מב/ שטחוהו פר/ שטח הוא B.}
- ¹⁴ בסיד {α/ בסיד כל סביביו B.}
- ¹⁵ לא שכח אפילו {α/ לא ישכח B/ אינו מאבד ושוכח M. (בב אפילו ליתא)}
- ¹⁶ שהיא {α/ לפי שהיא B.}
- ¹⁷ שהוא {מב/ שיהא תלמיד פר.}
- ¹⁸ אותן {מב/ פראB.}
- ¹⁹ שהיתה אמו מעוברת ממנו {α/ שעיברתו אמו B. (כנראה זכות הקריאה הקשה לB.)}
- ²⁰ בעירה {Bp/ בעיר מפא/ באותה עיר ר.}
- ²¹ להם {בר/ – מפא.}
- ²² בקשו {מבפ/ שתבקשו רא.}
- ²³ חכם {מב/ תלמיד חכם פראB.}
- ²⁴ אמ...זכאי {מב/ – פרא.}
- ²⁵ בלב {מבא/ בו פר.}

אחד לווה¹ מן האדם כלווה מן המקום מאחר שהקב"ה עתיד לפרוע לו² למלוה שנ' (תהלים ל"ז:ב"א) וצדיק חונן ונותן. המקום. הוא מקום העולם וכן³ הוא אומ' (דברים ל"ג:ב"ז) ומתחת זרועות עולם. אבל לא יכילנו כל העולם⁴ שנ' (מלכים א' ח'ב"ז) השמים ושמי השמים לא יכלכלוך.

{ב:י}

הם אמרו שלשה שלשה⁶ דברים כל אחד ואחד אמ' שלשה דברים. יהי כבוד חבירך⁷ חביב עליך כשלך אימתי בזמן שלא תהא נוח לכעוס. ושוב יום אחד לפני מיתתך⁸ הרי שנים. והשלישי הוי מתחמם והוי זהיר⁹ כנגד אורן של חכמים¹⁰ שתשמע לדבריהם. שלא תכזה¹¹. שלא תענש על ידן. נשיכת שועל¹². השועל הזה שני דקות ועקומות וקשה נשיכתו משאר נשיכה¹³. ועקרב¹⁴ מטיל ארס מן העוקץ. ונחש¹⁵ שרף לוחש¹⁶ בפיו שיפליך¹⁷ בלעז. כדרך שהאווזין שורקין¹⁸ זה לזה.

{ב:יא}

ושנאת הבריות. שנאת חנם.

{ב:יב}

שאינה ירושה לך שלא¹⁹ תאמר הואיל ואבא חכם היה אף אני אהיה כמו כן בלא שום טורח.

{ב:יג}

הוי זהיר בקרית שמע לקרותו בשעתו.

ובתפלה ובתפלין²⁰ לא גרסי'.

קבע. כאדם שעליו דבר קבוע מוטל עליו חובה ואומר כך וכך אני חייב אימתי אפרוק מעלי עול²¹ זה.

אלא תחנונים שתהא²² מכוין דעתך²³

כי חנון ורחום²⁴ הוא מכאן שרוצה בתחנונים ומרחם מיד.

אל תהי רשע בפני עצמך אל תעשה דבר שהיום או למחר תעשה	אל תהי רשע בפני עצמך. אל תעשה ²⁵ דבר שהיום ולמחר תרשיע אתה עצמך בו.
---	--

¹ לווה {מבפ/ הלווה רא.

² לו {מב/ – פרא.

³ וכן {מב/ לכך פרא.

⁴ לא יכילנו כל העולם {α/ העולם לא יכילנו β.

⁵ השמים {מבפ/ הנה השמים רא.

⁶ שלשה שלשה {פרא/ שלשה מבמ.

⁷ חבירך {מב/ תלמידך פר.

⁸ לפני מיתתך {פרא/ – מב.

⁹ מתחמם כנגד אורן {פרא/ מתחמם והוי זהיר כנגד אורן מב (מ' והוי זהיר בין השיטין)/ מתחמם כנגד אורן והוי זהיר בגחלתן M.

¹⁰ של חכמים {בפ/ של תלמידי חכמים ר/ – מ.

¹¹ שלא תכזה {מבפ/ + והוי זהיר בגחלתן... רא.

¹² נשיכת שועל {פרא/ – מב.

¹³ נשיכה {מב/ נשיכות פרא וכמה כתי' של.

¹⁴ ועקרב {מ/ עקרב ב/ עקיצת עקרב. עקרב פרא.

¹⁵ ונחש {מבפ/ לחישת שרף. נחש רא.

¹⁶ לוחש בפיו {α/ שורק בפיו B/ שזרק מפיו M.

¹⁷ שיפליך {מ/ שובלייר ב/ שיפלא M/ שיפלא B. (הלעז ליתא בפרא)

¹⁸ שורקין {α/ עושין β.

¹⁹ שלא {פרא/ ולא מב/ אל M.

²⁰ ובתפלה ובתפלין {בר/ ובתפלין מ/ ובתפלה ובתפלה פ. (ולא מצאתי תיעוד לנוסח ובתפלין חוץ מזו. ולכן נראה לי נוסח פ, 'ובתפלה' והראשון הוא ד"ה, 'ויתקן' בשאר. ואומר אני lectio difficilior potior. ומכל מקום חזקת כשרות בוודאי הוא לנוסח ובתפלה ובתפלין שיש לה תיעוד בין-ענפית גם בין מב/פרא וממילא בין β/α)

²¹ עול {מב/ חוב פר.

²² שתהא {מב/ שיהא פר.

²³ דעתך {ב/ דעתם מ/ דעתו פר.

²⁴ ורחום {פרא/ – מב.

²⁵ תעשה {מבפ/ תעש רא.

{ב:יד}

ודע לפני מי אתה עמל. ומי הוא בעל מלאכתך. הרי ג'.

{ב:טו}

היום קצר. העולם הזה.

ובעל הבית דוחק זה הקב"ה שנ' (יהושע א' ח') והגית בו יומם ולילה.

{ב:טז}

לא עליך המלאכה¹ לגמור². לא תספיק לגמור את כולה.ולא אתה בן חורין ליבטל מכל וכל לכך אם תעשה הרבה³ תקבל שכר הרבה.

סליק פרק ב

{פרק ג}

{ג:א}

M עקביא בן מהללאל אומר וכו'	עקביא בן מהללאל אומ' וכו'⁴ מאין באתה ולאן⁵ אתה הולך ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחסבון.⁶ ⁷ וכולהו דרשו רבותינו (עי' ויקרא רבה י"ח:א' ומקבילות) ממקרא זה (קהלת י"ב:א') וזכור את בוראך בימי בחורותיך הקב"ה וקרי ביה בארך בורך בוראך.	
B מאין ולאין		
B עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים ואי אתה בא לידי עבירה – תחשוב על שלושה דברים הללו ולא תבוא לידי חטא.		

⁸ מליחה סורחה טיפת שכבת זרע.

{ג:ב}

סגן.⁹

בשלומה של מלכות אפי' באומות. כמו שמצינו (בבלי נזיר ס"ב.) שהם נודדים נדרים ונדבות **כישראל**¹⁰. וכמו¹¹ שמצינו (בבלי סוכה נ"ה:.) **בשבעים**¹² פרים שהיו¹³ מביאין בחג על שבעים אומות.

חיים בלענו. כל אחד ואחד ממנו את חברו.

איש אל¹⁴ רעהו הרי כאן שנים.¹ המלאכה {מא/ הדבר בפר.² לגמור...לגמור {מב/ – פרא. (כנראה דמ"ד)³ הרבה {מ/ הדבר בפר.⁴ עקביא..וכו/ מב/ עקביא או' מ/ – פרא.

מאין...מליחה {בפרא/ ומאין באתה מ/ מאין ולאין B/ – M. (לגיסת מ אינו מובן מה בא לומר, וכנראה היא שיבש, שכן באחיו ב מופיע הפירוש כשאר העדים, וצ"ע בגלגול השיבוש. נוסח B הוא הערת נוסח, וא"כ מובן שהושמט ב M.)

⁵ ולאן בפא/ ולאין B.⁶ דין וחשבון/ ב/ את החשבון פר.⁷ וכולהו..בוראך רבו כאן השינויים, והפנים ע"פ ד' (דפוס לב-אבות), והשינויים נמצא בנספך. הקטע חסר בל ונשמט במ.⁸ פירוש נמצא: מב/ הפירוש חסר: פרא.⁹ סגן/ מ/ – בפרא/ סגן שני כלומר שהיה שני לכהן גודל B/ סגן הכהנים. רגיל היה למנות תחת כהן גדול כהן אחר ביום

הכפורים שאם אירע בו פסול משמש תחתיו.. M. (הפיצול מעיד על נכונות נוסח M, והיא הערת נוסח, ונשמט בפרא שלא הובן משמעה, ועדין ניסו להשלים מדעתם. אם כי לא ברור מאיזה נוסח בא להוציא. שרביט הביא קטע גניזה אחד (מס' 46) שגורס בן סגן.)

¹⁰ שהם נודרים...כישראל/ מב/ (מ שהם ליתא)/ **שישראל נודרים...עליהם רא.** (פ חסר מחמת דמ"ד. וכפי שהיר הרב קצנלנבוגן נוסח רא

יותר מובנת עם הדמיון לפרי החג.)

¹¹ וכמו/ מב/ כמו פרא.

¹² שבעים {מברצ/ שבעה פא. (וכנראה היה באביהם שבע' והושלם בטעות או שבע' ונשמט היוד מחמת הדומות. ותוקן באחיהם ר, ואין פלא שכן הוא מעוות שיוכל ליתקון.)

¹³ שהיו/ α/ שהיו ישראל ב.¹⁴ אל/ בא/ ל.. מ/ את פר.

{ג:ג}

ולא אמרו עליו דברי תורה. ורגילין¹ בני אדם לפטור עצמן² בברכת המזון.

קיא צואה דבר מיאוס הוא.

כלי מקום. בשביל שאין מזכירין שמו של מקום³.

זבחי מתים זו ע"ז שנ' (תהלים כ"ח:כ"ח) ויצמדו לבעל פעור ויאכלו זבחי מתים.

וידבר אלי זה. מיד כשדבר⁴ בדברי תורה נקרא שולחן⁵ אשר לפני יי'.

ויש אומרי' מראשו של מקרא⁶ יוצא⁷ והמזבח עץ שלש אמות (יחזקאל מ"א:כ"ב) אל תיקרי אמות אלא אמות⁸ כמו יש אם למקרא כנגד תורה נביאים וכתובים

ואמרי לה מקרא משנה ותלמוד שצריך⁹ לדבר בהן על השולחן ואז קרוי¹⁰ שולחן אשר לפני יי'.

{ג:ד}

הנעור בלילה¹¹ ומחשב בלבו דבר הבאי.

¹²לבטלה. מבטל מדברי¹³ תורה.

{ג:ו}

חלפתא¹⁴

בעדת אל. ואין¹⁵ עדה פחותה מעשרה. שנ' (במדבר י"ד:כ"ז) עד מתי לעדה הרעה הזאת יצאו יהושע וכלב.

ומנין אפי'¹⁶ חמשה שנ' בקרב אלהים ישפוט

בפרא ¹⁷	שלשה דינין ושני בעלי דינין הרי חמשה.
מב ¹⁸	בחציין של עשרה אלהים ישפוט

ומנין אפי'¹⁹ שלשה שנ' ואגודתו על ארץ יסדה.

פרא ²⁰	ומצינו שלשה שקריין אגודה שאגודת אזור שלשה קלחין (עי' משנה פרה י"א:ט').
מב ²¹	ואין אגודה אלא בשלשה שכן מצינו בג' מינין שבלולב שהיו נאגדים באגודה אחת ²¹ .

¹ ורגילין {מ/ל} שרגילין בפר. (כוונתו להסביר מאי עמא דבר. ולפי נוסח שרגילין, נראה כוונתו שפירוש "ולא אמרו" הוא שדרכם ליפרד זה מזה בברכת המזון בלא תורה. אך זה דוחק בלשון לפטור (שא"א לומר לפטור מחיוב דב"ת אם בא לפרש החיוב גופא) וגם קשה מה ענין רגילות.)

נוסח כת"י א: ולא אמרו עליו דברי תורה מפני שאינם רשאים ליפטר מן הסעודה בלא ברכת המזון.

² לפטור עצמן {מב/ל} ליפטר מן הסעודה פרא.

³ מקום {α/מ} מקום שם ל.

⁴ כשדבר {מפ/ל} כשדיבר ל/כשידבר (+ דבר ר) בר.

⁵ שולחן אשר {מב/ל} זה השולחן אשר פר/ שולחן שלפני ל.

⁶ מקרא {α/ל} פסוק ל.

⁷ יוצא {מב/ל} הוא יוצא פר/ – ל.

+ ר דכתיב

+ ל שנאמר

⁸ אמות {ב/ל} אימות מפרל.

⁹ שצריך {מ/ל} שאדם צריך בפרא.

¹⁰ קרוי {α/ל} נקרא ל.

¹¹ הנעור בלילה {פא/ל} הניעור יחידי דברי מ/ + ...ומהלך בדרך יחידי ב/ ++..והמפנה לבו לבטלה ר.

¹² הפירוש נמצא: מב~M – פרא.

¹³ מדברי {מ/ל} דברי ב, ופנים מ, ונוסף י' בגליון.

¹⁴ חלפתא {מ/ל} חלפתא שם חכם הוא B – בפרא M.

¹⁵ ואין {מבפר/ל} אין אל.

¹⁶ אפי' {מפרא/B} שאפי' במ.

¹⁷ מובא כיש אומרים בל לפני 'אזכיר את שמיי': ויש או' בקרב אלהים (ישפוט B) כנגד ג' דיינין וב' בעלי דינין הרי ה'.

¹⁸ (והפירוש שבשאר העדים מובא במ להלן לפני 'אזכיר'. ושם בב מובא פירוש זה.)

¹⁹ אפי' {מבר/ל} שפא"י פא.

²⁰ בב אחר ' נאגדים באגודה אחת ' ממשיך: (ומ) שקרוין אגודה שאגודת אזור שלשה קלחים.

²¹ באגודה אחת {מב/ל} יחד M/ באחד B.

$\beta +]$ ועוד דתנן ולקחתם אגודת אזור שלששה קלחים (וארבעה ¹ גרדומין B) וכו' ויש או' בקרב אלהים כנגד ג' דיינין וב' בעלי דינין הרי ה'
--

אזכיר את שמי משמע אלמד לאחרים שיהיו מזכירין את שמי.
²לא מצינו במשנה כתי' ³ישב בדר וידום. אבל רגילים העם לומר⁴.
 וידום. משמע⁵ כמו כאשר דימיתי (במדר ל"ג:נ"ו) כלומ' שהוא מחשב בדברי תורה.
 כי נטל עליו. כי נטל שכרו⁶ על אותו עסק. ויש אומרים⁷ נטל לשון סכך כמו וסכות על הארון דמתרגמי"ם ותטיל (שמות מ':ג').
 {ג:ז}

{פירוש משנה זו רק: מ. ליתא: בפרא}

ברתותא. {שם}⁹ מקום.
 וכן בדוד הוא או' {כי}¹⁰ ממך הכל. על אותו מעשה שקיבץ כסף וזהב לבית המקדש אמרו דוד לפסוק זה.
 מה {נאה}¹¹ ניר זה. שדה זה שנחרש.
 {ג:ח}

{אף פירוש משנה זו רק: מ. ליתא: בפרא}

תקפה ששכחה בעל כרחו {מפני}¹² שחמורה עליו.

{ג:ט}

שיראת חטאו קודמת לחכמתו. שמתרחק מן האיסור והחטא¹³.
 שחכמתו מרובה ממעשיו שלמד הרבה ואינו מקיים טוב לו אם לא למד.

{ג:י}

¹⁴ שרוח הבריות נוחה הימנו. כל מי שהוא¹⁵ אהוב למטה בידוע שהוא אהוב למעלה.

שינה של שחרית שהולך וישן עד שעבר¹⁶ זמן קרית שמע.

ויין של צהרים. שמביאתו¹⁷ לידי שכרות¹⁸.

וישיבת¹⁹ כנסיות²⁰ שמתכנסין ועוסקין בדברים בטילים.

¹ ושלשה גרדומין. כמה כתי'
² לא מצינו. בדברי תורה חסר בכת"י פ, ואולי היה לפני הסופר המשך הפסוק 'כי נטל', ודלג לדיבור הסמוך מחמת הדומות.
³ כתי' B/ כתו' M – מפרא.
⁴ אבל רגילין העם לומר {מב/ – פרא/ אבל אנו (אנחנו B) רגילין לומר B.
⁵ משמע {α – B.
⁶ כי נטל.. נטל שכרו {בפרא/ כי נטל שכרו עליו מ/ כי נטל שכר B. (נוסח B הוא כנראה דמ"ד, ואפשר שאף מ הוא דמ"ד כפול:
 עין הסופר קפץ מכי נטל לנטל שכרו, ושוב לנטל עליו. היה אפשר לטעון שיש לו זכות הקריאה הקשה ולא בא אלא להוסיף
 'שכרו', אך הסבר זה בטל ע"פ הסטמה)
⁷ ויש אומרים {α/ ואמרי לה B.
⁸ דמתרגמינן {מבפא/ ומתרגמינן B.
⁹ שם {B – מ.
¹⁰ כי {B – מ.
¹¹ נאה {B – מ.
¹² מפני {B – מ.
¹³ והחטא {מבפא/ ומן החטא רא.
¹⁴ שרוח {מבפא/ + כל... רא.
¹⁵ שהוא אהוב {בפרא/ שאהוב M.
¹⁶ שעובר {מ/ שעבר B/ שיעבור B/ שהולך פ.
¹⁷ שמביאתו {מבפא/ שמביאו רא.
¹⁸ שכרות {α/ שכחה B.
¹⁹ כנסיות {מבא/ בתי כנסיות פרא.
²⁰ +רא של עמי הארץ רא.

{ג:יא}

המבזה את המועדות ועושה¹ בהן מלאכה או שנוהג בהם מנהג חול באכילה ובשתיה².

מפר³ בריתו של אברהם⁴ שלא מל⁵.

והמגלה⁶ פנים בתורה דורש אגדות של דופי⁷.

כת' במשנה והמאדים פני חבירו ברבים כדאמ' בפ' הזהב ⁸ דעייל סומקא ואתי חיורא מחמת חרפה ⁹ אע"פ שיש בידו תורה ומעשים טובין אין לו חלק לעולם הבא ¹⁰ כך כתוב במשנה ¹¹ .	
--	--

{ג:יב}

הוי קל לראש. בראשיתך¹² כשאתה בחור הוי קל כנגד היוצר¹³. וגם בזקנותך תהא נוח לו.

תשחורת. לשון זקנה. כמו (קהלת י"א:י') כי הילדות והשחרות הבל. ושנינו באגדה בן תשחורת היה לו¹⁴ לר' עקיבא (לא מצאתי¹⁵).

ויש אומ' ¹⁶ הוי¹⁷ קל לראש לשר הבירה שלא תתגאה כנגדו¹⁸. ונוח לתשחורת לגזברו¹⁹ ²⁰. והוא לשון²¹ התלמוד²² שחזור

(בבלי בבא בתרא מ'ז). וכמו²³ לא חמור אחד מהם נשאתי (במדבר ט"ז:ט"ז) דמתרגמי²⁴ שחרית.

{ג:יג}

סייג לעושר שנ' (דברים י"ד:כ"ב) עשר תעשר. עשר בשביל שתתעשר (עי' בבלי שבת קי"ט).

סייג גדר וחזוק.

ונדרים סייג לפרישות בזמן שאדם מתחיל בפרישות ומתירא שלא יעבר²⁵ מקבל עליו בלשון נדר שלא יעשה כך וכך ובענין זה

כופה את יצרו.

¹ ועושה {בפא/ שעושה ר/ עושה מ.

² ובשתיה {מא/ ושתייה בפר.

+ ש/ שאינו אוכל בהן כראוי.

³ מפר/ מב/ והמפר ר/.

⁴ של אברהם {ב/ ...אבינו / של ר/ - מ.

⁵ מפר...מל - פא. (צ"ע טעם ההשמטה)

⁶ והמגלה {פרא/ מגלה מב.

⁷ דופי. גידופין בטעות ב. ז'כן הוא בכל כתבי יד של נוסח זה', אך ב M איתא דופי (טעות משותפת, מראה M תת-ענף

לעצמו).

⁸ בפ' הזהב. B ליתא

⁹ סומקא ואתי חיורא מחמת חרפה. B: סומקי משום חרפה והדר אתו חיורי.

¹⁰ אין לו חלק לעולם הבא. חסר ב. B.

¹¹ אפשר שפירוש נשמט מחמת הדומות בנוסח α, ואם כאן יש כאן טעות משותפת.

¹² בראשיתך {α/ בתחילה /.

¹³ היוצר {α/ בוראך לעשות רצונו /.

¹⁴ תשחורת היה לו {M~B/ הוא ליה פא/ הוא ב.

¹⁵ אגדה זו לא נמצא לפינו. השוו איכה רבה א:כד, ב:טו-(מעשה באשה אחת שהיתה בשכונתו של רבן גמליאל והיה לה בן

תשחורת ומת) וכן מסכת סופרים טז:ז (מקביל לעירובין יג:)-(תלמיד ותיק היה לו לר' עקיבא. והגהת הסופר לכת"י

ליידן ראש השנה א:א (נו ע"ד, טור 663 שו" 19 במהד' האקדמיה).

¹⁶ ויש אומרים {מבפ/ והיה אומר לו ר/ היו אומרים א.

¹⁷ הוי {α/ - /.

¹⁸ כנגדו {בפא/ לנגדו מר.

¹⁹ לגזברו {מ/ לגזבר בפרא.

²⁰ + ב: ...מנשטרל בלעז.

²¹ והוא לשון {α/ ולשון /.

²² התלמוד {מב/ תלמוד ראב.

²³ וכמו {α/ כמו (לשון M) שחרור, ודוגמתו בתורה /.

²⁴ דמתרגמי' {בפ/ ומתרגמי' מר/ מתרגמין /.

²⁵ שלא יעבור {מבפ/ שמא יעבור ר/ שהוא M/ יהא B.

{ג:יד}

חביב אדם שנברא בצלם¹ לכן² מוטל עליו לעשות רצון יוצרו³.

{ג:טו}

הכל צפוי כל מה שאדם עושה בחדרי חדרים.

והרשות נתונה בידו של אדם לעשות שנ' (דברים ל"ט"ז) ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב⁴.

ובטוב העולם נדון. במדת רחמים.

והכל לפי רוב המעשה. לפי רוב מעשיו של אדם הוא נידון אם רוב זכויות זכאי ואם רוב עונות חייב.

{ג:טז}

הכל נתון בערבי⁵. שכל ישראל⁶ ערבים זה לזה⁷ כדאמרי⁸ במסכת סוטה⁹ (ל:).

ומצודה פרוסה¹⁰ על כל החיים. כיצד החנות פתוחה והחנווני מקיף¹¹ מאמין לכל הבא לקנות ממנו. וכותב¹² בפינקסו וכל הרוצה ללוות בא ולזה.

והגבאין מחזירין¹³ בכל יום ונפרעין מן האדם שהחנווני בא¹⁴ וגובה חובו¹⁵ בין לדעתו בין שלא לדעתו כך מן השמים כותבין עליו וגובין ממנו לבסוף¹⁶.

יש להם על מה שיסמוכו. שהן גובין¹⁷ בדין והדין דין אמת ואע"פ כן הכל מתוקן לסעודה אחד צדיקים ואחד רשעים¹⁸ יש להם חלק לעולם הבא¹⁹ לכירה הגדולה²⁰.

{ג:יז}

אם אין תורה אין דרך ארץ כמו שאמרנו יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ.

דעת גדולה מבינה. לפי שאם שואלין לו לאדם²¹ והוא אומ' כן²² ומראה טעם²³, זך²⁴ דעת כאדם הזה שמראה²⁵ סלע לשולחני ואומ' לו רע הוא או טוב הוא²⁶ ומוציא לו אחר מתוך חיקו הדומה לו. בינה זה שיודע להבין אבל אינו²⁷ מראה טעם.

אם אין קמח אין תורה שאם אין לו מה יאכל היאך יעסוק בתורה.

¹ בצלם {א/ב} בצלם אלוהים בפר/ בצלם של מקום מ.

² לכן {בפר/ב} לכן מאמ. (ואולי טעיתי בקריאות)

³ יוצרו {א/ב} קונו ב.

⁴ + בא: ...את המוות ואת הרע

⁵ בערבין {M/ב} בערבין מ/ פרא. (בערבים/ כן הוא במשניות דייקניות)

⁶ שכל ישראל {מב/ב} שכלם פ/ שכלם רא/ שהכל ב.

⁷ לזה {בפרא/ב} בזה מ.

⁸ כדאמרינן {א/ב} כמדפ' (ורש ב) ב.

⁹ סוטה {מברא/ב} שוטה פ/ סוכה M.

¹⁰ פרוסה {מב/ב} פרושה פרא.

¹¹ מקיף {מר/ב} – ב.

¹² וכותב {מב/ב} כתוב פ.

¹³ + תדיר ב/ תדירין פ.

¹⁴ בא {מב/ב} יבוא פ.

¹⁵ חובו {מב/ב} את חובו פ.

¹⁶ ממנו לבסוף {א/ב} הימנו (לכוף M) ב.

¹⁷ שהן גובין {מב/ב} שהם שגובין פ/ שגובין ב.

¹⁸ רשעים {B/ב} לרשעים, צדיקי' M.

¹⁹ הבא {מר/ב} – בפא.

²⁰ לכירה הגדולה {מ/ב} לכירה גדולה ב/ בבירה הגדולה פ/ בכירה הגדולה א/ – ר.

²¹ לאדם {א/ב} לאדם דבר ב.

²² כן {א/ב} כן הוא ב.

²³ טעם {א/ב} טעם לדבריו ב.

²⁴ זו {מב/ב} זה פא/ זהו ר/ זה ב.

²⁵ שמראה {מבפא/ב} שהוא מראה ר/ המראה M.

²⁶ טוב {מפ/ב} טוב הוא ברא. (ב: טוב הוא או רע.)

²⁷ אבל אינו {מב/ב} ואינו פרא.

כל שחכמתו מרובה ממעשיו שלמד¹ הרבה ואינו מקיים.
והרוח באתה² ועקרתו והופכתו כתו' במשנה³.⁴ והיה כערער בערבה אין כתו' במשנה⁵. וכן אין כתו'⁶ והיה כעץ שתול על פלגי מים⁷.

{ג:יח}

מ	קינין.	הילכו' קינין.	ופתחי נדה. והילכות נדה.
ב	קינין.	הלכות קינין	הלכות נדה
פ	קינים ופתחי נדה.	קינין	והלכות נדה
ר	קינין	הלכות קינין	ופתחי נדה
א	קנים ופתחי נדה	הלכות קנים	ופתחי נדה הלכות נדה
M	קינין.	הילכות קינין.	והילכות נידה
B	קינים ופתחי נדה –	הלכות קינין	והלכות נדה

קינין. הילכות קינין.

ופתחי נדה. והילכות נדה שאבדה ווסתה וצריכה לשמור עד שתחזור לפתחה.

הן הן גופי הלכותכמו שמפורש במסכת נדה (אינו לפנינו⁸).

אבל⁹ תקופות עיניין הילוך המזלות וחשבון¹⁰ האותיות ונוטריקון¹¹ אין מקבלין עליהן שכן כשאר הלכות לפי שאינן אלא פרפריות¹² כלומר עינייני חכמה. כמ' פטר את¹³ הפרפרת של אחר¹⁴ המזון (משנה ברכות ו'ה'). סליק פרק ג

{פרק ד}

{ד:א}

בן זומא. שמעון בן זומא ושמעון בן עזאי ושמעון התימני¹⁵ ולפי¹⁶ שלא האריכו ימים נקראו על שם אביהם.

	¹⁷ כדאמ' (בבלי תענית ג.) ר' יהודה או' משו' בן בתיר' ואמ' במס' תעני¹⁸ (שם) שלפי שלא נסמך נקרא¹⁹ בן בתירא²⁰. ואילו שלשה לא נסמכו. כדאמ' במסכת סנהדרין' (בבלי סנהדרין יז:יז) יושבין לפני חכמים שמעון בן עזאי ושמעון בן זומא ושמעון התימני.
--	--

¹ שלמד {מב/} שלומד פרא.

² והרוח באתה {ב/} והרוח באה מ/ והרוח בא ר/ – ב.

³ כתו' במשנה {מ/} על פניו בפר.

⁴ + בר: שני

⁵ + פ: והיה כערער בערבה אין כתי'

+ בר: שני' והיה כערער בערבה.

⁶ וכן אין כתוב {מפ (+ בו)/} ולא כתוב כמו כן במשנה M/ ולא כתוב בה נמי B.

⁷ אין...מים {מפ~ /} והיה כעץ שתול ר/ – ב.

⁸ בכל כתבי היד איתה מסכת נדה, וכן בדפוסים דטנל, אולם תוקן בדפוס וילנא לערכין (ח.).

⁹ אבל {מבפ/} – רא.

¹⁰ וחשבון {מ/} וגימטריאות חשבון בפא/ וגימטריאות חשבון ר.

¹¹ ונוטריקון {מב/} – פרא.

¹² פרפריות {פא/} פרפראות מבר.

¹³ פטר את {רא/} פטר הפרפר {ב/} פטר פרפרת מ/ / ... רא.

¹⁴ של אחר {מרא/} שלאחר בפאB.

¹⁵ ושמעון התימני {α/ – ב.

¹⁶ ולפי {מר/} לפי ב/ כלפי פ.

¹⁷ כדאמ'..התימני {α/ – ב.

¹⁸ תעני' {מ/} תענית בפ/ תעניות ר.

¹⁹ נקרא {מר/} קרוי ב/ קראו פ.

²⁰ בן בתירא {בפר/} על שם אביו מ.

²¹ לפנינו אין נוסח יושבין שם. אולם ע"י הערת הרב קצנלנבוגן כאן.

הלמד מכל אדם ואפי' ממי ¹ שאינו גדול ממנו בחכמה הולך ולומד ² ואינו מתבייש.	הלומד מכל אדם ואע"פ שאינו גדול הימינו בתורה. הולך ולומד ואינו מתבייש.
טוב ארך אפים ³ שמתגבר ביצרו. ואינו ⁴ נוח לכעוס.	טוב ארך אפים שאינו נוח לכעוס. אלא מתגבר ביצרו ⁵ טוב הוא בעולם הזה מגבור
השמת בחלקו ⁶ ומקבל הכל בעין יפה כל מה שנותן לו ⁷ המקום ⁸ .	בחלקו בחלק שהקב"ה מזמן לו הכל נוטל בעין יפה..
אשריך וטוב לך ⁹ אשריך בעולם הזה שלא נצרכת ¹⁰ לבריות. וכת' ¹¹ (משלי ט"ז:ב"ז) שונא מתנות יחיה.	אשריך בעולם הזה שלא נצרכת לבריות.
וטוב לך לעולם הבא שאינו פושט ידו בגזל ונוחל שני ¹² עולמות.	לעולם הבא דמתוך שהוא נהנה מיגיעו ¹³ לא בא לידי גזל ונחול שני עולמות.
הק'ב'ה' אמ' כי מכבדיי אכבד (שמואל א ב'ל') ואתה הלך ¹⁴ אחרי דרכיו וכבד מכבדיך ¹⁵ ואז תמצא מוכבד לכשתכבדם ¹⁶ .	הקב"ה אומ' כי מכבדיי אכבד. ואם אתה הולך אחר דרכיו ¹⁷ ותכבד מכבדיך אז ¹⁸ תמצא מוכבד לכשתכבדם.
ובווי יקלו. לא שאני מקיל ¹⁹ אותם אלא שהם יקלו מעצמן ²⁰ .	ובווי יקלו לא שאני מקיל אותם אלא שהם יקלו מעצמ'

{ד:ב}

והוי רץ למצוה קלה שמתוך כך תבא²¹ לידך²² מצוה חמורה לפי שמצוה גוררת מצוה וכן עבירה קלה²³ גוררת עבירה אחרת ותלקה על כולם.

{ד:ג}

אל תהי בז לכל אדם. אל תבוזה לכל אדם.

שאיין לך אדם שאין לו שעה. שלא תהא שעה עומדת לו פעם אחת²⁴ ויפרע ממך.

¹ ואפי' ממין /B/ ואע"פ /M/ ואפילו B.

² ולומד – מב / ולומד ממנו פרא.

³ +פר: מג(י)בור

⁴ ואינו / מבר / ואין פא.

שמתגבר ביצרו ואינו /α/ שאינו B.

⁵ ביצרו M. על יצרו B.

⁶ השמת בחלקו /מר – בפא.

⁷ לו / מבא – פר.

⁸ המקום /מ/ מן השמים ב/ הקב"ה פרא. (Diffraction. אולי מאי-היכרות עם 'המקום' אולי.)

⁹ אשריך וטוב לך / פרא (+פ... לעולם הזה) / אשריך בעולם הזה ב/ אשריך לעולם מ. (אפשר שנוסח ב/ הוא מחמת דמ"ד, מצד שני אפשר שנוסח פרא הוא הרחבת דיבור המתחיל, כבעוד מקומות.)

¹⁰ נצרכת / מב/ הוצרכת פרא.

¹¹ וכת' / מב/ שני' פר.

וכת'.. יחיה / מב-פר/ – א.א.

¹² שני / מא/ שתי פר.

¹³ מיגיעו M. ביגיעו B.

¹⁴ ואתה הלך /α/ ואם אתה הולך B. (α לשון ציווי)

¹⁵ מכבדיך / בר/ מכבדיו מפ.

¹⁶ לכשתכבדם / ממ – בפרא B.

¹⁷ אחר דרכיו B. בדרכיו M.

¹⁸ אז M. גם אתה B.

¹⁹ מקיל / מ/ מיקל א/ משל פר.

²⁰ מעצמם / מב/ עצמן פ/ לעצמן ר.

²¹ תבא / מבפא/ יבא ר.א.

²² לידך /α/ לידי B.

²³ קלה /α – B. (השוה הנוסח המקוצר בא)

²⁴ פעם אחת / בפרא/ לבסוף מ/ היום או למחר B.

ואל¹ תהי מפליג לכל דבר שאתה שומע. שאם עכשיו אי איפשר לה להיות עתידה היא להיות לאחר² זמן.

{ד:ד}

כל המחלל שם שמים כסתר נפרעין ממנו בגלוי הקב"ה מגלה³ חרפתו, ⁴שנאמר (משלי כ"ז:כ"ז) תכסה שנאה במשאון תגלה רעתו בקהל. וכל כך למה⁵ לפי⁶ שלא יתחלל שם שמים על ידו. שלא יאמרו ראיתם איש⁷ פלוני שזכה במעשים טובים⁸ ובאו עליו צרות כאילו⁹ לפי אחד עשה בשוגג ואחד עשה במזיד בחלול השם מגולה הכל. הכי גרסי' אחד בשוגג ואחד במזיד בחלול השם.

{ד:ה}

הלמד על מנת ללמד. לקרותו רבי ולכבדו.

ה"ג אין מספיקין בידו ללמוד וללמד.

אל תעשם לדברי תורה עטרה להתגדל בהן¹⁰.

ולא כקדרום שאדם עושה בה¹¹ מלאכה.

כל הניאות¹².

מ	אל תעש דברי תורה	עטרה להתגדל בהם
ב	אל תעשם	להתגדל בהם
פ	אל תעשם עטרה להתגדל בהן	עטרה להתגדל בהן.
ר	אל תעשם עטרה. להתגדל בהם	
M	אל תעש עטרה.	עטרה להתג' בהם.
B	אל תעשם	עטרה להתגדל בהם

{ד:ו}

כל ¹³ המכבד את התורה שאינו מניחו ¹⁴ לא על גבי קרקע ¹⁵ ולא על גבי ספסל.	המכבד את התורה שאינו מניחו לא על גבי? גודה? ולא על גבי ספסל.
¹⁶ ויש אומרים ¹⁷ המכבד את התורה שאינו מלמדה לתלמיד שאינו הגון ¹⁸ שנ' (משלי ה'ט"ז) יפוצו מעינותיך חוצה להגון ¹⁹ ואין לזרים אתך לשאינו הגון (עי' בבלי טענית ז.).	–

¹ ואל מפרא/ אל ב.

² לאחר {מר/ M} אחר בפא.

³ מגלה {α/ M} מגלה לכל ב.

⁴ שנאמר.. וכל כך למה לפי {α/ α} שכך (וכך היו B) מעשיך רעים °היו בו (שבדיו B) ב.

⁵ למה {בר/ – מ}.

⁶ לפי {מפר/ כדי ב}.

⁷ איש {מר/ בן ב/ אותו ר/ – β. (diffraction?)}

⁸ טובים {בפרא/ – מ}.

⁹ כאילו {מ/ כאילו עשה דברים רעים בפרא} (ונראה לי להעדיף מ כאן, שנראה לי שאריכות הלשון נוסף מחמת קריאה מוטאה בצורת 'כאילו')

שזכה במעשים טובים ובאו עליו {α/ α} שהיה חכם ופגעוהו כך וכך צרוך ב.

¹⁰

¹¹ בה {α/ בו M/ בהם B}.

¹² כל הניאות {B+ M/ B} (כן הוא בנו"ב. ונאית מקורית והכוונה לומר דה"ג, והושמטה. וכתב בהע' לנו"ב שאין עוד עדות לנטוס ז', אך אכן יש כמה כת"י שגורסין כך במסכת אבות לחרותיה.)

¹³ כל {בפרא/ – מ}.

¹⁴ מניחו {מבפרא/ מניח ספר תורה רא. +ר: ולא שאר ספרים.

¹⁵ לא על גבי קרקע {בפרא/ לא על גבי מטה מ/ לא על גבי? גודה? M/ אלא במקום קדוש B. (מיטה ג"כ בר"י ב"ר שמשון. ואפשר שיש כאן diffraction, ויש לעיין בנטוס M גורה אולי הוא שיבוש של גודא=כותל, והארמית גרם לפילוג הנוסחאות.)

¹⁶ ויש אומרים.. לשאינו הגון {α/ – β}.

¹⁷ +פר: כל

¹⁸ +מ: והמחלל שמלמה לתלמיד שאינו הגון (אולי דמ"ד בשאר עדים. ובחזקת הוספה)

¹⁹ להגון {מב/ לתלמיד הגון פר}.

–	¹ גופו חולין ה"ג. ²
---	---

{ד:ז}

ה"ג³ ר' ישמעאל⁴ בנו אומר⁵ בנו של ר' יוסי.⁶

החושך עצמו מן הדין שאינו רוצה לישב בדין אלא אם כן מתפשרין זה עם זה.

פורק ממנו איבה וגזל ושבועת שוא⁷ שאין הללו בעלי דינין שונאים אותו ואינו בא לידי עונש הדין.

	שוטה רשע ⁸
--	-----------------------

{ד:ח}

ואל תאמר לבעלי דינין קבלו דעתי שהן רשאים לעשות כדברך אם הם רוצים ואי⁹ אתה רשאי להכריחם בעל כרחם.

{ואל תאמר לבעלי הדין קבלו דעתי. שהם רשאים לעשות כדברך אם הם רוצים, ולא אתה רשאי להכריחם בעל כורחם. ע"א}¹⁰
 ואל תאמר לבעלי דינין קבלו דעתי אם {הוא} דיין אחד שיושב בין שני בעלי דינין אינו יכול לומר אותו הדיין קבלו דעתי מה שאני מצוה לכם בדין וקבלו בעל כרחי את דיני {אע"פ שאני אחד} לפי שהם ראשין בעלי דינין

B	M
לומר לדיין אחד רצוננו לקבל דינך ואפלו אתה יחידי,	ולא אתה רשאים הם לומר לדיין אחד רצוננו לקבל דינך שתדון עלינו ואפי' אתה יחידי וכל מה שתצו' עלינו אנו מקבלים מאהבה
ולא אתה רשאי לומר קבלו דעתי כמו שאומר דהא קיימא לך דיני ממונות בשלשה	ולא אתה כלומ' ולא הדיין אחד לפי שיכולים לומר ליחידי אין רצוננו לקבל דינך לפי שאתה אחד והוא אינו יכול לכופם שיקבלו את דינו אבל הם שנים על כרחם של בעלי דינין יש להם לקבל מה שיצוו עליהם הדיינים..

{ד:ט}

וכל המבטל את התורה מעושר שמתוך עושרו¹¹ אין לו פנאי לעסוק.

{ד:י}

הוי מעט עסק¹². בעסק דרך ארץ.¹ גופו חולין.. מב/ – פראצ.² ה"ג ב/ – מ.³ ה"ג מרצ/ – בפ. (M הוא מופיע אחר דיבור המתחיל).⁴ ישמעאל {α שמעון β. (טעות משותפת. לפי הערת הרב קצנלנבוגן 'כן הוא ברוב כתבי היד של נוסח זה'. אם כי סביר שהוא מקרה של תיקון טעות שפל באבי הענף, אם כי אפשר שיש כאן תת-ענף נוסף וצירך עוד בדיקה במכלול העדים של β.)⁵ בנו אומר {Mבר/ {אומר בסוף הדיבר} Bפ.⁶ +פר: הגללי⁷ ושבועת שוא {בראצ/ – מפ.⁸ שוטה רשע {מבר/ – פצ. (הערת נוסח, להוציא מאלו שגורסים עם וא"ו שוטה ורשע. שרביט: ורשע- כתי"ק, וד' ק"ג, ובסידורים 3 4 40. אך רוב סדרי המשנה (פ ל ר וד' ק"ג) ושאר הסידורים גורסים רשע כהערת רש"י.)⁹ ואי' פ/ ואין ב/ ולא מ. (ונוסח מ ווודאי תלוי בהשמטתו 'רשאי' בסמוך, ונראה שיבוש.)¹⁰ הושלם ע"פ B, אולי דמ"ד B.M.¹¹ עושרו {מצ/ עושר בפר.¹² מעט {מצ/ ממעט בפרא. (מעט עסק הוא נוסח סדרי המשנה, וכן ר"ש, והרבה מהסידורים. ע"י שרביט.)

עסק {פצ/ בעסק מבראמ.

אם בטלת מן התורה¹ יש לך בטלים הרבה כמה וכמה דברים יבואו² לידך שתבטל מהם³.

{ד:יא}

פרקליט אחד⁴. מליץ יושר שמטהו לזכות. וכן הוא אומר (איוב ל"ב:ג) אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף. כל כניסה⁵.

{ד:יב}

{הפירוש למשנה זה נשמט בכת"י רא, טעות משותפת}

⁶כבוד⁷ חברך. משמע קרוב⁸ לכבוד חברך וכן כבוד חברך קרוב למורא רבך.

{ד:יג}

ששיגגת תלמוד עולה זדון. שמתוך שאין מדקדקין בתלמוד ומורין הוראה שלא כדין¹⁰ נעשה כמו זדון ששיגגת תלמידי חכמים¹¹ נעשין להם כזדונות.

שלושה כתרים הם והאחד אינו דומה לשנים לפי שהשנים אינן שוים לכל¹² אדם לפי שאי אפשר לו¹³ לאדם להיות כהן אלא אם כן בא מזרעו¹⁴ של אהרן. ואי אפשר לו לאדם¹⁵ להיות מלך אלא אם כן היה¹⁶ בן הגונים¹⁷ וראוי למלוך. אבל כתר תורה איפשר לו בכל מי שהוא¹⁸ עוסק בה כדאמר¹⁹ יגעתי ומצאתי האמן לכך גדולה כתרה של תורה משנים הללו.

וכתר שם טוב עולה על גביהן שהוא משובח מכולן. מי שיש לו שם טוב ומעשים טובים נמצאים בו שני²⁰ (קהלת ז'א') טוב שם משמן טוב. טוב שכן שליט²¹ חנני מישא' ועזרי' שהיו בעלי מעשי טובים מנדב²² ואביהוא שנמשחו²³ בשמן המשחה שהרי הללו נשרפו והללו לא נשרפו. (ע' תנאמא בובר ויקהל א, שמות רבה מ"ח:א')

{ד:יד}

ר' נהוראי²³ זה ר' אלעז' בן ערך²⁴ על²⁵ שם שהיה מנהיר פני חכמי' בהלכה נקרא כך. למקום תורה. למקום הרב.

¹ מן התורה {פרא/ – מב.

² יבואו {α / תמצא ב.

³ מהם {א/ בהם בפר/ – מ.

⁴ אחד {בפא/ – מר.

⁵ כל כנסיה {Mm (+M שהיא לשם שמים וכו') / – בפרא/ כל כנסייה כל קיבוץ ב. (והושמט או לא הובן הערת הנוסח, שבא להוציע מנוסח כניסה, שהוא נוסח פלר 130 ק"ג והרבה מהסידורים.)

⁶ כל הפירוש חסר: רא

⁷ כבוד {פ/ בכבוד מב/ כבוד M.

⁸ קרוב {מב/ שתעשה פ.

⁹ נמנה עם משנה יב במשנת ראובן.

¹⁰ פא: נ"א נעשו כולן בני זדון (כנראה הערת גליון שנוכנס לפני מקומו. טעות משותפת.)

¹¹ ששיגגות של תלמידי חכמים נעשין {בפרא/ ששיגגות של תלמוד מ/ שתלמידי חכמים שגגות נעשות ב. (יש לציין שר גורס נעשת להם)

¹² לכל {α / בכל ב.

¹³ לו לאדם {ב/ לאדם מ/ לכל אדם פרא.

¹⁴ בא מזרעו של {ב/ שהיה מזרע M / מזרע. (ונשמט הקטע בשאר העדים מחמת הדומות.)

¹⁵ לו לאדם {ב/ לו M / – פ.

¹⁶ היה {פ/ הוא בא.

¹⁷ בן הגונים {כן נראה שגרסו Mm, אך שניהם נשתבשו. בב דמ"ד להיות כהן אלא אם כן.. (בן) הגונים, ובמ בן הגו²פין/ הגון בפא.

¹⁸ שהוא עוסק {בפרא/ שעוסק מ/ שיעסוק ב.

¹⁹ כדאמר¹⁹ ב/ כדאמר מר פ/ כדאמר¹⁹ מר א/ כמו שאמר מ/ כדאמר M. (כנראה 'כדאמרין' – כדאמר – כדאמר מר)

²⁰ שמן של חנניה {מב/ שם מחנניה פא/ שם חנניה ר.

²¹ מנדב {מב/ משם של נדב פרא.

²² שנמשחו {ב/ שהיו משוחים מפרא.

²³ +אומר בפרא/ – מ.

²⁴ +מ: דהיינו ר' מאיר כדא' במס' עירי'

²⁵ על {מפר/ ועל ב.

ואל תאמר שהיא תבא אחריך¹. שהרב יבא לכאן² ותלמודו בידו³.
או חבירך יקיימוה בידך. שכל ספקות שיש לך הם יאמרו לך.
⁴ואל בינתך אל תישען. שלא תאמר איני צריך ללכת אל⁵ הרב. אלא מעצמי יכולני⁶ לירד בעומקה של הלכה.

{ד:טו}

אין בידינו משלות רשעים⁷. ולא מיסורי הצדיקים. שאין הדבר ידוע מדוע דרך רשעים צלחה. וי"א אין בידינו משלות רשעים כלום⁸ כך הדין⁹ נוטה שלא תהא שלוחה¹⁰ לרשעים בעולם הזה ולא¹¹ ייסורין לצדיקים אלא¹² אין¹³ הדבר מסור בידינו אלא בידו של מקום שהוא מביא שלוחה לרשע¹³ בעולם הזה כדי שיטול חלקו וחלק חבירו צדיק בגיהנם. ועל הצדיק מביא ייסורין כדי שיטול חלקו וחלק חבירו רשע בגן עדן

{ד:טז}

{פירוש משנה זה חסר: בפרא, וכן ליתא למשנה זו כאן בכמה משניות וסידורים, עי' שרביט}
בשלוש כל אדם¹⁴ ואפי' לגוי בשוק.
הוי זנב לאריות לאנשים חשובי' מלהיות¹⁵ ראש ושר לריקים.

{ד:טז}

פרוזדוד¹⁶. פורקא בלעז¹⁷.

כדי שתכנס לטרקלין לפני המלך. צריך אתה לתקן עצמך בפרוזדוד כך צריך אדם לתקן עצמו¹⁸ בעולם הזה¹⁹ דמי²⁰ שטרך בערב שבת יאכל בשבת. (עי' בבלי עבודה זרה ז.)

{ד:יז}

מכל חיי העולם הבא לצורך כך²¹ לפי שבאותו זמן לא יהא²² נוהג²³ תשובה ומעשים טובים שאין העולם הבא אלא לקבל שכר על מה שקיים בעולם הזה. ושעה אחת בעולם הבא²⁴ יפה לצורך כך לקורת רוח והנאת הגוף. מכל חיי העולם הזה מכל קורת רוח שבעולם הזה לפי שאין בו לאדם הנאה כלום מפני צרות ורעות הבאות עליו ויום המיתה שמתירא ממנו²⁵.

¹ אחריך {מרא/ אחרי בפ.

שהיא תבא אחריך} $\alpha - \beta$.

² לכאן { α בכאן β .

³ ותלמודו בידו { α / ותלמוד (ואלמוד B) לפניו β . (נוסח β נ"ל עדיף כאן, אם כי אינני משוכנע שאין לא זכות הקיראה הקשה כאן.)

⁴ פירוש נמצא: מב/ - פרא.

⁵ אל הרב { מ/ אחרי הרב ב/ לרב β .

⁶ יכולני { M/ יכול אני B/ אני יכול מ.

⁷ רשעים { מפ/ הרשעים בפרא.

⁸ כלומר { $\alpha - \beta$.

⁹ הדין { מבא/ הדין פר.

¹⁰ שלא תהא שלוחה ל.. { מב/ של שלוחה ל.. פ/ ששלוה ל.. ר. (M נשתבש מדמ"ד וניסיון לתקן.)

¹¹ ולא ייסורין { מבא/ ולייסורין פ/ וייסורין ר.

¹² אלא אין { מ/ אין ב/ שאין פרא.

¹³ לרשע { פרא/ לרשעים מב.

¹⁴ אדם { M/ האדם B. (האדם הוא נוסח כתי"ק פל וה' ק"ג, ר"ש 1א 3-5 ש 2 4 5. אדם נמצא בכת"י רוב' ק"ג, ורוב הסידורים.)

¹⁵ מלהיות { מ/ מהיות β .

¹⁶ פרוזדוד { β / פרוזדוד מרא/ פרסדור פ. (ר"י בר' שמשון: פרוזדוד בשתי דלתין.)

¹⁷ פורקא בלעז { β / פורטיגי בלעז ב/ - פרא.

¹⁸ אדם לתקן עצמו { בפ/ אתה לתקן עצמך רמ (כן נראה שגרס מ מהדילוג שנפל בו. M יש נוסח משובש שנראית נסיון להשלים החסר: צריך אתה לתקן עצמך

בפרוזדוד כמו לצורך העולם הבא דמי שטרך..).

¹⁹ כך צריך.. בעולם הזה { בפרא / (נפל דמ"ד במ מעצמך (בפרוזדוד) עד עצמך בעולם הזה.)

²⁰ דמי { β / שכל מי בפרא.

²¹ לצורך כך { מב/ - רא.

²² יהא { M/ תהא ר/ - מ.

²³ נוהג { מב/ נוהגת פרא.

²⁴ בעולם הבא { $\alpha - \beta$.

²⁵ ממנו { מברא/ הימנו β /

{ד:ית}

ואל תשאל לו בשעת נדרו¹ לומר לו בני כזה וכזה אל תדור כדי שיתירו וימצאו פתח לפי שמתוך כעסו הוא אומ' לא כן אלא בכל עניינן בעולם אני נודר נמצא שאינו בא לידי חרטה לעולם. ויש או' אל תשאל לו בשעת נדרו. בזמן שהוא נודר שום דבר לעשות אל תשאל לו לאלתר שלם את נדרך מיד שמא יתחרט הוא⁴ מאותו נדר שנדר כשהוא רואה⁵ שאתה דוחקו מחמת נדרו לאלתר כועס ואומ' אוי לנפשי⁶ מדוע עשיתי זאת שנדרתי שהוא דחקיני מוטוב היה לי לשתוק מאשר נדרתי ומתחרט. לכן אל תשאל לו בש' נדרו אלא לאחר זמן.	ואל תשאל לו בשעת נדרו. בשעה¹ שהוא נודר אל תשאל לו ולומר לו בני כזה וכזה אל² תדור כדי שיתירו לך וימצאו לך פתח לנדרך לפי שמתוך כעסו הוא אומ' לא כן אלא בכל ענין שבעולם אני נודר ונמצא שאינו בא לעולם לידי חרטה³.
--	--

⁷ ויש אומרים אל תשאל לו בשעת נדרו שאם הוא נודר⁸ בנדר אל תשאל לו את נדרך⁹ להתיר לפי שאתה מצערו בזמן שנזכר בנדרו. ¹⁰ כשבאת לשאול את נדרך.

ואל¹¹ תשתדל לראותו בשעת קלקלתו. לפי שהוא מתבייש מכל אדם.

{ד:יט}

שמואל הקטן¹² משמואל הרמתי ¹³ כמו שמצינו (בבלי סנהדרין י"א.) שיצתה¹⁴ בת קול ואמרה ראוי¹⁵ שתשרה עליו שכינה¹⁶ כמשה רבינו.

בנפול אויבך אל תשמח כך היה רגיל לומר ¹⁷ .	בנפול אויבך אל תשמח. הכי הוה מרגלא בפומיה האי קרא.
--	--

והשיב מעליו אפו שישוב ממנו ויבא עליך.

{ד:כ}

לדיו כתובה על נייר חדש שדבוקה¹⁸ שם¹⁹ יפה ואינו נמחק לעולם כך הלומד בילדותו²⁰ אינו שוכח.

קיהות²¹ ענבים שלא בשל²² כל צרכן אייגרס בלעז²³. ושותה יין מגיתו. המתמצה²⁴ מן הגת. ואינו מתוק. אבל תורתן של זקנים²⁵ שלימה היא.

- ¹ בשעה {B/מ} שבשעה בפר.
- ² אל {מ/לא} לא בפר.
- ³ לעולם לידי חרטה {בפר/לידי חרטה לעולם /} לידי חרטה מ.
- ⁴ יתחרט הוא M. הוא מתחרט B.
- ⁵ נדר שנדר כשהוא רואה M. הנדר כשרואה B.
- ⁶ מחמת נדרו לאלתר כועס ואומ' אוי לנפשי M. לקיים נדרו כועס ומתחרט B.
- ⁷ וי"א...נדרך {M/α - B}.
- ⁸ הוא נודר בנדר {מב/הוא נודר בנדר M} נדר בנדר פר.
- ⁹ לו את נדרך להתיר {בר/לו את נדרך להתיר לו M} לו את נדרו להתיר פ.
- ¹⁰ כשבאת...נדרך {מב/M - פרא. (אולי דמ"ד נדרו...נדרך)}
- ¹¹ ואל {בא/אל מפר}.
- ¹² הקטן {B/α} הקטן אומ' בירוש' שהיה מעט קטן M. (אולי דמ"ד קטן)
- ¹³ + אומ' ב/נאמי פר/כארו א. (נוסח א הוא שיבוש גרפי של פר. צ"ע סיבת הפיצול כאן.)
- ¹⁴ שיצתה {מ/יצתה בפרא}.
- ¹⁵ ואמרה ראוי α/ ואמרה לו שהיה ראוי M/ שהיה ראוי B.
- ¹⁶ עליו שכינה {בפא/שכינה עליו מר}.
- ¹⁷ כך היה רגיל לומר α/ הכי הוה מרגלא בפומיה היא קרא B.
- ¹⁸ שדבוקה ב/M שדביקה B/ ודבוקה מ/ שדבוק ר/ שמדבוק א/ שדבוק פ.
- ¹⁹ שם {ברא/— מפ}.
- ²⁰ בילדותו {מרא/— בפר}.
- ²¹ קהות {B/α} כהות M. (נוסח כהות נמצא בסידור ש3 בשרביט.)
- ²² בשלו {מבא/נתבשלו פר}.
- ²³ אאייגרש בלעז {מ/אייגרש בלעז /} אייגרס בלעז ב/ — פרא.
- ²⁴ המתמצה {מב/דמתמצה פרא}.
- ²⁵ תורתן של זקנים {ר/תורתן של צדיקים זקנים ב/ תורה של זקנים מ/ תורת הזקנים פ/ תורתן של הזקנים א}.

¹ויין² ישן שמיישב את הלב.

ר' או' לא כן הדברים שיש בחור שתורתו שלימה מן הזקן³ שיש קנקן חדש מלא⁴ ישן, וישן⁵ אפי"6 חדש אין בו.

אל תסתכל בקנקן לומ' זקן חכם {טוב} מן הבחור⁷..

{ד:כא}

הקנאה שיש לו לאדם על חבירו כדכת' (משלי י"ד:ל') ורקב עצמות קנאה.

והתאווה שהולך אחר תאוות לבו.

והכבוד שהשררה מקברת⁸ בעליה.

{ד:כב}

הילודים. שכבר⁹ ילדו¹⁰ עתידין למות.

והחיים. שעודן חיים עתידין לידון ליום הדין.

לידע להודיע¹¹ להודיע¹². יבין¹³ אדם וידע ויודיע הוא¹⁴ לכל שהוא אל והם¹⁵ יודעים¹⁶ שהוא יוצרם ובוראם.

שהכל שלו. הואיל וכן, למה יקבל שוחד.

ודע שהכל בא¹⁷ לחשבון. כדכתיב (קהלת ז:ב"ז) אחת לאחת למצוא חשבון פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול. (עי' בבלי סוטה ח:)

ששאל¹⁸ בית מנוס. ותיפטר מן הדין. שלא¹⁹ אחרי דעתך²⁰ עושין לך.

¹ ויין...הזקן {מב/ - פרא.

² ויין {מ/ כין ב.

³ הזקן { / α הזקנים β .

⁴ מלא {מפ/ ומלא בר.

⁵ וישן { / α ויש ישן M / ויש קנקן ישן B.

⁶ שאפי" {מ/ ואפי" M / אפי" בפר. (היש' במ נוסף בין השיטין. ואולי לשון הקצר של בפר מקורי והקוצר גרם לdiffraction. כמו"כ בשינוי

בין וישן לנוסחאות הארוכות של MB)

⁷ מן הבחור M. מבחור B.

⁸ +בר: את

⁹ שכבר {פר/ מי שכבר מ/ משכבר ב/ אותם שכבר β . (והקבלה בין דיבורים מסייע לגרסת פר, והשאר הוסיפו להבהרה.)

¹⁰ ילדו {מ/ ילדו ב/ ילדי' ר/ נולדו β .

¹¹ להודיע {מב/ ולהודיע פרא.

¹² להודיע {M/ ולהודע בפר / ולהיוודע B.

¹³ יבין אדם וידע { / α יידע אדם ויבין β .

¹⁴ הוא {מ/ - בפראM.

¹⁵ אל והם {בר/ אלוהן פ. (שיבוש פ ברור.)

¹⁶ שהוא אל והם יודעים { / α שגם הם ידעו M / שיהיו גם הם יודעים B.

¹⁷ בא {בר/ ברא מ/ בורא פ. (טעות משותפת למפ !! וצ"ע)

¹⁸ ששאל {מ/ שהשאל M / שיש בשאל ב/ שיש לך בשאל פ/ שיש ר.

¹⁹ שלא { / α לפי שלא β .

²⁰ אחרי דעתך {ב/ אחרי מותך מ/ על דעתך פר.

שעל¹ כרחק אתה נוצר. שבא לו מלאך הממונה² על ההיריון אצל הפרגוד³ שבו הנשמות. וחדר הוא שקרוי גוף⁴. ואומ' לה⁵ בואי⁶ עמי והכנסי במעי אשה פלונית והיא משיבה⁷ איך אני⁸ מקום טהרה⁹ ¹⁰ואלך למקום¹¹ טומאה, ומלאך¹² נוטלה בעל כרחי ונותנה במעי אשה¹³.

ועל כרחק אתה נולד. שהקב"ה מודיע לעובר שבמעי אשה ¹⁴ כל העתיד ומראה לו כל העולם כולו ¹⁵ שנ' (איוב כ"ט:ב') מי יתנני כירחי קדם בהלו נרו עלי ראשי. ¹⁶ ועת לידתו אינו רוצה ¹⁷ לצאת חוץ מפני האורה וחוזר המלאך ומוציאו בעל כרחו.	ועל כרחק אתה נולד בשעה שהגיע זמן העובר לצאת ממעי אמו ואינו רוצה לצאת משם לפי שהוא צופה מסוף העולם ועד סופו כמה שנ' בהילו נרו {עלי ראשי וגו'} מיד מוציא אותו בעל כרחו..
--	---

ועל כרחק אתה חי. לפי¹⁸ שיש אדם¹⁹ מדוכא²⁰ בייסורין ובשעה שהוא ישן בלילה אין²¹ הנשמה רוצה לחזור מפני עול צרות²². אומר לה הקב"ה חס ושלום לא אכפור באמונתי לעולם ואשלם לו הפקדון²³ שהפקיד בידי שנ' ²⁴(תהלים ל"א:ו') בידך אפקיד רוחי ועל שם כך רגילין לומר אמת ואמונה בלילות²⁵.

סליק בפרק ד

{פרק ה}

{ה:א}

בעשרה מאמרות נברא העולם²⁶. תשעה וימאר ובראשית נמי²⁷ מאמר הוא שנ' (תהלים ל"ג:ו) בדבר יי' שמים נעשו²⁸. שמאבדין את העולם שטרח בו²⁹ הקב"ה לבוראו³⁰ בעשרה מאמרות.

- ¹ שעל {מבל/ שבעל פר.
- ² הממונה {פר/ ממונה מב.
- ³ הפרגוד {בפר/ החדר מ/ פרוידור ר. (diffraction)
- ⁴ הנשמות..גוף {α/ חקוקין ב.
- ⁵ לה {מבל/ – פר.
- ⁶ בואי {α/ לכי B/ לך M.
- ⁷ משיבה {α/ אומרת ב.
- ⁸ איך אניח {ב/ איך אלך למקום הטינופת ואניח ב/ איך אעזוב מפרא. (השווה בסמוך, נראה שיש כאן שינוי סדר של שורה.)
- ⁹ טהרה {מ/ טהרה כזה B/ טהור בפר/ הטהרה M.
- ¹⁰ ואלך למקום הטומאה {α/ – ב.
- ¹¹ למקום {מבל/ במקום פר. (יש לציין שהמשפט אינו באותו מקום לא ובל, השווה לעיל.)
- ¹² ומלאך נוטלה {α/ מיד בא מלאך ונטלה ב.
- ¹³ אשה {מבפר/ האשה M.
- ¹⁴ אשה {מפר/ האשה ב.
- ¹⁵ כולו {מבל/ – פר.
- ¹⁶ ועת...כרחו {בפר/ – מ.
- ¹⁷ רוצה {ב/ חפץ פר.
- ¹⁸ לפי {מבל/ – פר.
- ¹⁹ אדם {α/ אדם שהוא ב.
- ²⁰ מדוכא {M/ מדוכה B/ מרובה בא. (אין להסיק כלום לאילן יוחסין, שהוא טעות polygenetic – טעות גרפיות במקום קריאה קשה.)
- ²¹ אין {בפר/ ואין M.
- ²² עול צרות {מבל/ עול הצרות ב/ צרות פ/ הצרות ר.
- ²³ +בל שהוא סובל
- ²⁴ הפקדון {מבל/ כל הפקדון פ/ את הפקדון ר/ פקדון M. (והתפלגות הנוסחאות כאן קצת תמוה ל.)
- ²⁵ בלילות {מ/ בלילה בפר.
- ²⁶ נברא העולם {בפר/ נברא M – מ.
- ²⁷ נמי {בפר/ – M.
- ²⁸ +פא: וברוח פיו כל צבאם.
- ²⁹ בו הקב"ה {מ/ הקב"ה בו M/ הקב"ה בפר.
- ³⁰ לבוראו {α/ כל כך שנברא (שבראו B) ב.

{ה:ב}

¹כמה ארך אפים לפניו. שהמתין² להם שמא תשובו מדרכם הרעה³.

וקיבל עליו שכר כלום. שנטל חלקו וחלקם לעולם ⁴ הבא. ובנח אינו אומר 'עד שבא נח וקיבל עליו שכר כולם' לפי שלא ⁵ היה צדיק כל כך שנ' (בראשית ו'ט') תמים ⁶ היה בדורותיו, ולא בדורות אחרים.	וקיבל {עליו ⁷ שכר כולם. לפי שעד עתה לא היה צדיק בעולם כל כך שיטול חלקו וחלקם בעולם הבא. ובנח לא נאמר עד שבא נח וקיבל עליו} שכר כולם לפי שלא היה נח צדיק כל כך שיטול חלקם וחלקו לעולם הבא. לפיכך לא נאמר בנח וקיבל שכר כולם שנ' בו צדיק היה בדורותיו ולא בדורות אחרים..
---	---

{ה:ג}

עשרה⁸ נסיונות נתנסה אברהם אבינו. תחלה בקש נמרוד להורגו ונחבא בקרקע י"ג שנה. ושוב השליכו באור⁹ כשדים. והגלהו מארץ מולדתו והביא רעב בימיו. ונלקחה שרה בית¹⁰ פרעה. ובאו¹¹ עליו כדר לעומר¹² וחביריו והגלו לוט¹³ בן אחיו. והראה לו בין¹⁴ הבתרים ארבע מלכיות. וציוהו למלו¹⁵. וצוהו לגרש את ישמעאל בנו עם אמו. וצוהו לשחוט את בנו¹⁶.

ומצינו ¹⁷ באגדה ¹⁸ שלכך ¹⁹ נתנסה אברהם אבינו ²⁰ ביי ²¹ נסיונות כנגד יי מאמרות ²² שבהן נברא ²³ העולם ללמדך שהכל בזכותו עומד ²⁴ . וכן אתה מוצא ביי דורות שתלה הקב"ה מאדם ועד נח שמא יעשו תשובה כנגד עשרה מאמרות שבהם נברא העולם והאריך להם אפו ²⁵ ואחר כך הביא עליהם מ ²⁶	{בריייתא זו אינה כתובה כאן בנוסח α. אך בכת"י מב מופיע כהוספה אחר סוף הפרק.}
---	---

¹ כמה..הרעה {B – /Mα² שהמתין {מבר /M שמתין פא.³ פא | שמא ישובו

ר | עד שישובו

ב | שמא יעשו תשובה

מ | שמא תשובו מדרכם הרעה

M | שיחזרו בתשובה

⁴ לעולם {Mm / בעולם בפרא.⁵ לפי שלא היה.. תמים היה {בפרא /B לפי שהיה צדיק מ/ שנ' בו צדיק היה M.⁶ תמים {α / צדיק M / צדיק תמים B.

⁷ אולי אין להשלים עליו, שהוא אמנם חסר ברוב עדי המשנה והסידורים. הדילוג M הוא מקיבל של ד"ה עד קיבל דעד שבא נח, ולא ברור שבאף אחד מקצויו הדילוג גרס 'עליו' ודווקא נראית יותר שלא גרס, אך נוסח עליו מתועד בכל שאר העדים בנח, ובד"ה B מתחיל 'שכר כולם'.

⁸ עשרה {מב / עשר פרא.⁹ באור {מב / לאור פרא.¹⁰ בית {מב / לבית פרא / ביתה M.¹¹ ובאו {ברא / ובא מפ.¹² כדר לעומר {מב / כדרלעומר פרא.¹³ והגלו לוט {מב / והגלו את לוט / והגלו ללוט רא / והגלה לוט פ.¹⁴ בין {מפא / בבין ב / בבית ר / ברית בין M.¹⁵ למול {α / למול את בנו ואת עצמו ב.¹⁶ לשחוט את בנו {מב / לשחוט את יצחק בנו ב / להעלות את בנו יצחק עולה א.¹⁷ ומצינו {MB / מצינו מב.¹⁸ באגדה {B / באגדות מ / במדרש M..¹⁹ שלכך {מב / לכך M.²⁰ אבינו {מב / – M.²¹ ביי {Mמב / עשר B.²² מאמרות {Mמב / אמירות B.²³ שבהן נברא {מב / שנברא M.²⁴ עומד {MB – / מב.²⁵ שמא..העולם {מב / שמאדם נברא העולם והאריך להם ימים M.²⁶ מיי {Mמב / את מי B.

המבול. ואף נח לא היה בו זכות להציל אלא¹ אשתו ובניו עמו² בלבד³. אבל אברהם⁴ הציל⁵ כל העולם⁶ לאחר שהמתין להם הקב"ה⁷ י' דורות. לפי שהדריכן⁸ בתשובה ונותן⁹ לו¹⁰ שכר גדול על¹¹ שנתקיים העולם בשבילו. לפי שהק' חפץ בתשובתן של רשעים ואינו חפץ במיתתן. וכן הוא אומר (בראשית י"ב:ה') ואת הנפש אשר עשו בחרן. וכנגד עשרה נסיונות שנתנסה אברהם אבינו ועמד בכולם כנגדן¹² עשה¹³ הקב"ה לישראל¹⁴ במצרים י' ניסין וי' על הים. והביא י' מכות על המצריים במצרים¹⁵ וי' על הים וכנגדן נתן לבניו י' דברות. ובשעה שעשו ישרי¹⁶ את העגל ונשתברו הלוחות שהיו כתובין בהן¹⁷ י' דברות, עמדו להן י' נסיונות.. שלא כולם המקום¹⁸. וכן הוא אומר (שמות ל"ב:ו"ג) זכור לאברהם, שכנגד עשרת הדיברות שאבדו מהן הילך¹⁹ עשר נסיונות שנתנסה אברהם²⁰ {אביהם מיד אמ' הקב"ה למשה טובה מוחזקני כך שהזכרתי²¹ זכות אברהם אביהם²² וכן הוא אומר²³ שהחזיק לו הק' טובה²⁴ שני' (תהלים ק"ז:ב"ג) ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו. ולמה הזכיר זכות יצחק עמו²⁵ שכך אמ' אמי²⁶ אם הן חייבין הריגה²⁷ זכור ליצחק שנעקד על גבי המזבח²⁸. ואם הן חייב גלות זכור ליעקב שגלה לחרן על מצות אביו²⁹..	
--	--

¹ להציל אלא {MB / אלא להציל מב.

² עמו {BMB / M – M.

³ מה"ק: 'בכמה כ"י' נוסף וגם נשי בניו'

⁴ אברהם {MB / אברהם אבינו מב.

⁵ הכיל MMB / הציל את B.

⁶ העולם MB / העולם כלו מב.

⁷ הקב"ה {MB / M – B.

⁸ שהדריכן {MB / שדרכן M.

⁹ נותן M / ניתן MB / נתן B.

¹⁰ לו {MB / להם B.

¹¹ על BMB. בשביל M.

¹² עשרה נסיונות.. כנגדן {BMB / וכנגד שעמד אבר' ב' נסיונות M.

¹³ עשה להם B

¹⁴ לישראל {BMB / לאבותינו M.

¹⁵ במצרים {B / MB – M.

¹⁶ ישרי M – BMB.

¹⁷ בהן {B / B – M / M – M.

¹⁸ כולם המקום MB. כילה הקב"ה אותם B.

¹⁹ הילך B / שהילך M. הרי לך B.

²⁰ אברהם אביהם {B / אביהם M.

²¹ מוחזקני כך שהזכרתי {M / אני מחזיק לך שהזכרת לפני B.

²² אביהם.. אביהם {MB / MB – M.

וכן הוא אומר זכור לאברהם.. וכן הוא אמר שהחזיק {BMB / וכן הוא אמר שהחזיק M. (דמ"ד)

²³ וכן הוא אומר {BMB, וכן מוכח מדילוגו של M / וכן מצינו B.

²⁴ שהקב"ה החזיק לו טובה B. שהחזיק לו טובה מב.

²⁵ עמו {MB / M – M.

²⁶ ולמה.. אמ' {MB. ליצחק B.

²⁷ אמר M. אמר לפניו הקב"ה B.

²⁸ מיתת הרג B.

²⁹ מזבח B.

²⁹ +M: וגם עמדו להם עשר נסיונות שניסו כלפי מעלה שנ' וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו וגו' ס"ליק" האגד"ה והיא מפר"ק על מ"עלה. וסליק' מסכ' אביו"ת.

{ה:ד}

עשרה נסים נעשו לאבותינו במצרים ועשרה על הים. לא נתפרשו לנו.¹עשר מכות הביא הקב"ה על המצריים במצרים.² דצ"ך עד"ש באח"ב.

ועשרה על הים. מפורש במכילתא (מכילתא דרבי ישמעאל ויהי בשלח ה:א:3). והן כנגד עשר נפילות שבוישע. רמה בים, ירה בים, טבעו בים סוף,⁴ תהומות יכסיומו, ירדו במצולות, תרעץ אויב, תהרוס קמין, יאכלמו קקש, נערמו מים. נצבו כמו נד אין זה⁵ לשון נפילה אלא מגיד הכתוב שהמים נעשו ערימה ועמדו כנד.⁶ כסמו ים, צללו כעופרת. הרי עשר נפילות. נטית ימינך תבעלמו ארץ לא חשיב בחשבון מפלתן שזו היא טובתן שזכו⁷ לקבורה.

עשר נסיונות במדבר⁸ מפו' במס' ערכין בפרק יש בערכין⁹ (בבלי ערכין ט"ו.).¹⁰ אלו הן שנים בים אחד בירידה שנ' (שמות י"ד:א) המבלי אין קברים במצרים. ואחד בעליה¹¹ שנ' (תהלים ק"ו:1) וימרו על ים בים סוף.¹² (מלמד שהיו ממרים באותה שעה ואומרים¹³ כשם שאנו עולים מצד זה כך מצרים עולים מצד אחר עד שאמ' השם¹⁴ לשר של ים פלוט אותם לארץ ופלטם.¹⁵ שנים במים אחד במרה שנ' (שמות ט"ז:ג) ויבואו מרתה וכת' (שמות ט"ז:ב:ד) וילנו, ואחד ברפידים שנ' (שמות י"ז:א) ויחנו ברפידים וכת' (שמות י"ז:ב) וירב העם עם משה. שנים במן אל תצאו (עי' שמות ט"ז:ז) ויצאו (עי' שמות ט"ז:ז:ב) אל תותירו ויותירו (עי' שמות ט"ז:ז:ב) שנים בשלו. בשלו ראשון בשבתינו על סיר הבשר (שמות ט"ז:ז) בשלו שני והאספסוף אשר בקרבו (במדבר י"א:ד) ואחד בעגל. ואחד בפארן. במרגלים והוא עשירי לשם נאמר¹⁶ (במדבר י"ד:כ"ב) וינסו אותי זה עשר פעמים.

{ה:ה}

¹⁷לא הסריח בשר הקדש. לא התליע.

ולא אירע קרי לכהן גדול¹⁸. דטומאה זו¹⁹ הואיל ויצאה מגופו דבר מגונה הוא ומכוער משאר טומאות. ומה שהיו מתקנין²⁰ לך²¹ כהן²² אחר תחתיו מחמת פסול²³ אחר היו עושין.

¹ כאן נוסף ב' הוספה ארוכה המחילה 'ואני משה ב' מתתיה מצאתי עשרה ניסים... ומסיים 'נשלמו עשרה ניסים שנעשו לאבותינו על הים שהם כתובים באבות דרבי נתן. 'העיר במה"ק שכל הקטע חסר ביכמה כת"י של נ"ב.

² במצרים {מרא/B – בפ. (דמ"ד?)}

³ במהד' בארי, עמ' 182. תחילת פרשה ד, עמ' 100 במהד' האראוויטץ.

⁴ סוף {פרא/B – מ.

⁵ זה לשון {מב/ב נד אלא פ' אלא ר.

⁶ כנד {רא/כ נד מ} כמו נד בפ. (בפ' כנראה נמשכו אחר לשון הכתוב).

⁷ שזכו α וכן הוא 'ביכמה כת"י של נ"ב/ שנתנו MB.

⁸ במדבר {מפ/ב שבמדבר א/ נסו אבותינו להקב"ה במדבר ב/ נסו להקב"ה במדבר ר.

⁹ מפו'..בערכין {מב/ב – פרא.

¹⁰ פירוט הנסיונות (עד 'וכן הוא אומר וינסו אותי זה עשר פעמים) חסר בכת"י מ.

¹¹ שני וימרו..שנ' ויבואו מרתה {כאן נפל דמ"ד בפא.

¹² מלמד..ופלטם {ר~ב/ב – בפא.

¹³ מלמד..ואומרים {ר/ שאמרו ב.

¹⁴ עד שאמר השם {ר/ מיד אמ' הקב"ה ב. (נוסח ב נראית עדיף מפאת הסגנון.)

¹⁵ לארץ ופלטם {ר/ ליבשה וכו' ב.

¹⁶ נאמ' פר/ב הוא נאמר ב/ הוא שנא' א.

¹⁷ פירוש קיים: באמ. פירוש חסר: מפרא. (אפשר לתלות בדמ"ד לא..לא)

¹⁸ +פר: ביום הכיפורים.

¹⁹ דטומאה זו {מב/ב וטומאה זו M והטומאה פ/ כי הטומאה ר/ הטומאה א. (צ"ע מה גרם לפיצול הנוסח.)

²⁰ מתקנין {פרא/ב מתקנין מב.

²¹ לו {מב/ב – פרא.

²² כהן {מרא/ב כהן גדול בפ.

²³ פסול {מפרא/ב פיסול ר.

ואותו פסול¹ שאירע בו ביוסף² בן אלם³ (ע' בבלי יומא יב:) פסול אחר היה. כגון⁴ מחמת שרץ, או צינורא⁵ של עם הארץ נתזה לו על בגדו,⁶ ולא קרי היה.⁷

עומדין צפופין⁸. דחוקים עד שהיו נמשכים אחד עשרה⁹ אמה. אחורי {בית הכפורת}¹⁰. וא'ע'פ' כן¹¹ כשמשחין היו רווחין¹² כל¹³ אחד ואחד¹⁴ מחבירו ד' אמות.¹⁵ לא כיבו גשמים¹⁶

ולא נצחה הרוח. וכמדומה לי¹⁷ שהוא שבוש. דהא בפ' ראשון¹⁸ דיומ' (בבלי יומא כ"א.) קתני להך משנה¹⁹ אגב גררא ולא קתני בה הני תרתי ומוספין להו מברית' ותיפשוט מהא²⁰ דלא גרסי' להו במתני'. והנך תלת' עומר ושתי הלחם ולחם הפנם כתלתא²¹ קא חשיב²² להו והו²³ להו נמי י' מפני שהללו ג' קרבן צבור הן. לכך לא נמצא בהן פסול²⁴. צר לי המקום ללון²⁵ בתוכו²⁶. לפי שכל הדריס בתוכה היה המקום מזמן להם פרנסתן ולא הוצרך אחד מהם לצאת משם.

***27

{ה:ו}

בין השמשות. בערב שבת.

פי הארץ שנגזר עליה לבלוע את הרשעים.

ופי²⁸ הבאר שפתח פיו ואמ' שירה. שנ' (במדבר כ"א:י"ז) עלי באר ענו לה.

פי האתון שנגזר עליה שתפתח פיה²⁹ לדבר. והכתב. האותיות.

¹ אותו פסול...פסול אחר {מב/} אותו פיסול...פיסול אחר פרא.

² בו ביוסף {רא/} ליוסף מב/ בו ליוסף פ/ ביוסף M. (הכוונה שאירע בו ביוסף= בכהן גדול, בסיפור ביוסף בן אלם.)

³ אלם {מבא/} אלה M – פ.

⁴ היה. כגון {מב/} היה פ/ שהיה רא.

⁵ צינורא {מרא/} צנורא בפ.

⁶ בגדו {מב/} בגדיו פא.

⁷ היה {פרא/} הוא מב.

⁸ + וּמִשְׁתּוּיִם רווחים.

⁹ אחד עשרה {פא/} אחר עשרה מ/ י"א ר/ י"ח ב.

¹⁰ בית הכפורת {כן נראה ע"פ הפיצול/ הכפורת בפא/} בית הפרוכת R/ בית הכנסת M. (פיצול/diffraction)

¹¹ {ר/} – M. (מ' ליתא ג"כ, אך אינו מסייע למ, שכן לנוסחו בהמ' מובן.)

¹² ואע"פ...רווחין {מב/} או דוחין פא/ ומשתחיים רווחים ר.

כשמשחין {מב/} שהיו משתחיים M/ כשהיו משתחין B.

¹³ כל {α/} לכל B/ – M.

¹⁴ ואחד {בר/} – M.

¹⁵ לא {מפא/} ולא בר. (β: כת' במשנה ולא)

¹⁶ גשמים {מב/} הגשמים פרא.

¹⁷ וכמדומה לי {Bα/} (מ חסר לי)/ ויש אומרים M.

¹⁸ ראשון {α/} קמא β.

¹⁹ להך משנה {מב/} להו פרא/ לה משנה M. (בכת"י M לה בסוף שורה.)

²⁰ מהא {α/} (פ מיהא)/ – β.

²¹ כתלתא {בפ/} בתלתא מרא/ כשלשה M.

²² קא חשיב {α/} חשיב β.

²³ והו {מב/} והוי פרא.

²⁴ פסול {מבפ/} פיסול רא.

²⁵ ללון {מרא/} שאלין בפ. בכל שלשת השינויים מסכים לכת"י א. יש לעיין אם הוא הסכמה בין ענפים או עדות לקונטמניציה.

IDK which three I was referring to.

²⁶ בתוכו {בא/} בתוכה ר/ בירושלים פ/ – M.

²⁷ בכת"י מבפ מופיע ד"ה בגולם, ומבוא להלן משנה ז.

²⁸ ופי {מבא/} פי פרא.

²⁹ עליה שתפתח פיה {בר/} עליה שיפתח פיה פ/ עליו שיפתח פי M/ פיו מ. (לא ברור מקור השיבוש במ)

והמכתב. התיבות.

וּיֵאָדָה אֵף צִבְתָּ בְּצִבְתָּ עֲשׂוּיָהּ.³ כלומ' צבת ראשונה לא נעשית אלא על ידי צבת אחר.⁴ שאי אפשר לה⁵ לעשותה בעניי' אחר ומכאן אתה למד שהצבת⁶ ראשונה נבראת בידי⁷ שמים^{8,9}.

{ה:ז}

בגולם. כמו גולמי כלי עץ (משנה כלים י"ב:ח') שלא נגמרה מלאכתן. כך זה אין בו דעת כלום. בחכמה. שנים¹⁰.

ובמניין. תלמידים.¹¹

ושואל כעניין. ומשיב כהלכה¹². להעמיד דבר על **בריו**. ואם שאלו ארבעה וחמשה דברים¹⁴ משיב כסדר **זו אחר זו**¹⁵. או' לא שמעתי שאינו רוצה לומר על¹⁶ דבר שלא שמע ששמע¹⁷.

דאמ' מר (בבלי ברכות כ"ז:): האומר דבר שלא שמע מפי רבו¹⁸ גורם לשכינה שתסתלק מישר'.

{ה:ח}

רעב של בצורת בא שמתייקר השער עד שמקצתן של בני אדם רעיבין. ומקצתן שביעין מידה כנגד מידה. גמרו שלא לעשר כלל כלל¹⁹. של מהומה ושל בצורת²⁰ באה²¹ שמרעיב את כל העולם כולו. אבל עדיין אינן מתים אלא בזמן שגמרו שלא ליטול את החלה.

כל הללו פורעניות עדיין²² אינם אלא אחד - הבצורת²³. אלא שהאחד משונה מחבירו. ואין כאן אלא עבירה אחת - ביטול תרומו' ומעשרות, שאף חלה²⁴ בכלל תרומה היא.

על מיתות האמורות בתורה²⁵ שלא נמסרו לבית דין. שאין בית דין דנין אותו²⁶. בזמן שנתחייב אדם אחת מארבע מיתות²⁷. ועל פירות שביעית. העושה בהם סחורה אפי' לפני הביעור והעושה מהם אוצר לאחר זמן הביעור.

¹ יו"א {מב/ פרא - M.

² צבת {מ/ הצבת בפרא. (צבת בעדי המשנה, אבל הצבת במספר מהסידורים: 3 א 5 ב 1 מ 3)

³ עשויה {Bα/ העשויה M. (נוסח העשויה כתי"ק אחר הגהה, פ וב' קטעי גניזה, ובסידורים 2 א 20 ש 2-5. שרביט. ואולי הנוסח, או במשנה או בפירוש, נוצר ע"י הכנסה שגוי של 'ה' הצבת/העשויה.)

⁴ צבת אחר..עניין אחר {α - β. (דמ"ד)

⁵ לה {מב/ - פרא.

⁶ שהצבת {מבר/ שצבת פ.

⁷ נבראת בידי {מב/ נעשית על ידי פרא/ בידי שמים עשויה β.

⁸ β+ עשויה

⁹ +א: ותרגו' ומלקחיה' וצבתהא

¹⁰ +B: ופירוש צבת הוא טינליי בלעז.

¹¹ שנים {מ/ וכמנין שנים ב/ ומנין ש' (נים)? פ/ במנין שנים ר/ ובמנין שנים β.

¹² (השוו ר"ב"ר שמשון: "בחכמה ובמניין" אין כתיב במשניות.)

¹³ ושואל כענין ומשיב כהלכה {α/ ושואל כהלכה ומשיב כהלכה β.

¹⁴ בורין {מ/ בירורו בפרא.

¹⁵ דברים {α/ דברים כאחת β.

¹⁶ זו אחר זו {פרא/ בזו אחר זו ב/ בזה אחר זה מ/ זה אחר זה א.

¹⁷ על {ב/ - פרא.

¹⁸ ששמע {פא/ - מ/ שמעתי M.

¹⁹ +M: ששמע

²⁰ כלל כלל {מ/ כלל בפר.

²¹ של מהומה ושל בצורת {ר/ ושל בצורת בפ/ של מהומה מ/ מרעיב כל העולם זהו של מהומה אבל אינו מעריב שימותו.

²² באה {מפ/ בא בר.

²³ עדיין {פרא/ - M.

²⁴ הבצורת {בפר/ דבצורת B/ רבצורת M.

²⁵ חלה {מבר/ החלה פ.

²⁶ על מיתות האמורות בתורה {α/ על מיתות M - B.

²⁷ אותן {מב/ - פרא.

²⁸ +B: ב"ד: M.

והרי **מצינו**¹ ג' גופי עבירה. שהרי יש כאן **שתיים**² אבל **עניי הדין ועוות הדין והמורים** בתורה **שלא כהלכה**. עיניין אחד הן. ואין מחשבין אותן **אלא כאחת**³.

⁴ **ושבועת שוא וחילול השם** עולין בשתיים שאין⁵ דומות זו לזו. אבל ע"ז וגלוי עריות ושפיכות דמים עניין אחד הם⁶. והשמיט⁷ הארץ. זה החורש וזורע **בשביעית** וזו היא מעינינה של פירות שביעית שאמרנו למעלה ואינו⁸ מן החשבון. ואין כאן אלא שבעה עבירות ומה שעל **עבירה זו** לוקה גלות ועל זו דבר⁹ ועל זו כלייה. הכל **מפור'** בבמה מדליקי' (בבלי שבת ל"ב-ל"ג). מפור' מן המקר'¹⁰.

עניי הדין שאינו פותחו אלא על ידי טורח¹¹ גדול. **עוות הדין**. מקבל¹² שוחד. **מורין בתורה שלא כהלכה** על אסור מותר.

{ה:ט}

הדבר מ[ת]רבה מפני מעשר עני שלא נתנו בשלישית¹³ ובשביעית¹⁴ לכך נפרעין מהן לאחריה. **במוצאי שביעית** בשמינית. **מפני פירות שביעית** שלא נהגו בהן כשורה. **מפני גזל ומתנות**¹⁵ **עניים**¹⁶ שהוא זמן אסיפה. וצריך ליתן **לעניים** מתנותיהן¹⁷ כגון לקט שכחה ופיאה.

{ה:י}

שלי שלי ושלך שלך. שאינו¹⁸ רוצה שתהנה ממני¹⁹ ולא שאהנה ממך **זו מידת**²⁰ **בינונית** שכן מצינו בשמואל' הרמתי שנאמר ברא²¹ (שמואל א' ד':י"ז) ותשובתו הרמתי כי שם ביתו²².

וי"א זו מדת סדום ששמואל הרמתי²³ **אע"פ** שאינו²⁴ נהנה מאחרים²⁵ אחרים נהנים משלו. אבל אנשי סדום לא היו אחרים נהנים משלהם ועליהם נאמר (איוב כ"ח:ד') **פרץ נחל מעם גר הנשכחים מני רגל**. **שלי שלך ושלך שלי עם הארץ** שאין בו²⁶ תרבות.

¹ מצינו {מ/} מנינו ב/ מנין של פרא.

² שתיים {מב/} שניים B – פרא.

³ כאחת {ר/} באחת בפא/ אחד מ.

⁴ ושבועת... אחד הם {בפרא/} – מ/ ושבועי שוא וחילול השם עניין אחד M/ ושבועת שוא וחילול השם עולין באחד B. (מ כנראה דמ"ד, כנוסח ב שמוסיף אח"כ ואין מחשבין אלא אחת. א"נ מ לנוסחו אחד לעיל).

⁵ שאין {פרא/} שאין ב.

⁶ הם {α – β}.

⁷ +ב: ואין מחשבין אותן אלא אחת

⁸ והשמיט {מב/} (מ=והשמיט) ועל שמיטת פרא. (השמיט איתא בנוסחי המשנה הדווקנים).

⁹ ואינו {β/} ואין מ/ שאינו בפרא.

¹⁰ ועל זו דבר {α – β} (דמ"ד זו)

¹¹ מפורש מן המקראות {α/} **מטעם הפסוקים β**.

¹² על ידי טורח {α/} בטורח β.

¹³ מקבלי' {מא/} מקבל פ/ – M.

¹⁴ בשלישית {Bα/} בששית M.

¹⁵ ובשביעית {מפא/} **ובששית ב**. (הרב קצנלנבוגן הגהיה ככת"י ב, אך בהערות לנו"ב כתב שכן הוא 'בכמה כת"י של נוי"א'. כנראה בטעות).

¹⁶ ומתנות {M/} שמתנות מ/ מתנות פרא. (באבות לדורותיה: ומתנות א 1 ס 2 ש 3. וכמתנות' בק לפני הגהה)

¹⁷ עניים {מבפא/} לעניין M. (לעניים מתועד בשרביט: 2ש)

¹⁸ לעניים מתנותיהם {מב/} מתנותיהם לעניים β/ מתנותיהם פרא. (שינוי סדר שאולי מצביע על הערת גליות שהוכנס במקומות שונים).

¹⁹ שאינו {פרא/} **שאינו ממ**.

²⁰ ממני {מברא/} ממנו פ/ – B.

²¹ מידת' {מר/} מידה בפא. (אבות לדורותיה: מידת ש 2 3 5 6)

²² בו {ב/} כן מ/ – פרא. (מ כנראה טעות גרפית של 'בו')

²³ +פרא: שכל מקום שהולך ביתו עמו.

²⁴ וי"א... הרמתי {מב/} **פרא**.

²⁵ שאינו {פרא/} שלא היה מ/ שלא β.

²⁶ מאחרים {מב/} משל אחרים פרא.

²⁷ שאין בו {Bα/} שאינו בן M.

שלי ושלך¹ שלך חסיד.

{ה:יא}

(נוח לכעוס ונוח)² לרצות יצא שכרו שהוא מרויח במה שהוא נוח לרצות. ומפסיד³ במה שהוא נוח לכעוס. רשע. שמתוך כך בא לידי עון דאמ' מר (בבלי ברכות כ"ט:) לא תרתח דלא⁵ תחטי.

{ה:יג}

עינו רעה. עינו צרה בממון אחרי דאינו⁶ רוצה שיעשו צדקה כדי שלא ירבו נכסיהן ושיצא להם שם טוב. עינו רעה בשלו אינו דומה לעינו⁷ רעה בשל אחרים לפי שבממונו אינו עושה אלא מחמת אביר לב⁸ שבו.⁹

{ה:יד}

ואינו עושה ¹⁰ . שומע ואינו לומד ושונה.	ואינו עושה שאינו לומד כלום אלא ¹¹ שומע ¹² .
---	---

עושה ואינו הולך לומד בתוך ביתו¹³

{ה:טו}

שסופג¹⁴ את הכל כך יש תלמיד¹⁵ שלבו רחבה¹⁶ אבל אינה רחבה כל כך להבחין¹⁷ אי זה לשון עיקר¹⁸. מכניס בזו¹⁹ ומוציא בזו כלומ' כל²⁰ מה שמכניסין בו מלמעלה יוצא ממנו²¹ מלמטה כך יש תלמיד ששוכח את הכל. אבל יש תלמיד משובח ממנו שקולט קצת פסולת. כמשמרת זו שליין שקולטת²² את השמרים.

¹ {ושלך} Mm / שלך ושלך בפר. (כן נראה, וכן הוא במקצת משניות דווקניות – אבות לדורותיה: שלי ושלך שלך חסיד ח 13 54 64, שלי שלך ושלך שלך חסיד פ ר 26 51 57 65 – ועיי' מובן מבא בא רש"י לומר בהערת גירסא זו, שבבא זאת שינוי מבבות קודמות.)

² נוח...נוח / ר / נוח M / (כן הושלם במה"ק, וכן הביא רשב"ץ בשם רש"י. הושמט ב: מפ. כנראה מחמת הסתייגות משינוי הנוסח או דמ"ד. בכת"י ב השתנה הפירוש באופן עקיב: קשה לכעוס וקשה לרצות יצא שכרו שהוא מרויח במה שהוא קשה לכעוס מפסיד על שהוא קשה לרצות. אולם אפשר שהוא עבר שיבוש רב שלבי, עם שלב ראשון כעון כת"ר: נוח לכעוס ונוח לרצות יצא שכרו בהפסדו שהוא מרויח במה {דמ" במה} מפסיד {דמ"ד לכעוס}.)

³ ומפסיד / α / בהפסידו שהוא מפסיד B.

⁵ דלא / ב / ולא מרא.

⁶ דאינו / α / שאינו ב.

⁷ לעינו / מב / בעינו פר.

⁸ אביר לב / מב / לב אביר פר.

⁹ +פר: (ואינו פ/אבל ר) רוצה שיתנו אחרים. (לנוסח פ, אפשר שהוא דמ"ד 'ואינו' בשאר העדים. אמנם נוסח ר היא המובנת.)

¹⁰ ואינו עושה / מב / – פר.

¹¹ אלא M ויכמה כת"י של B, פנים B: ולא.

¹² הרב קצנלנבוגן תמה בנוסח זה, שהרי שומע. אך נראה ש'עושה' הוא כמו 'עושה פירות', ואין הכוונה עשיית מצוות לעומת הלימוד בם, אלא שאין מעשה השמיעה גורם לידיעה. וכן הוא כוונת α.

¹³ לומד בתוך ביתו / ר / (שלומד ב) / בתוך ביתו לומד פ / בתוך ביתו מב. (ונראה ש'לומד' נשמט באב נוסח, והוכנס מהגליון.)

¹⁴ שסופג / α / {שהוא סופג ב.} (שהוא סופג הוא נוסח רוב כלל העדים, בין במשנה בין בסידורים. שסופג: ק"ג 28 51, סידור מ4)

¹⁵ תלמיד / α / תלמיד משובח ב.

¹⁶ רחבה / α / רחבה לשמוע ב.

¹⁷ להבחין איזה לשון עיקר / α / לכוון את לבו ולידע איזה (ו) עיקר מחבירו ב.

¹⁸

¹⁹ בזו...בזו / מב / בזה...בזה פרא.

²⁰ כלומר כל / α / שכל ב.

²¹ ממנו / מר / הימנו בפא.

²² שקולטת / מב / שקולטת פרא.

אבל זה הוא²⁰ משובח מכולן, **שדומה**²¹ ל**נפה**. **שרץ**²². שמוציאה²³ את הקמח במקום שטוחנין לגרוסות לצורך סולת למנחות. שאותו קמח שנופל מן הנפה נקרא אבק של מנחות אבל הנשאר²⁴ בנפה **שנשרה** קליפתן **מפני**²⁵ שלתתן במים חוזרין וטוחנין אותן²⁶ וממנו **עושין הסולת** ו**קולטת את הסולת**.²⁷ **כתוב במשנה**.

{ה:טז}	M תלויה ²⁸ בדבר מחמת מתנות או שום דבר אחר שאינו מחמת קורבה וריעות. בטל דבר ובטילה אהבה..
B	תלויה בדבר בכלום דבר אהבה שבעולם, ולא מחמת קורבה וריעות.
α	תלויה בדבר מחמת יפיות ²⁹ או מחמת דבר אחר ולא מחמת קורבה וריעות. בטל דבר ובטלה אהבה.

{ה:יח}

כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו כדי שלא יהא הוא בגיהנם ותלמיד³⁰ בגן עדן. שנ' (תהלים ט"ז:י) כי לא תעזוב נפשי לשאול ולא תתן חסידך לראות שחת³¹.

וכל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה שלא³² יהא הוא בגן עדן ותלמידיו בגיהנם. שנ' (משלי כ"ח:יז) אדם עשוק בדם נפש עד בור ינוס אל³³ יתמכו בו.

{ה:יט}

עין טובה שאין לו קנאה על חבירו. וחביב עלי³⁴ כבודו ככבוד חבירו³⁵ ולא יותר³⁶. רוח³⁷ נמוכה. עניו ושפל ברך. ונפש שפלה שמשפיל עצמו בין אנשים ומעורב ביניהם. אבל בלעם הרשע היתה³⁸ בו עין רעה. שנ' (במדבר כ"ד:י) וישא בלעם את עיניו וירא את ישר' שוכן לשבטיו. רוח גבוהה שנ' (במדבר כ"ב:י"ג) מאן יי' לתתי להלוך עמך. נפש רחבה שנ' (במדבר כ"ב:י"ח) אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזה'. להנחיל אוהבי יש הרבה יש בידי להנחילם, היינו³⁹ פשטי דקרא. ומדרש חכמי' שלש מאות ועשרה עולמות כמניין יש'. (עו' בבלי סנהדרין ק.)

לא יחצו ימיהם בבלעם⁴⁰ ודואג ואחיתופל כת' קרא שלא באו לחצי ימיהם שהן ל"ה שנה⁴¹.

-
- 20 זה הוא מ/ זהו B/ זה בפרא.
- 21 שדומה מ/ הדומה בפרא.
- 22 שרץ מ/ שידץ בלעז ב/ שדץ בלעז M/ – פרא.
- 23 שמוציאה בפא/ שמוציא מ/ שמוציאת ר.
- 24 הנשאר α/ מה שנשאר β.
- 25 מפני מב/ – פרא.
- 26 אותן מא/ אותן בפ/ אותם ר/ – M.
- 27 הערת נוסח חסרה פרא. אולי דמ"ד סולת...סולת. (כתוב במשנה חסרה- ב)
- 28 תלויה B. התלויה M.
- 29 יפיות בפא/ יופי מר.
- 30 תלמידיו מבא/ תלמידו פרב. > odd grouping of witnesses! והשווה בסמוך שרק פ גורת תלמידו, ולא ציינתי נוסחו שם.
- 31 ולא...שחת מב/ וכו פ/ וגו רא.
- 32 שלא מבר/ כדי שלא פאB.
- 33 אל יתמכו פרב/ ולא יתמכו מ/ ולא ינוס ולא יתמכו M. (טעות משותפת).
- 34 עליו מב/ – פר.
- 35 כבודו ככבוד חבירו α/ כבוד חבירו ככבוד β.
- 36 ולא יותר α – β.
- 37 רוח מב/ ורוח פרא.
- 38 היתה מ/ היה בפרא.
- 39 היינו α – β.
- 40 בבלעם מבא/ בבלעם הרשע פר.
- 41 שנה מב/ שנים פרא.

{ה:כ1 = יהודה בן תימא}

יהודה בן תימא אומר הוי עז כנמר וקל כנשר⁴² תכף לאותה של ר' עקיבא שהיה או⁴³ עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות שנוייה⁴⁴ במס' פסחי' בפ' מקו' שנהגו (צ"ל ערבי פסחים⁴⁵; בבלי פסחים קיב.) ואתא לאורי' לן⁴⁶ דר' עקיב' לא אמ' אלא במי שהשעה דוחקת לו ביותר אבל צריך אדם לזרז⁴⁷ עצמו כנמר וכנשר לעשות רצון אביו שבשמים לכבד שבתות וימים טובים.

{ה:כ2 = עז פנים, ומוספינן}

כתוב במשנה⁴⁸ הוא היה אומר עז פנים לגיהנם וכוש פנים לגן עדן. יהי רצון.⁴⁹ ומוסיפין בו עז פנים. ר' אליע' או' ממזר.⁵⁰ {ר' יהושע אומ' בן הנדה} ר' עקיב' או' ממזר⁵¹ וכן הנידה. ושנינו⁵² במס' כלה (מסכת כלה א' ט"ז, כלה רבתי ב:ב) אמרו לן⁵³ לר' עקיב' היאך תזוז דעתך לחלוק על רבותיך⁵⁴. ומעשה היה בתלמיד⁵⁵ אחד שהיה עובר לפנייהם בקומה זקופה⁵⁶ והלך ר' עקיבא אצל אמו של אותו תלמיד אמ' לה אם תגלי את הדבר⁵⁷ אני מביאך⁵⁸ לחיי העולם הבא אמרה לו השבע לי נשבע לה וביטל⁵⁹ בלבו. אמר לה מה טיבו של זה אמרה לו כשנכנסתי לחופה פירשתי נידה ופירש ממני בעלי, ובעלני⁶⁰ שושביני. קראו עליו⁶¹ סוד יי' ליראי' (תהלים כ"ה:י"ד). פוסל את זרעו כגון נושא⁶² ממזרת ושפחה הפסולות⁶³ מן התורה. וכל הפוסל. כל הרגיל לפסול כל אדם הואיל⁶⁴ ודרכו בכך בידוע שהוא עצמו פסול לפיכך⁶⁵ אין יכול לספר בשבחו של אדם לעולם⁶⁶. אמ' שמואל במומו פוסל (בבלי קידושין ע'). כך דרך בני אדם⁶⁷ לפסול שאר אנשים במומן. מכאן א"ר אבא⁶⁸ מאחר שהכל למיתה⁶⁹ אשרי מי שגדל בתורה כו'.

⁴² וקל כנשר בפרא/B – Mm.

⁴³ תכף לאותה של ר' עקיבא שהיה אומר / α בסמוך דהיא דר' עקיבא דאמ' ב.

⁴⁴ שנוייה / מב/ שנוייה היא פרא. / תנין (B+) לה) ב.

⁴⁵ הטעות בכל העדים. הציע הרב קצנלנבוגן שמקור הטעות בסידור הפרקים 'פסח ראשון' שהזכיר המאירי, ואינו נראה דמ"מ עברי פסחים הוא החמישי לסדר זה, וכבר מצאנו כמה מראה מקומות שגויות בפירוש למס' אבות, וע"י במבוא.

⁴⁶ לן / מ/ – בפרא.

⁴⁷ +פרא את

⁴⁸ כתוב במשנה / מ/ – בפרא.

⁴⁹ יהי רצון / מ – בפרא.

⁵⁰ ר' יהושע... הנדה / בר – מפא. (אולי דמ"ד ר' ?)

⁵¹ ממזר.. ממזר וכן הנידה / α – ב. (דמ"ד)

⁵² ושנינו / α / ותנין לה ב.

⁵³ לן / מ/ – Bm.

⁵⁴ רבותיך / α / רבותר / M רבותינו B.

⁵⁵ ומעשה היה בתלמיד / α / שעל תלמיד ב.

⁵⁶ +B, היו חולקין.

⁵⁷ תגלי את הדבר / α / תגלי לי דבר אחד ב.

⁵⁸ מביאך / בפא-B-ר / מבוא אותך / ר / אביאך Bm.

⁵⁹ נשבע.. וביטל / פרא / נשבע.. ביטל / מ / ונשבע.. וביטל Bm.

⁶⁰ ובעלני / מב/ ובעל אותי פרא.

⁶¹ +פרא 'המקרא הזה'

⁶² כגון נושא / מב/ נושא אשה שאינה הוגנת לו כגון פרא.

⁶³ הפסולות / מב/ פסולות פ/ שהן פסולות רא.

⁶⁴ הואיל / מב/

⁶⁵ לפיכך / α / לכך ב.

⁶⁶ לעולם / בפרא – מב.

⁶⁷ דרך בני אדם לפסול שאר אנשים במומן / α / דרכו של אדם לפסול אחרים במומו ב.

⁶⁸ מאמר זה אינו מופיע בדפוסים המשניות, וזה לשונו מתוך מהד' שרביט (עמ' 215, ברייתא מס' י. ע"פ סידור ר' שלמה מסג' למס'. במשנת ראובן הביאו נסוח ש"ס כתי"י מינכן) ר' יהודה בר אבא אומ' אשרי מי שגדל בתורה, ועושה נחת רוח ליוצרו, גדל בשם טוב ונפטר בשם טוב מן העולם, ועליו אמר שלמה חכמתו טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו. למוד תורה הרבה כדי שיתנו לך שכר הרבה, ודע מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבוא. והמאמר דומה לדברי ר' יוחנן בשם ר' מאיר (כצ"ל שם) בבלי ברכות י"ז., וכן מופיעים במס' שמחות ס' חיבוט הקבר א:ט (מה"ד היגר).

⁶⁹ למיתה / מב/ למיתה (+פ: הם) עומדים פרא.

⁷⁰ר' חנניה ⁷¹בן עקשיה או' אינו לא מן הברייתא ולא מן ⁷²המשנה ⁷³אלא **סיום נאה** ⁷⁴הוא ⁷⁵ונהגו העם לאומרו בסיום הפרקים. ⁷⁶לפי שאין או' קדיש על המשנה אלא על **האגדה** ⁷⁷. כדאמ' ⁷⁸(בבלי סוטה מט.) ואיהא ⁷⁹שמי' רבה ⁸⁰דאגדתא.

⁸¹{ה:כב = בן בגבג}

הפוך בה והפוך **בה** סלסליה ותרוממין. שכל שעה תמצא בה חידושים וטעמי'.

דכולה בה. שכל מה ⁸²שתרצה תמצא בה.

ואל תתמה במשנה זו שהיא לשון ארמית שהרי כמותה יש בתלמוד **כגון** ⁸³אם אוביר ולא אעביד (משנה בבא קמא ט'ג'). בנן נוקבן

דיהוון ⁸⁴ליכי' מינאי' (משנה כתובות ד'י"א). **ועל דאטפת אטפון** ⁸⁵(משנה אבות ב'ו:').

ס'ליק "פרק" חמישי". וס'ליק' מש"נה מ"סכ' אבו"ת.

{ה:כא = ברייתא דבן חמש}

הוא היה אומר. שמואל הקטן.	
בן חמש שנים למקרא ולמדנו מן הערלה שהיא אסורה כל ⁸⁶ שלוש שנים ואפי' בהנאה. וברביעית מותרין ⁸⁷ על ידי פדייה. אבל בחמישית תאכלו את פרייה להוסיף לכם תבואתו (ויקרא י"ט:כ"ה) וכן? בתינוק בן חמש אספי ⁸⁸ ליה כי תורא ⁸⁹ .	בן חמש שני' למקרא קרא {קא דריש} ⁹⁰ דכת' ובשנה הרביעי' יהיה כל פרי קדש שמחנכין אותן לאותיות אבל בשנת ה' ⁹¹ כת' (ויקרא י"ט:כ"ה) להוסיף לכם תבואתו. כדאמרינ' התם (בבלי בבא בתרא ח:): מכאן אילך {אספי ליה} ⁹² כי תורא..
בן עשר למשנ' שכן מצינו בלויים שכתוב אחד (במדבר ח'כ"ד) אומר מבן חמש ועשרים ⁹³ וכתוב אחד (במדבר ד'ג') אומר מבן שלוששים . ⁹⁴ אי איפשר לומר מבן עשרים וחמש	בן עשר למשנה דודאי {ב} אילו ה' למד המקרא {שכל} ¹⁰¹ תלמיד שאינו רואה סימן יפה במשנתו ה' שנים ¹⁰² שוב אינו רואה וכדאשכח' גבי לויים ¹⁰³ דהו' גמירי הילכו' עבודה בה' שנים

⁷⁰בכתי" M ברייתא דר' חנניה בן עקשיה נמצא בסוף פרק ששי, ואחר 'מי' שגדל בתורה' ממשיך 'הפוך בה'.

⁷¹חנניה {מב/ חניא פר.

⁷²מן {בפ/ – מר.

⁷³לא מן הברייתא ולא מן המשנה {α/ לא מן המשנה ולא מן הברייתא β.

⁷⁴נאה {מ/ יפה בפר.

⁷⁵הוא {מב/ – פר.

⁷⁶+β: שכך נוהגין בכל שבת לסיים בר' חנניה בן עקשי' אומ'

⁷⁷האגדה {מ/ ההגדה ב/ אגדתא פר.

⁷⁸כדאמ' {מ/ כדאמרי' בפר/ כדאמר מר B/ ואמרינן בעלמא אמאי קאי עלמא אסדרא דקדושתא M.

⁷⁹ואיהא {מב/ איהא M/ ויהא B/ יהא ר.

⁸⁰רבה {מר/ רבא בפר.

⁸¹במה"ק מובא כאן ברייתא דבן חמש.

⁸²שכל מה {בפר/ שכל מ/ דכל שעה M.

⁸³כגון {מ/ – בפר/ כמו β.

⁸⁴דיהוון פר/ דתהוויין {ב/ דהוון מ/ דיהוי M.

⁸⁵ועל דאטפת אטפון {מב/ אינון תהוויין יתבן בביתי ומתנואן על נכסאי עד דתנסבאן לגוברין רפ.

+β ועוד נגד °שמיה (שמא B) אבד שמיה.

+B כי בי ירבו ימיר ויוסיפו לך שנות חיים.

⁸⁶כל {מ/ עד פר/ – ב.

⁸⁷מותרין {מא/ מותרת בר.

⁸⁸אספי {ר/ ספי מא.

⁸⁹כי תורא {מ/ כתורא ברא.

⁹⁰קדיש M.

⁹¹ובשנה החמישית B

⁹²קבל אוסף ליה M.

⁹³במ' ח: כד זאת אנשר ללויים מבן חמש ועשרים שנה ומעלה יבוא לצבא צבא בעבדת אהל מועד:

⁹⁴שלושים {מר/ שלושים שנה בא. (טעות polygenetic)

¹⁰¹בכל M

¹⁰²בחמש שנים סימן יפה במשנתו B

¹⁰³גבי לויים M. בלויים B.

וכדאמרין בהכל שוחטין (בבלי חולין כ"ד.) קראי אהדדי כת' אחד אומי' מבין כ"ה שנה וכת' אחד אומי' מבין ל' שנה. הא כיצד? {מ} בן כ"ה היה בא ללמוד ולומד עד ל' {נמצא כל תלמודו בה' שנים} והיינו טעמי נמי דבן ט"ו לתלמוד ול' {מד תלמוד עד שהוא בן כ' שנים מיכן ואילך רודף אחר מזונותיו..}	שכבר נאמר בן שלשים. הא כיצד, עשרים וחמש לחנוך ושלשים⁹⁵ לעבודה. מכאן לתלמיד שלא ראה סימן יפה במשנתו חמש שנים שוב אינו רואה. (ע' בבלי חולין כ"ד.) שכל חמש שנים זהו⁹⁶ זמנו של לימוד מקרא. והוא עד⁹⁷ עשר שנים. ואחר שלמד המקרא והוא בן עשר⁹⁸ מתחיל לעסוק במשנה⁹⁹. למד המשנה באותן חמש שנים חוזר ולומד התלמוד עד עשרים שנה דהיינו חמש שנים, עד שילמוד כולם¹⁰⁰ חמש למקרא וחמש למשנה וחמש לתלמוד והיינו דאמ' בן עשרים לרדוף. שחוזר על תלמודו שהרי למד כל צורכו.
בן י"ג למצוות {ד} כת' איש או אשה כי יעשו מכל חטאות האדם ואינו קרוי איש עד שהוא בן י"ג {שנה} וכדאשכחן התם (בראשית ל"ד:ב"ה) {ו} יקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו. ואז היה לוי בן י"ג שני' כשתחשב כ'¹⁰⁹ שנים שעש' יעקב בבית אל.	בן שלש עשרה למצוות למדנו משמעון ולוי שכתוב בהן (בראשית ל"ד:ב"ה) איש חרבו. ואותו היום בן שלש עשרה היו. שהרי עמד¹⁰⁴ יעקב בבית לבן עשרים¹⁰⁵, וארבעה עשרה בבנותיו. ושש שנים בצאנו. ואחר שבע שנים ראשונים נשא לאה וילדה לו בנים. ואתה מוצא שבשתי שנים נולדו ראובן ושמעון ולוי לפי שאיפשר¹⁰⁶ עיבורן לשבעה חדשים או לששה חדשים ויום אחד נולדו¹⁰⁷ השנים. והשלישי לתשע' ונשתיירו מאילו עשרים אחד עשר. וכת' (בראשית ל"ג:י"ז) ויעקב נסע סוכת סכותה ולמקנהו עשה סוכות. שני ימות הגשמים וימות החמה בינתיים כמו ששנינו (בבלי מגילה י"ז.) הלך לסוכות ועמד שם שנה ומחצה. וששה חדשים קודם לכן לפי שלא שהה פחות מיכן, הרי י"ג. וקראן הכת' איש חרבו¹⁰⁸.
בן י"ח לחופה ד"ה פעמי' כתי' אדם מבראשית עד כי מאיש לוקחה זאת (בראשית ב' כ"ג)..	בן שמונה עשרה לחופה. כנגד שמונה עשרה אדם הכתובים בפרשה מן ויאמר אלהים נעשה אדם (בראשית א' ב"ו) עד ויבן [י' אלהים]¹¹⁰ את הצלע (בראשית ב' ב"ב). ואם תמצא תשע עשרה הוצא אחד לגופיה והשאר לדרשה.
	י"א בן עשרים לרדוף אחר מזונותיו שיש לו ריחים בצוארו על שנשא אשה בשמונה עשרה¹¹¹ והוליד בנים בשתי שנים. וכבר שנה תלמודו ויעסוק בדרך ארץ.
	י"א בן עשרים לרדוף. עד עשרים שנה אין מענישין אותו בשנת בית דין¹¹² של מעלה דכת' (בראשית ח' ב"א) כי יצר

⁹⁵ ושלשים {מ} בן שלשים ברא.

⁹⁶ זהו {מב} שהוא רא.

⁹⁷ עד {מ} בן ב' – רא.

⁹⁸ +בר: שנים.

⁹⁹ +רא~ב: כל חמש שנים עד חמש עשרה. וכשהגיע לחמש עשרה וכבר

¹⁰⁰ כולם {ע"פ ב'} כלם ב' כלום מ' הכל רא.

+בר~א: וכן הוא אומי' שלשים במועצות ודעת.

¹⁰⁴ עמד {רא} למד מב. (קריאה משנית משותפת מב)

¹⁰⁵ +בר: שנה

¹⁰⁶ שאיפשר {מ} שאי אפשר רא/ שאפשר ב. (ומ שוה לרא, וסופר ב לא הבין.)

¹⁰⁷ נולדו {מ} היו ברא.

¹⁰⁸ איש חרבו {א} איש חרבו על ירכו מ' אחי דינה ב' ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו ויבואו על העיר בטח

ויהרגו כל זכר ר. (מ – השלמה מוטעה. וב הוא קיצור ציטוט לא מוצלח.)

¹⁰⁹ האות לא ברור לי. והוא בין ב'כ. והוא כ במה"ק. העיר שם שהוא כנראה טעות. וא"כ עוד טעות משותפת לכלל ל.

¹¹⁰ יי אלהים {רא וגליון ב' – מ. (אינו ראה contamination), שהוא השלמה ע"פ המקרא.)

¹¹¹ על..עשרה {מב} – רא.

¹¹² בישיבת ב"ד {מ} ב"ד ב' בישיבה רא. (אפשר שהצירוף הוא עירוב שני הנוסחאות, אך נראית יותר שהיא המקורית, ומפאת נדירת הביטוי נשתבש בשאר העדים.)

	לב האדם רע מנעוריו. מכאן ואילך רודפין אותו בית דין ¹¹³ של מעלה.
בן ל' לכה שכן בני ¹¹⁷ לוי לא היו יכולים לישא בכתף שלא היה בהם כח עד ל' שנה ¹¹⁸ ..	בן שלשים לכה. למדנו ¹¹⁴ מלויים שמבן¹¹⁵ שלשים היתה עבודת הקודש עליהם בכתף ¹¹⁶ ישאו (במדבר ז' ט'). ופורקין ומקימין את המשכן מבן שלשים שנה.
בן מ' לבינה כדא' בפ"ק דע"ז ¹²³ (בבלי עבודה זרה ה':) ולא נתן {ה'} לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע עד היום הזה (דברים כ"ט ג'): מיכאן לתלמיד שאינו עומד על דעת רבו עד שהוא בן מ' שנה.	בן ארבעים לבינה. דלא קאי איניש אדעתא דרביה עד ארבעין שנין. כמו שמצינו במשה שלא רמז להם לישראל עד¹¹⁹ ארבעים¹²⁰ משניתנה לו את התורה שהרי הפסוק הזה (דברים ה' כ"ז) מי יתן והיה לבכם זה¹²¹ שהשכינה אמרו ¹²² בשעת מתן תורה ולא הרגיש בו משה עד ארבעים שנה שאמ' להם היה לכם לומר אתה תן. מכאן שאינו עומד על דעת רבו עד שלמד לפניו עד ארבעים שנה. (עי' בבלי עבודה זרה ה':)
בן נ' לעיצה מבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה ולא יעבד עוד. ושרת את אחיו באוהל מועד שמיעצן ומלמדן לשמור משמרתן..	בן חמשים לעיצה. למדנו מן הלויים שנ' בהם (במדבר ח' כ"ה) ומבן מחשים שנה ישוב מצבא העבודה ולא יעבוד עוד. אלא מה יעשה? ושרת את אחיו (במדבר ח' כ"ז) בעצה המשיא להם.
בן ס' לזקנה שכן בכ"לח' בגימ' ס' {שנ' (איוב ה' כ"ז)} תבוא בכלח אלי קבר. ב'כ"לח' בגימ' ששים.	בן ששים לזקנה. וכן הוא אומר (איוב ה' כ"ז) תבא בכלח אלי קבר. ב'כ"לח' בגימ' ששים.
בן ע' לשיבה שכן כת' (תהלים צ"ו) ימי שנותינו בהם שבעים שנה. והם ע' שנה נקרא שיבה בלבד.. B} בן שבעים לשיבה – שכתוב (איוב ט"ו:י) גם שב גם ישיש בנו וגו', וכשנכפלו שני חיי איוב (עי' בראשית רבה פרשה ס"א) היה מאה וארבעים שנה, שמע מיניה דבן שבעים שנה היה שיבה. אע"פ כתוב אחרי זאת, דמות דרשה הוא דדרשינן{	בן שבעים לשיבה. מדוד שכל ימיו לא היו אלא שבעים וכת' בו שיבה בדברי הימים' (דברי הימים א כ"ט:כ"ח).
בן פ' לגבורה. ואם בגבורות שמונים שנה.. B} בן שמונים לגבורות – כלומר דבר גדול הוא אם יחיה אדם עד שמונים שנה. שנאמר () ואם בגבורות שמונים שנה.	בן שמונים לגבורות שנים¹²⁵. וכן הוא או¹²⁶ (תהלים צ"ו) ואם בגבורות שמונים שנה.
	בן תשעים לשוח הולך שוח וכפוף. וי'א' לקבורה כמו שוחה.
בן ק' כאילו מת. נשתנה דמותו לכל דבר וכל בני ביתו מקללין אותו ומבקשין מיתתו ואפילו תינוקות משחקין ממנו וציפור דרור מנערתו משנתו (עי' קהלת י"ב:ד').. B} – אין פירוש	בן מאה כאילו מת. ¹²⁷

¹¹³ בית דין מב/ בישיבה רא.

¹¹⁴ למדנו) א-ר/ – ב.

¹¹⁵ שמבן) רא/ שכל ב.

¹¹⁶ הקודש עליהם) מבר/ הקדש שנא' ומבן שלשים שנה יבא לצבא צבא בעבודת אהל מועד וכתוב כי עבודת הקדש עליהם א.

¹¹⁷ שכן בני M. שבני B.

¹¹⁸ לישא בכתף עד שלושים, מפני שלא היה בהן כח B. (שינוי סדר)

¹¹⁹ עד} מב/ אלא לאחר פ-א.

¹²⁰ ארבעים} מב/ ארבעים שנה פרא.

¹²¹ +רא: להם

¹²² אמרו} מ/ אמ' להם בפא/ אמרה להם ר.

¹²³ בפ"ק דע"ז M. התם B.

¹²⁴ הפי' במה"ק שונה לחלוטין. וכן מכאן עד סוף הברייתא.

¹²⁵ לגבורות שנים} מב/ – פרא. B+: כלומר דבר גדול הוא אם יחיה אדם עד שמונים שנה.

¹²⁶ וכן הוא אומר} מ/ שני ברB/ – M.

¹²⁷ ובן מאה כאילו מת} פרא/ – מב. +פ: ..מת ועבר. +א: ..מת ובטל מן העולם.

סליק פרק ה..

{פרק ו}

פרק ו

ר:א

שנו חכמי בלשון המשנה. כלומר ברייתא היא ובלשון משנה היא שנויה אבל אינה משנה¹²⁸. ומה שנו? ר' מאיר אומר. ולפי שעד עכשיו כל הפרקים משנה, לפיכך הוצרך להודיע שמכאן ואילך ברייתא היא ומתוך שהללו דברי האגדה¹²⁹ הן נהגו¹³⁰ לאומרו בבית הכנסת עם פרקים הללו של מסכת אבות. זוכה לדברים הרבה. להיות צדיק וחסיד כדלקמן. כדיי הוא לו. ראוי הוא¹³¹ לו שנברא בשבילו. וכן הוא אומר (קהלת י"ב:י"ג) כי זה כל האדם. נקרא ריע. ולי מה יקרו רעין אל (תהלים קל"ט:י"ז). אהוב. ישליו אוהבין ואומר (תהלים קי"ט:קס"ה) שלום רב לאוהבי תורתך. אוהב את המקום עושה¹³² מאהבה. אוהב את התורה¹³³. מקרבן לתורה ומלמדן. ומלכשתו התורה. ומכשרתו. צדיק הולך בתומו ואינו עושה עול. חסיד עושה לפניו משורת הדין. ישר עושה וישר, ועדיף מצדיק. ונהנים ממנו לעיצה ותושיה. שנ' (משלי ח':י"ד) לי עיצה ותושיה דלעיל מהאי קרא כת' (משלי ח':ב"ב) יי' קנני ראשית דרכו וסמיך ליה () עיצה כלומר עיצה וגבורה ובינה ללומדי להיות לבני אדם לעזר. תושיה. ליי'לטיץ¹³⁴.

{ו:ב}

מוחל על עלבוננו מעביר על מדותיו מרוב ענוה. מעלבונה של תורה. מעלבון שעולבין את התורה שהיא עלובה על שאין עוסקין בה¹³⁵. נזוף. מנודה. ויגער מתרגמין¹³⁶ ונזף (בראשית ל"ז:י). נזם זהם באף חזיר. שאינו משמרו אלא הולך ועובר באשפה והרי הוא מאוס¹³⁷. כך תלמיד חכם הסר מטעמה של¹³⁸ תורה שהוא מאוס כמו זה¹³⁹. אין¹⁴⁰ לך בני חורן. לפי שבני אדם מכבדין ומשמעין לפניו¹⁴¹. וממתנה נחליאל. כיון שנותנין לו (תורה במתנה)¹⁴² נחלו אל. וכיון שיש לו נחלה עולה לגדולה¹⁴³ שנ' (במדבר כ"א:י"ט) ומנחליאל במות.

¹²⁸ אבל אינה משנה {B/M – B.

¹²⁹ האגדה {מ/ אגדה B/M/ הגדה B.

¹³⁰ נהגו {B/M נתקנו M/ נתנו ב.

¹³¹ הוא {B/M – B.

¹³² עושה {מב/ שעושה MB.

¹³³ התורה {מב/ הבריות MB.

¹³⁴ תושיה. ליי'לטיץ {מ/ תושיה לאלטיץ בלעז B/ תושיה היא התורה M/ – ב.

¹³⁵ עוסקין בה {מב/ לה עוסקין MB.

¹³⁶ ויגער מתרגמין {מ/ כמו ויגער בו אביו ומתרגמין B/M/ כמו ויגער בו אביו מתרגמין B.

¹³⁷ והרי הוא מאוס {מב/ וכל שעה הוא מאוס M/ ומימאס B.

¹³⁸ טעמה של {מב/ טעמים של B/ טעמי M.

¹³⁹ שהוא מאוס כמו זה {מב/ שהוא מאוס כמנודה הזה B/ והוא מאוס M.

¹⁴⁰ אין {M/M ואין B.

¹⁴¹ מכבדין ומשמעין לפניו {M/B/ ומשמעין ומכבדין אותו מלפניו M/ מכבדין אותו ומשמעין אותו ב.

¹⁴² תורה במתנה {B/M – מ. (M השמיט כל הפירוש)

¹⁴³ וממתנה..לגדולה {מב/M – M. (צ"ע טעם ההשמטה).

{ג:}

או דבר אחד של טעם בסמוך להאי קרא דואתה אנוש כערכי (תהלים נ"ה:י"ד) סמוך אידך קרא אשר יחדיו נמתיק סוד (תהלים נ"ה:ט"ו). לפי שמצאו אחיתופל¹⁴⁴ שהיה יושב יחידי ועוסק בתורה, אמר לו למה אתה לומד יחדי, והלא כבר נאמר (ירמיהו נ"ל:יז) חרב על הבדים ונואלו. שוב פעם אחרת¹⁴⁵ מצאו שהיה נכנס לבית המדרש בקומה זקופה. אמ' לו והלא כבר נא' (ויקרא י"ט:ט"ז) את מקדשי¹⁴⁶ תיראו שצריך לו (לאדם)¹⁴⁷ ליכנס שם¹⁴⁸ במורא שתהא¹⁴⁹ אימת שמים עליו. וכן הוא או' (תהלים נ"ה:ט"ז) בית אלהים נהלך ברגש. לשון אימה ופחד. וי'א' ברגש נכנס¹⁵⁰ לשם בכל כחו. לפי שנ' (משלי י"ד:כ"ח) ברוב עם הדרת מלך. (ע' מסכת בלה ה'ד')

ואתה אנוש כערכי (תהלים נ"ה:י"ד) כמותי חשוב¹⁵¹.

מידעי. כמו אנשים חכמים ונבונים וידועים (דברים א'י"ג).

ומה דוד מלך ישראל עשאו לאחיתופל רב ואלוף בשני¹⁵² דברים.

ואין כבוד אלא תורה. כלומ' אלא לתורה¹⁵³. על עיסקי תורה שהוא לומד בא לו כבוד¹⁵⁴.

כבוד חכמים ינחילו. מה טעם¹⁵⁵ נוחלין כבוד לפי שלומדין¹⁵⁶ את התורה וירשין אותה בנחלה.

ואין טוב אלא תורה.

{ד:}

פת במלח תאכל אפי' אין לו¹⁵⁷ אלא פת במלח אל תמנע מלעסוק בתורה.

במשורה. מידה קטנה.

ובתורה תיעמל¹⁵⁸

אל תחמוד כבוד¹⁵⁹ להתכבד בתורתך. שמתוך כך נארה כמי שתעשה שלא לשמה.

ששולחנך גדול משולחנך. שכן שתקבל על לימודה של תורה.

שהמלכות בשלשים מעולות. והכהונה בכ"ד¹⁶⁰. פיר' במקום אחד¹⁶¹.

באימה ביראה. שלא¹⁶² יהא לבו גבוה עליו. כמו שאמרו (בבלי ברכות כ"א): יום אשר עמדת לפי יי' אלהיך בחורב (דברים ד'י').

ולהלך () בעלי קריין אסורין, ומתוך קלות ראש והרהור הלב¹⁶³ בא לידי קרי.

בשמחה. לפי שאין השכינה¹⁶⁴ שורה מתוך עצלות ולא מתוך עצבות¹⁶⁵ אלא מתוך שחמה של מצוה.

ביישוב גר'. ביישור' הדעת.

¹⁴⁴ שהיה {מ/ לדוד שהיה B/ שדוד M.

¹⁴⁵ אחרת {מ/ אחת MB.

¹⁴⁶ את מקדשי {מב/ ומקדשי B/ ומקדשי M.

¹⁴⁷ לאדם {MB – מ.

¹⁴⁸ שם {שם/ לשם M – ב.

¹⁴⁹ שתהא {מ/ שיהא ב/ כדי שתהא MB.

¹⁵⁰ נסכנס {מ/ ליכנס B.

¹⁵¹ כמותי חשוב {מב/ חשוב כמותי MB.

¹⁵² בשני {מ/ בשביל שני MB.

¹⁵³ אלא לתורה {מ – B.

¹⁵⁴ B+ ולא אצריך לנהוג בו קאי, והכי קאמר

¹⁵⁵ MB++ אין (שארין M) כבוד בא לו לאדם אלא

¹⁵⁶ שהוא למד בא לו כבוד {מב (ב: הכבוד) – MB.

¹⁵⁷ מה טעם {מב/ ולמה הם MB.

¹⁵⁸ לפי שלומדין {מב/ בשביל שהם לומדים MB.

¹⁵⁹ לו {מב/ לך לאכול M/ לך לוכל B.

¹⁶⁰ תיעמל {מ/ תעמול M/ אתה עמל B.

¹⁶¹ +מ: יותר מלימודך

¹⁶² בכ"ד {M/ בעשרים מ/ בעשרים וארבעה B/ בעשרים וארבע B.

¹⁶³ כאן מוסיף B ביאור לפיסקא זו, והוא הוספה ע"פ ר"י בר"ש, וניכר הדבר שהוא הוספה משנית, שהרי כבר נאמר שפרשתי

במקום אחד!

¹⁶⁴ שלא {MB/ כדי שלא מ.

¹⁶⁵ קלות ראש והרהור הלב {מב/ קלות ראשו של אדם M/ קלות ראש והרהור לבו של אדם B. (נפל שינוי סדר M: בא לידי

קרי וגם מהרהור הלב. ויש להעלות האפשרות ש B הוא נסיון שילוב הנוסח שנוצר בעקבות טעותו של M.)

¹⁶⁶ השכינה {מב/ שכינה B.

¹⁶⁷ מתוך עצלות ולא מתוך עצבות מ/ לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות B/ מתוך צעת MB.

במיעוט סחורה. דאמרין (בבלי עירובין נ"ה.) לא תמצא לא בתגרים ולא בסחרנים¹⁶⁶ במיעוט דרך ארץ. שלא יהא מצוי עם בני אדם בשוק.

בקבלת {הייסורין. מקבל }¹⁶⁷ ייסורין מאהבה.

{ו:}

מתרחק מן הכבוד. ואינו רודף אחר הכבוד אחת היא¹⁶⁸.

שואל ומשיב אחת היא¹⁶⁹. כלומר שאינו משיב עד ששואל {תחילה כדי ששיב תשובה הגונה.

ומכריעו לכף זכות הדן¹⁷⁰ את חבריו לזכות¹⁷¹.

מעמידו על האמת. רודף אמת ושלוש עם הכל. שומע כל מה אומר ? רבו ומוסיף. אבל לא לסתור על דברי רבו.

והמתכוין את שמועתו כשמורה הוראה מכין באותו ענין שאמר לו רבו¹⁷², אבל אינו מוסיף דבר. ויאמר¹⁷³ שכך אמ' לו רבו אלא אם כן אמ' לו¹⁷⁴.

{ז:}

שהיא נותנת חיים לעושיה. אוכל פירות בעולם הזה והקין קיימת לו לעולם הבא.

כי חיים הם למוצאיהם. אל תיקרי למוצאיהם. אלא למוצאיהם בפה. בעולם הזה.

ושקוי¹⁷⁵ לעצמותיך. שיהא משקה עצמותיך היבשות¹⁷⁶ בקבר. ושמא תאמר לחיים הוא זוכה אבל מי יימר¹⁷⁷ שיהא זוכה

לעושר שהרי כמה¹⁷⁸ בני אדם המרובין¹⁷⁹ בעניות שהמות טוב להם מן החיים¹⁸⁰ לכך הוא אומר (משלי א' ט') **כי לוית חן הם**

לראשין וענקים לגרורותיך ואיזהו דבר המביא אדם לחן ורחמים הוי או' זה ממון¹⁸¹. ושמא תאמר ממון יתנו לו¹⁸² אבל לא

יהיה מכובד בין אנשים, לכך נאמר (משלי ד' ט') **עטרת תפארת תמגנך.** ושמא תאמר אפי' שלא לשמה¹⁸³, לכך נאמר (משלי ג' ט') **אורך**

ימים בימינה למיימינים¹⁸⁴ בה שלומד לשמה יש לו אורך חיים¹⁸⁵ ואין צורך לומר עושר וכבוד. למשמאילים בה ועושר

וכבוד¹⁸⁶ יתנו לו¹⁸⁷ אבל לא חיים ארוכים. ושמא תאמר לחיים ולעושר הוא זוכה אבל לא לשלוש. לכך נא' (משלי ג' ב') **ושלוש יוסיפו לך.**

{ח:}

עטרת¹⁸⁸ זה עושר¹⁸⁹. **תפארת** זה הנוי. **והבנים** ותפארת בנים אבותם. **והכח תפארת** בחורים כחם. **והכבוד** נגד זקיניו כבוד.

והחכמה שהרבה זקינים יש בכאן ונדרוש אחד מהם לזה שקנה חכמה.

{כאן מופיע ברייתא דבן חמש בכת"י מב, והוא לעיל בפרק ה בשאר כתבי היד.}

¹⁶⁶ לא {MB – במ.

בתגרים ולא בסחרנים) ~מב/ בסחרנים ולא בתגרים MB.

בסחרנין {MB/ בסחרנין ב/ בסחרנים מ.

¹⁶⁷ הייסורין מקבל {MB – מב.

¹⁶⁸ אחת היא {מ/ אחד ב/ **כחדא חשיב להו B/ כחדא חשבינ להו M.**

¹⁶⁹ אחת היא {מ/ נמי חדא M/ נמי חדא היא B – ב.

¹⁷⁰ תחילה..הדן {MB – מ.

¹⁷¹ לזכות {MB/ בזכות מ.

¹⁷² שאמר לו רבו {MB/ שאמרין לו רבותיו ב.

¹⁷³ ויאמר {מב/ ואינו אומר M/ לומר B.

¹⁷⁴ אמר לו {מ/ אמר לו רבו MB.

¹⁷⁵ ושקוי {מB/ ואומ' ושקוי BM.

¹⁷⁶ היבשות {מב/ MB –

¹⁷⁷ יימר {מ/ יאמר MB.

¹⁷⁸ כמה {מב/ יש לך כמה MB.

¹⁷⁹ המרובין {מ/ המדוכין ב/ הנידונין MB. (השווה לעיל משנה ד:כב)

¹⁸⁰ החיים {MB/ החיות מ.

¹⁸¹ ממון M/ הממון B.

¹⁸² לו {M/ לך B.

¹⁸³ +B: זוכה לדברים הללו

¹⁸⁴ למיימינים {BM/ במיימינים מ.

¹⁸⁵ חיים {M/ ימים B.

¹⁸⁶ עושר וכבוד {MB/ כבוד מ.

¹⁸⁷ לו {מB – במ.

¹⁸⁸ עטרת {BM/ עטרה מ.

¹⁸⁹ עושר {מב/ **העושר MB.**

{ו:א}

חמשה קניינין קנה הקב"ה בעולמו. ¹⁹⁰ כלומר חמשה דברים יש לו להקב"ה בעולמו שכל העולם כולו נתקיים ¹⁹¹ בשביל כל אחד ואחד. ¹⁹²

י" קנני ראשית דרכו. שבראה ¹⁹³ קודם לעולם. שכשנברא העולם אחריה ¹⁹⁴, יתקיים העולם בשביל התורה שנ' (יירמיהו ל"ג:ב"ה) אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמת ¹⁹⁵.

שמים וארץ קניין אחד. שהם עמודו של עולם. שנ' ¹⁹⁶ (ישעיהו ס"ו:א') השמים כסאי והארץ הדום רגלי נאמר כאן ארץ ונאמר להלן ארץ שנ' מלאה הארץ קניינין מה להלן שמים וארץ אף כאן שמים וארץ ¹⁹⁷.

{ו:ב}

אברהם מניין. שבראו הקב"ה שיתקיים העולם בשבילו ¹⁹⁸ שנ' (בראשית י"ד:ט) ויברכהו וימאר ברוך אברהם לאל עליון ¹⁹⁹ קונה שמים וארץ.

מב	MB
ובשבילו נתקיים העולם שנ' () אחד היה אברהם וירש את הארץ כל הארץ יירש ונחל על שם שקיימה וא' () צדיק יסוד עולם ובימיו לא היה צריך זולתו ²⁰⁰ .	שבשבילו מתקיים העולם ²⁰¹ , לפי שהוא קירבן ²⁰² תחת כנפי השכינה ומחזירן למוטב, ואומר להם דברים הניכרין.

{ו:ג}

מב	MB
עם זו קנית. והעולם מתקיים על ידם, שעוסקין בתורה ובמצות. שנ' (תהלים ט"ז:ג') לקדושים אשר בארץ המה אדירי כל חפצי במ שהם עיקר אדירה של ארץ ואומר (בראשית א'א') בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ ואמרינן (ויקרא רבה ל"ד:ד') בשביל ישראל שנקראו {ראשית שנאמר} ²⁰³ (יירמיהו ב'ג') קודש ישראל ליי' ראשי תבואתה.	ישראל מניין שנקראו קניין. שנאמר עם זו קנית. ומניין שמתקיים העולם ²⁰⁴ בשבילם שנ' (תהלים ט"ז:ג') לקדושי אשר בארץ המה אדירי כל חפצי במ. אדירי שהם אדירה של ארץ ²⁰⁵ .
מקדש יי' כוננו ידיך. נאמר כאן (שמות ט"ו:י"ז) מקדש ולהלן הוא אומר ²⁰⁶ (תהלים ע"ח:ד') ויביאם אל גבול וג' מה כאן מקדש. אף להלן מקדש. וכת' (שם) הר זה קנתה ימינו.	מקדש יי' כוננו ידיך עדינו ²⁰⁷ לא מצינו בו קניין אלא מפני שנאמר ²⁰⁸ כאן מקדש ולהלן הוא אומר' (תהלים ע"ח:ד') ויביאם אל גבול קדשו הר זה קנתה ימינו ²⁰⁹ מה כאן מקדש ²¹⁰ אף להלן מקדש. וכת' הר זה קנתה ימינו. ²¹¹

¹⁹⁰ כלומר.. בשביל כל אחד ואחד {מב/ – MB.

¹⁹¹ העולם כולו מתקיים {מ/ העולם מתקיים ב.

¹⁹² כל אחד ואחד {מ/ כל אחד מהם ב.

¹⁹³ שבראה {מ/ בראה ב/ שבראם M/ שבריא אתה B.

¹⁹⁴ שכשנברא העולם אחריה {מב/ מפני שכשעלה בחמשה (B+ לפניו) לבראות עולמו MB.

¹⁹⁵ שנ' אם לא בריתי..לא שמת {מב/ – MB.

¹⁹⁶ שנ' השמים {מב/ שנ' כה אמר ה' השמים MB.

¹⁹⁷ MB+ וכתוב קנייניך.

¹⁹⁸ שיתקיים העולם בשבילו {מ/ שיתקיים העולם למענו ב/ להיות קניינו של עולם M/ להיות קניינו ולהתקיים בשבילו B.

¹⁹⁹ MB+ ולמה, בשביל שהוא

²⁰⁰ בכת"י מ כאן רווח כחמשה אותיות באורך.

²⁰¹ מתקיים הועלם {M/ העולם מתקיים B.

²⁰² קירבן {M/ מקרב הבריות B.

²⁰³ ראשית שנאמר {ב/ – מ.

²⁰⁴ שמתקיים העולם M/ שהעולם מתקיים B.

²⁰⁵ אדירי שהם עיקר אדירה של ארץ {M/ שהם עיקר הדירה של ארץ B.

²⁰⁶ נאמר כאן מקדש ונאמר להלן {ב/ ונאמר כאן ונאמר להלן מ.

²⁰⁷ עדינו M/ עדיין B

²⁰⁸ מפני שנאמר {B/ מפני כת' M.

²⁰⁹ אל גבול..ימינו {B/ אל הר קדשו M.

²¹⁰ כאן מקדש..להלן מקדש {M/ כאן מקדש בקניין..להלן מקדש בקניין B.

²¹¹ וכת'..ימינו {M/ – B.

והרבה תשובות יש בדבר כי לפי מה ששנינו במסכ²¹² (צ"ל פסחים) הברייטא אינה כתובה כתיקנה שלא שנינו בפ' האשה (בבלי פסחים פ:) אלא שלשה, תורה שמים וארץ וישראל {שנ'²¹³ (בראשית י"ד:ט) לאל עליון קונה שמים וארץ שמים וארץ.	וכמה גימגומין יש בדבר. לפי²¹⁴ העניין נראה²¹⁵ שהברייטא לא נכתבה כתיקנה, שהרי בפסחים²¹⁶ פ' האשה (בבלי פסחים פ:) לא שנינו אלא ג' תורה ושמים וארץ וישראל²¹⁷. ומביא לשמים וארץ מאותו פסוק שנ' באברהם (בראשית י"ד:ב"ב) קונה שמים וארץ²¹⁸.
--	---

ה'ג' ואו' לי הכסף ולי הזהב²¹⁹ אמר יי' צבאות.

אלא לכבדו לשבח²²⁰.

{סיום פרק ששי}

מ	סליקא הברייטא
ב	ספיק פקרא וסליקא מסכתא
M	סליקו פרקי אבות
B	סליק הברייטא

²¹² במס' מ/ במסכת קידושין ב. (פס' ← מס'. טעות משותפת. רק שכת"י ב משקף פיתוח הטעות, שטעה הסופר והבין הכוונה לפרק האשה נקנית במקום פרק האשה בזמן הבית.)

²¹³ שנ' ב/ – מ.

²¹⁴ לפי M/ ולפי B.

²¹⁵ נראה M/ נראה בעיני B.

²¹⁶ בפסחים M/ במסכת פסחים B.

²¹⁷ וארץ וישראל M/ וארץ ישראל B. (!)

²¹⁸ כאן בכת"י M מופיע ברייתא דרבי חנניה בן עקשיא.

²¹⁹ ולי הזהב MB/ והזהב מ.

²²⁰ לשבח M/ ולשבחו B.